SARPEDON'DAN KEYKUBAD'A

BİR ZAMANLAR ANTALYA

MİTOLOJİSİ, KAHRAMANLARI,
ÖNEMLİ KİŞİLİKLERİ VE OLAYLARI

AYTAÇ DÖNMEZ

MURATPAŞA BELEDİYESİ
ANTALYA

SARPEDON'DAN KEYKUBAD'A

BİR ZAMANLAR ANTALYA

MİTOLOJİSİ, KAHRAMANLARI,
ÖNEMLİ KİŞİLİKLERİ VE OLAYLARI

Fener Mahallesi, Tekelioğlu Caddesi
No:63, 07160 Muratpaşa/Antalya

Muratpaşa Belediyesi Kültür Yayını, 2021
Yazarın bu çalışmadan doğan telif hakları Muratpaşa Belediyesi'ne aittir.

Yazar Aytaç Dönmez

Kapak İllüstrasyonu Himmet Öcal (150x150 cm Akrilik)

Fotoğraflar Aylin Kılınç, Serkan Pamuk

Düzelti Aylin Kılınç

Baskı – Tasarım Orkun Ozan Medya AŞ

Birinci Basım Ekim 2021, Antalya

ISBN
978-975-7094-32-6

Sunuş

Mimar Zenon'un biricik aşkı Serikli Belkıs için yaptığı Aspendos Antik Tiyatrosu, elips, parabol, hiperbol gibi matematik terimlerinin mucidi Aksulu Apollonius, depremde yerle bir olan Likya kentlerinin yardımına koşan Kumlucalı hayırsever Opromoas, denizlerin, yolcuların ve fakirlerin koruyucusu Demreli Aziz Nikolaos, Kaş Kınıklı kahraman Sarpedon, Büyük İskender'e direnen Döşemealtılılar ve ilk kadın belediye başkanı Aksulu Plancia Magna…

Sarpedon'dan Keykubad'a Bir Zamanlar Antalya, aşkları, ayrılıkları ve kavuşmalarıyla Antalya'nın antik söylencelerini, efsanelerini, imparatorlarının, bilim insanlarının, şairlerinin, hekimlerinin, hayırseverlerinin kısaca bu toprakların hikâyelerini anlatıyor.

Antalya, tarih öncesi dönemlerden bugüne, 500 bin yıldır, yüzlerce kültüre, dile, inanca tanıklık etti.

Türk şiirinin büyük ustası Nazım Hikmet Ran'ın, Memleketimden İnsan Manzaraları şiir kitabında Antalya'yı "Üç nokta vilayeti" diye anlatmasında karşılaştığımız bir ruhla kültürler bu topraklarda var oldu. Biri eksik olduğunda anlamını kaybeden, barış içinde, bir arada ve birlikte anlamı olan…

"Farklı kültürlerin barış içinde yaşadığı yer" anlamına gelen Pamfilya, demokrasinin ilk nüvelerinin ortaya çıktığı Likya ve kökenleri Anadolu'nun gizemli halkı Luvilere kadar uzanan Psidia gibi antik uygarlıklar bu topraklarda doğdu.

İşte, adım başı antik yerleşim yerinin bulunduğu Antalya, tarihiyle, kilometrelerce uzanan sıra dağları, akarsuları, şelaleleriyle eski dönemde olduğu gibi bugün de dünyanın buluştuğu sihirli bir kent.

Attalos'un Attaleia'sının, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın Alaiye'sinin ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Antalya'sının, bugüne kadar arkeolojinin sınırlarında kalmış bilgilerini, her yaştan okura ulaşacak bir dil içinde, ilk defa tek kitapta bir araya getirildi.

Antalya, bu hikâyelerini anlattıkça, paylaştıkça, dünya kültür mirasının parçası olacak. Sadece o muhteşem denizi, kumu ve güneşi için tercih edilen bir turizm destinasyonu olmanın ötesinde hikâyelerin peşinde koşan, yeni insanlar, kültürler tanımak için dünyayı dolaşan modern zaman seyyahlarının rotalarına girecek.

İşte bu anlayışla, Sarpedon'dan Keykubad'a Bir Zamanlar Antalya, Muratpaşa Belediyesi kültür yayını olarak Türkçe ve İngilizce olarak titiz bir çalışmanın sonucu okuyucuyla buluştu.

Bu çalışma, turizmi Kaleiçi'nin sokaklarına, Batı Torosların 1200 metresindeki antik kent Adada'ya, Beydağları'nın zirvesindeki Kitanaura, İdebessos ve Mnara'ya, coşkun pınarlarıyla Şahinkaya'nın eteğindeki Arykanda'ya taşımak isteyen, sürdürülebilir, 12 ay devam eden turizm politikalarının oluşturulmasında önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Sarpedon'dan Keykubad'a Bir Zamanlar Antalya, yanı başımızdaki tarihi yaşayıp, hissedip, anlamamızı sağlayarak kültürel varlıklara ilişkin doğal bir koruma bilinci oluşturma çabamızın da önemli bir parçası olacaktır.

Bu duygu ve düşüncelerle herkese keyifli okumalar diliyorum.

MURATPAŞA BELEDİYESİ
ANTALYA

Ümit UYSAL
Antalya Muratpaşa Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ • 10

BÖLÜM I: TANRILAR VE KENTLER
Dirmil'in Çocukları:
Ksanthos, Pinaros, Kragos ve Tloos • 14
Leto'nun Kenti Letoon • 18
Lykegenes: Likyalı Apollon • 23
Apollon'un Oğlu Pataros • 30
Muri'den Artemis'in Kenti Myra'ya • 34
Phaselis: Bir Tuzlu Balığa Bir Kent • 38
Pamfilya'nın Güzel Kızı Side • 40
Abdal Musa Efsanesi: Uçarsu Şelalesi • 44
Titreyen Göl Efsanesi • 46

BÖLÜM II: KAHRAMANLAR
Bellerophon • 50
Başkomutan Sarpedon • 59
Büyük Okçu Pandaros • 64
Sarpedon'un Şehadeti • 66
Glaukos'un Öfkesi • 74
Tloslu Skylakeus'un Hazin Sonu • 77

BÖLÜM III: SAVAŞ MİTOSLARI
Ksanthos'un Ateşi • 80
Brutus'un Gözyaşları • 83
Büyük İskender'e "Dur" Diyen Kent Termessos • 85
Termessoslu Gençlerin Dostu
Makedon General Alketas • 89
Olymposlu Kaptan Eudomos • 91
Attalos'un Attaleiası'ndan Atatürk'ün Antalyası'na • 95
Attaleia'nin Fetih Efsanesi • 99

Korakassa'dan Korakesion'a
Alaeddin Keykubad'ın Şehri Alaie'ye • **103**

BÖLÜM IV: EŞEN VADİSİ'NİN HÜKÜMDARLARI
Hükümdarlar Hükümdarı Kherei • **109**
Kossika'nın Oğlu Kybernis • **114**
Genç Kuprilli ve Kheriga • **118**
Son Ksanthoslu Hükümdar Erbbina • **121**

BÖLÜM V: ANTALYALI HAYIRSEVERLER
Antalya'nın İlk Kadın Belediye Başkanı
Pergeli Plancia Magna • **129**
Dünya'nın En Büyük Hayırseveri Rhodiapolisli Opromoas • **132**
Aziz Nikolaos • **135**

BÖLÜM VI: BİLİM VE SANAT
Oinoandalı Filozof Diogenes • **148**
Matematik Dehası Pergeli Apollonius • **153**
Rhodiapolisli Hekim Herakleitos • **156**
Büyük Kadın Hekim Tloslu Antiokhis • **162**
Attaleialı Hekim Athenaeus • **163**
Halkının Gözünde Kahraman Bir Hekim Pergeli Asklepiades • **165**

BÖLÜM VII: AŞK SÖYLENCELERİ
Aşkın Mimarisi: Aspendos Tiyatrosu • **168**
Gözü Kara Leukippos • **171**
Uyuyan Dev • **174**
Eğrigöl Söylencesi • **175**
Alanya Kalesi, Eleni'nin Gözyaşları • **178**

BÖLÜM VIII: ANTALYA'YI ZİYARET EDEN ROMA İMPARATORLARI
Limyralı Gaius Caesar • **185**
Selinus'tan Trajanopolis'e • **187**
İmparator Hadrianus ve Üç Kapılar • **191**

Kanatlı Tanrılar Thanatos (Ölüm) ve Hipnos (Uyku) Sarpedon'un naaşını Likya Ülkesine götürürken.
Musgrave Lewthwate Watson 1851
© The Trustees of the British Museum

Anadolu Selçuklu Sultanı (1120 - 1237) Alaeddin Keykubad'ın Alanya'daki Heykeli. Foto Özgür Mulazimoğlu

Giriş

"Mitoloji" dendiğinde kuşkusuz ki çoğunluğun aklına ilk olarak Klasik Yunan Mitolojisi ve onunla ilişkili olaylar, kişiler ve kahramanların meydana getirdiği büyük bir bütün akla gelmektedir. Bu durum elbette ki özellikle Batı edebiyatının öncü eseri sayılan ve Ozan Homeros'a atfedilen Troya Savaşı'nın konu edildiği İlyada Destanı ile ilişkilidir. Başlı başına önemli bir yapıt olan İlyada; arkeoloji, eskiçağ tarihi, edebiyat ve teoloji bilim dalları başta olmak üzere birçok yönden bilimsel anlamda araştırılmış ve günümüzde hala araştırılmaya devam edilmektedir. Ancak biliyoruz ki Klasik Yunan Mitolojisi sadece Yunanistan'da geçen olaylar ve kahramanlarla sınırlı değildir.

İlyada Destanı'nda konu edilen savaş, günümüzde Çanakkale sınırları içinde yer alan Troya'da geçmekte ve bu savaşa Anadolu topraklarından katılan Sarpedon, Glaukos ve Skylakeus isimli kahramanlar, bugün Antalya sınırları içerisinde yer alan Likya Bölgesi'nin önemli kentlerinden Ksanthos ve Tloslu'dur. İlyada Destanı'nda bu kahramanlardan özellikle Sarpedon'dan sayfalarca bahsedilmektedir. Ancak bu bahse rağmen Klasik Yunan Mitolojisi yönünden ele alındığında bu kahramanın çok öne çıkarılmadığını görmekteyiz.

Bunun yanı sıra başta Herodotos olmak üzere antik yazarların anlatımlarında Likya kentlerinin kuruluşları bağlamında birçok mitolojik nitelikte aktarım mevcuttur. Bu konudaki bilgilerimiz yalnızca arkeolojik ve epigrafik çalışmalar sonucunda ortaya konan bilimsel çalışmalarda kentsel bazda tekil olarak ele alınmış ya da rehber kitaplarda arkeolojik ve tarihî bilgilerin yanında kısaca değinilmiştir. Dolayısıyla Klasik Yunan Mitolojisi'nin kitlelere aktarımı bağlamında aynı topraklar üzerinde yaşadığımız bu kahramanları ve yaşanmış mitolojik olayları konu alan tekil bir çalışma yoktur.

Yani günümüzde Antalya'da yaşayan, arkeoloji, tarih ve rehberlikle ilişkili olmayan çoğu insan Likyalı kahraman Sarpedon'dan ve Ksanthos kentinin Perslere ve Romalılara karşı duruşundan habersizdir. Bahsettiğimiz bu durumlar sadece mito-

loji değil aynı zamanda önemli tarihî olaylar ve kişilikler için de geçerlidir. Örneğin Ksanthoslu hükümdar Kherei'nin diktirmiş olduğu çevresi Likçe yazıtlarla çevrili Yazıtlı Dikme Anıtını Rhodiapolisli büyük yardımsever Opromaos'ı, Pergeli matematik dehası Apollonios'u, Letoon kentinin isminin tanrıça Leto'dan geldiğini, tanrıçanın oğlu Apollon'u Likya'da dünyaya getirdiğini ve bu kentte bu üç tanrı adına yan yana konumlandırılmış olan üç tapınağın bulunduğunu ya da Romalı İmparator Trajanus'un bir sefer sonrasında uğradığı Gazipaşa'da öldüğünü gerçekten bir Antalyalı olarak biliyor muyuz?

Bu örneklere daha birçok şey ekleyebiliriz. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, günümüz Antalya sınırlarında gerçekleşmiş ve antik aktarımlarda geçen mitolojik anlatımları, kahramanları, yaratıkları, önemli kişilikleri ve dahil oldukları olayları, şair, sporcu ve bilim insanlarını hikaâyesel bir dille, yalın olarak bir araya getirmek olmuştur.

Böylelikle hem bizler yaşadığımız topraklardaki geçmişi daha iyi anlayabilecek hem de bu farkındalık sayesinde sahip olduğumuz bu çok katmanlı kültür coğrafyasını, Antalya'yı tüm dünyaya daha iyi anlatabileceğiz.

Bilindiği üzere Yunan Mitolojisi Hellenleştirme politikası bağlamında birçok farklı uygarlığı, onların tanrı ve tanrıçalarını ya da büyük kahramanlarını genellikle Baştanrıları Zeus üzerinden tasarladıkları mitolojik anlatılarla kendi panteonlarına dahil etmişlerdir. Bu durum sonucunda doğal olarak dejenere olan birçok tanrı ile ilgili birbirinden farklı mitoslar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Apollon ve Sarpedon özelinde olduğu gibi çalışma içerisinde mitoslardan Antalya'nın antik coğrafyasında filizlenmiş olanlar tercih edilmiştir.

Aytaç Dönmez

ΓΑΡΕΩΝ

BÖLÜM I:

TANRILAR VE KENTLER

Dirmil'in Çocukları:
Ksanthos, Pinaros, Kragos ve Tloos

"Burada yaşardı koca Tremiles ve eş yaptıydı kendine Praksidike diye de çağırdıkları nymphe Ogygie'yi, gümüşi renkte girdaplanan Sibros Nehri kıyısında. Azgın çocukları Tloos, Ksanthos ve Pinaros ve de tüm tarlaları zorla gasp eden Kragos'tu" *(Panyasis, frg. 23)*

Fig.1: *Üç Büyük Kentin Kurulmuş Olduğu Verimli Eşen Vadisi. Foto S. Pamuk.*

Fig.2: *Altınyayla Kasabası. Dirmil.*

Fig.3: *Akdağlar'ın (Kragos) Yamacındaki Tlos Antik Kenti. Foto S. Pamuk.*

Termilalılar yani sonraki isimleriyle Likyalılar, Antalya'nın batı yakasında yer alan bu antik uygarlık, geçmişten günümüze bizlere çok fazla şey bırakmıştır. Bunların içinde, şüphesizdir ki en ilgi çekici olanı da mitolojik hikâyeleridir. İşte o hikâyelerin baş mimarlarından biri de kahraman Büyük Tremiles'tir. Onun adıyla doğar koca bir uygarlık ve onun aşkıyla kurulur en güçlü kentler. Hep birlikte Termilalılar (Trmmililer), derler onlara ilkin; sonra da büyük Likyalılar olur isimleri, ölümsüzleşirler. Öyle ki, bir zamanlar bu ölümsüz halkın ayak bastığı coğrafyanın bir parçası olan Burdur'un Altınyayla kasabası günümüzde hala Dirmil olarak anılır. Yaylalarıyla, soğuk sularıyla, el sanatlarıyla, sipsisiyle ve de en önemlisi Teke kültürünün önemli merkezlerinden biri olmasıyla Anadolu'nun güzide yerleşimlerinden biridir Dirmil.

Günün birinde kahraman Büyük Tremiles, Attika'nın ilk kralı olan Ogyges'in güzeller güzeli kızı su perisi Praksidike'yi görür ve ona âşık olur. Bu aşk karşılıksız kalmaz ve iki âşık çok geçmeden evlenirler. İşte bu andan sonra yazılır Termilalıların

büyük hikâyesi. İleride Likya'nın en büyük üç kentine ve dağlarına isimlerini verecek dört erkek evlat verir Praksidike büyük kahramana. Ksanthos, Tloos, Pinaros ve Kragos olur isimleri. Ksanthos ve Tlos verimli Eşen Vadisi'nde, Pinaros da onların hemen batısında kendi isimleriyle kurarlar kentlerini. Kragos ise kent kurmaz ama kardeşlerinin kentlerinin doğusunda uzanan ve onları çepeçevreleyen yüce dağlara verir adını. Öyle güçlüdür ki bu kentler Anadolu'nun en kadim halklarından olan Hititler'in metinlerinde geçer adları. Ksanthos'a "Avarna", Tlos'a "Dalawa", derler. İşte böylece hep birlikte Termilalılar olurlar.

Bir gün uzak diyarlardan kahraman Bellerophon çıkar gelir Termilai diyarına. İşte o günden sonra ünlerine ün katar bu büyük halk. Ancak "Likyalılar" olarak anarlar onları artık. Çünkü tanrıçaları Leto böyle ister. En güçlü kentleri de şüphesiz ki Bellerophon'un torunları Sarpedon ve Glaukos'un yaşadığı Ksanthos ve Tlos'tur. Öylesine güçlüdür ki Likya ülkesi, ne kentleri ne de dağları geçit vermez hiçbir düşmana. Hatta ünleri denizleri aşınca çıkıp giderler Troya'ya yardıma. Baştanrıları Likya Hükümdarı Apollon'un önderliğinde Anadolu'nun en büyük savunucusu olurlar (Bryce 1986; Keen 1998; Takmer ve Akdoğu-Arca 2001; Işık 2010; 2016; Korkut 2015; Çevik 2015).

Fig.4: *Bellerophon ve Pegasus.*
Tiepolo, Giovanni Battista - 1746-47.

Fig.5: *Ksanthos Antik Kenti. Tiyatro. Foto A. Dönmez.*

Fig.6: *Pinaros Antik Kent. Kaya Mezarları.*

Leto'nun Kenti Letoon

Titan tanrı, güzel saçlı tanrıça Leto'nun ülkesidir Likya. Kahraman Tremiles'in başlattığı hikâyenin büyük bir kısmını sonrasında şekillendirecek olan Apollon ve ikizi Artemis'in annesidir çünkü o. Günün birinde Zeus, güzel tanrıça Leto ile birlikte olmak ister. Baştanrının gücüne kapılan Leto da ona gönlünü kaptırır ve çok geçmeden kendini Zeus'a teslim eder. İşte o andan sonra çok uzak diyarlarda yeni bir hikâye başlar Termilai için. Güzel tanrıça hamile kalır. Ancak durumu öğrenen Hera kıskançlığından çılgına döner ve güneşin doğduğu hiçbir yerde doğumun gerçekleşmemesini emreder tüm dünyaya. Kendisinden önce doğan ablası Artemis'in, hamile annesi sancılı Leto'ya yardımıyla, kendilerini kabul eden Delos ülkesinde doğar önce Apollon. Ama sonra Hera'nın peşlerine düşmesiyle ülke ülke kaçarlar. Ancak bu kaçış başka bir diyarda son bulacak ve tanrı yeniden doğarak sonsuza kadar doğduğu ülkenin hükümdarı yani Baştanrısı olarak anılacaktır.

Leto için en güvenli yer ülkesi Termilai'dir elbette. Tanrıça hiç düşünmeden gelir ülkesine ve sancılar içerisinde, ağaçlık bir yerde önce avcı tanrıça olan hayvanlar hakimesi Artemis'i doğurur. Ardından doğum sancısı içerisinde tam dokuz ay boyun-

Fig.7: *Letoon Antik Kenti. Leto Tapınağı. Foto S. Pamuk.*

ca kıvranırken acısını dindirmek için eliyle eşelediği topraktan sular fışkırır birden. İşte aynı anda doğar bir ışık gibi Likya'nın Baştanrısı Apollon. Tanrının doğuşuyla birlikte fışkıran sular da günümüzde Eşen Ovası'nı besleyen Eşen Çayı olur birden. Bu çayın adına "Ksanthos" derler. Sarı anlamındadır. Tıpkı Leto'nun biricik oğlu sarı saçlı tanrı Apollon gibi. Adını tanrıdan alır kutsal nehir. Öyle ki, Ksanthos Çayı'nın hemen kıyısında bir tapınak yaptırır Leto biricik oğlu Apollon'a. O günden sonra Likya ülkesinin insanları da "Ksanthos Patroos" demişlerdir yani ata yadigârı olarak tapmışlardır Baştanrılarına (Tüner-Önen 2017, 355).

"Gökleri gümbürdeten Zeus'un zevcesi Leto'nun,
çocuklarını dünyaya getirdiği sıra doğum sancılarıyla
kıvranırken ünlü Lykia'nın sert toprağını
elleriyle eşeleyerek ortaya çıkardığı,
Lykia'daki Ksanthos'un güzel akıntıları
yanında büyüyen Neoptolemos'un
Laodamas'ı öldürdüğü yerde"
(Quint. 11.20-26).

Çocukları ile Hera'nın gazabından kaçan Leto, Likya'da bir suyun kenarında, doğum sırasında kirlenen çocuklarını yıkamak için durur. Ancak burada yaşayan köylüler Leto ve ikiz çocuklarını burada istemedikleri için suya çamur karıştırırlar. Bunun üzerine sinirlenen tanrıça da konukseverlikten yoksun olan köylüleri lanetiyle sonsuza dek çamurlu sularda yaşayacak kurbağalara dönüştürür. Sonra da çevredeki kurtların yol göstermesiyle berrak bir su bulur ve orada çocuklarını yıkar. İşte kurtların ona öncülük ederek yol göstermesi üzerine de tanrıça Likya olarak değiştirir Termilai'nin ismini (Bönish-Meyer, 2019). O andan itibaren Likya'da yaşamaya karar verirler bir ana, iki çocuk tanrı. Ancak çok da yabancı bir yere gelmemişlerdir aslında. Çünkü öncesinde de Likya'da bilinir zaten Leto. Likyalılar Likçe'de kadın anlamına gelen Lata, yine Anadolu'nun kadim halklarından olan Luviler de "annis massanassis" yani "tanrıların anası" olarak anmıştır güzel saçlı tanrıçayı taa MÖ 3. bin yıldan bu yana (Işık 2010, 75; Atik-Korkmaz 2016, 186).

Fig.8: *Eşen Çayı (Ksanthos Nehri) Kazı Arşivi*

Fig.9: *Leto ve Köylüler (1877) Gabriel Guay (1848–1923).*

İşte o günden sonra, kurbağalı gölün çevresinde yaşamaya başlar tanrıça ve çocukları. Kurbağa hikâyesini duyan halk, kendi tanrıları olarak kabul eder hem ana tanrıça Leto'yu hem de çocukları Artemis ve Apollon'u.

Fig.10: *Leto ve Kurbağalar. Francesco Trevasani (1656-1746).*

"Sudan içip çocuklarını yıkayan Leto, Ksanthos'u Apollon'un kutsal mekânı olarak belirledi. Tremilis olarak söylenen yöreyi de önderlik eden kurtlardan dolayı Lykia olarak adlandırdı" (Ant. Lib. Met. Syn. 35).

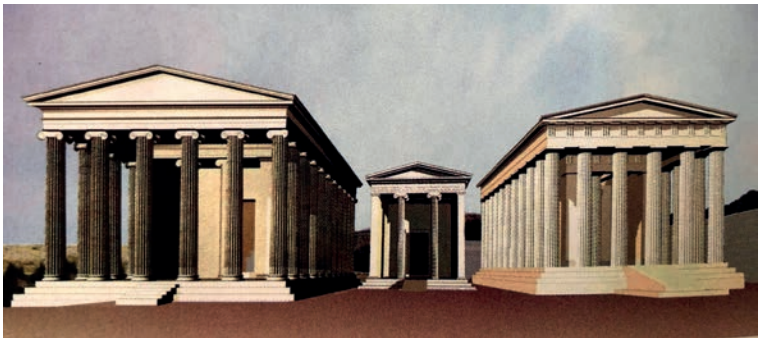

Fig.11: *Letoon Kutsal Alanı'nda Yer Alan Tapınakların Rekonstrüksiyon Denemesi. Soldan sağa; Leto, Artemis, Apollon (Courtils 2003, Fig.55).*

Onlar için gölün kenarına Leto, Artemis ve Apollon olarak yan yana duran üç devasa tapınak inşaa ederler. Letoon, derler sonrada bu kutsal kentin adına. Tanrıça Leto'nun kentidir artık burası. Tüm Likya'dan binlerce kişi her sene ziyaret eder, adaklar adar hem onun hem de çocuklarının adına.

Günümüzde Antalya-Fethiye sınırında bulunan ve Patara'nın 5 kilometre kuzeyinde yer alan Letoon Antik Kenti'ndeki kazı çalışmaları Konya Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde öğretim üyesi Doç. Dr. Erdoğan Aslan başkanlığında sürdürülmektedir.

Fig.12: *Ana Tanrıça Leto, Omuzunda Apollon ve Sağ Elinden Tuttuğu İkizi. Antalya Müzesi (İşkan - Dündar 2020, 10, Fig.1).*

Lykegenes: Likyalı Apollon

Işığın, bilimin, hastalıkların, tedavilerin, müziğin, sanatın ve kehanetin tanrısı Apollon. Tıpkı Dionysos gibi Anadolu topraklarında var olmuş ve yine onunkine benzer bir söylenceyle önce Delos'a ardından Atina'ya transfer olan sarışın tanrı. Lykegenes yani "Likya soylu" olarak anar Homeros onu edebiyatın mihenk taşı eseri İlyada Destanı'nda. Dolayısıyla önce Likya'da doğmuş olmalıdır büyük tanrı. Tüm Likya'yı besleyen Ksanthos Çayı ile birlikte aynı anda doğurmuştur onu annesi güzel saçlı tanrıça Leto. Bu yüzden Letoonlu, Ksanthoslu, Pataralı, Suralı, Tloslu'dur Apollon yani Likyalıdır. Tanrının ünü yayıldıkça başka kentler de tapınaklar yapmıştır Likyalı Baştanrıları adına. Bu kentlerden biri Delphos'tur. Patara'yı kuran İkadios tıpkı Patara'da inşa ettirmiş olduğu bilicilik merkezi gibi bir tane de buraya yaptırmıştır. Sonra Likyalı büyük şair Olen gelmiş ilk ilahileri dillendirmiştir Delphos'ta büyük tanrı adına. Likya'dan sonra Delos'un da hükümdarı olmuştur böylece Apollon ve buradan göçmüştür kıta Yunanistan'a (Işık 2020).

O, sadece ismiyle değil yaptıklarıyla da hem Likyalıların hem de Anadolu halklarının yanında olmuştur. Bunun en büyük kanıtı da kuşkusuz Troya Savaşı'dır. Öyle ki bu savaşta bütün tanrılar kendi çıkarları için yer alsalar da o daima insanlık ve adaleti savunmuştur.

Apollon, Akhilleus ile savaşında ölen Troyalı Hektor'un cenazesiyle alay edip onu babasına vermeyen tanrılara feryat ederek insancıl yanını göstermiştir.

"Amansız tanrılar, işiniz gücünüz kötülükte sizin!
Ölüyken bile varmıyor Hektor'u kurtarmaya eliniz!
Onu görmesin mi karısı, anası, çocuğu,
Görmesin mi babası Priyamos ve Troya halkı?
Siz şu uğursuz Ahilleus'u tutuyorsunuz "

Fig.13: *Patara Kazılarında Ele Geçmiş Bir Apollon Başı. Antalya Müzesi,*
(İşkan – Dündar 2020, 325 Fig.1)

Bu savaşta, sürekli Likya ordusu ile anılan Apollon'dan Likya'nın hükümdarı olarak bahsedilir. Öyle ki, bu savaşta adını altın harflerle ölümsüzlüğe yazdıran Likya'nın Başkomutanı Zeus'un biricik oğlu Sarpedon'un naaşını yine Baştanrı'nın isteği ile o getirmiştir ülkesi Likya'ya.

"Sevgili Phoibos (Apollon), hadi git şimdi,
Al götür Sarpedon'u kargı yağmurunun altından…
Çabuk götürüp bıraksınlar bereketli Likya toprağına…"

Okçu tanrı Apollon'dur o. Letoon'da annesi ve kardeşi ile yan yana duran tapınağına işlemişlerdir Likyalılar Baştanrılarının yay ve okunu. Bu özelliği babası Zeus'tan gelmez. Çünkü Yunanlar kargıda ustadır, bu yüzden yeteneğini kardeşi hayvanlar hakimesi Artemis ile beraber Leto'nun soyundan almış olmalıdır. Onun oklarıyla büyük veba yayılmıştır Akha ordusunda. Büyük okçu Pandaros, Menelaos'u onun hediye ettiği ok ile vurmuş yeniden başlamıştır büyük savaş ve yine onun okuyla vurmuştur Paris yüce Akhilleus'u tam da öleceği yerden (Erhat 1996).

"… Titrer tanrılar tepeden tırnağa
Zeus'un sarayında o bir yürüdü mü,
yaklaşıp parlak yayını bir gerdi mi o,
bütün tanrılar fırlar ayağa…"

Fig.14: *Letoon'daki Apollon Tapınağı'ndaki Ok ve Yay Mozaiği. Foto S. Pamuk.*

Likya'da sevilen tanrıların en başında gelir Apollon. Likyalılar birçok kentte onun adına tapınaklar ve kehanet merkezleri inşa ettirmiştir. Neredeyse bütün kentlerde onunla alakalı bir kutsal alan mevcuttur. Ancak Sura'da, Kyaneai'de ve elbette en ünlüsü Patara'da olmak üzere üç önemli kehanet yani bilicilik merkezi bilinmektedir. Buralarda hem Likyalılara hem de başka diyarlardan gelen insanlara yol göstermiştir Apollon yüzyıllar boyunca.

Öyle ki günümüzde Demre'de bulunan Sura Apollon Kehanet Merkezi'ne gelenlere tapınağın başrahibi tarafından balıklara bakarak kehanette bulunmuşlardır. Kehaneti öğrenmek isteyen kişiler tapınağa gelir ve yılda üç defa Apollon çeşmesinin su kanalında kehanetlerini bildirmek için toplanan balıklara çubuğa bağladıkları etleri atarlardı. Eğer balıklar eti parçalarsa bu kehanetin yapıldığı kişi için iyi, geri çevirirlerse oldukça kötü bir durum olarak yorumlanırdı.

Fig.15: *Demre'deki Sura Apollon Kehanet Merkezi ve Apollon Tapınağı. Foto O. İbci.*

Fig.16: *Patara Apollon'u, Antalya Müzesi*
(İşkan – Dündar 2020, 329 Fig.2).

Likyalı Apollon'un bir başka bilicilik merkezi de Kyaneai'de yer alan Apollon Thryxeos kehanet merkezidir. Burada yer alan su pınarındaki havuza bakan herkes için bir kehanet mümkündü. Buraya gelen ayrı âşıklar sevgililerinin ne yaptıklarını öğrenmek için havuza bakarak kehaneti gerçekleştirirlerdi…

"… Lykia'daki Kyaneai'nin hemen bitişiğinde Apollon Thryxeos'un bilicilik yeri vardır ve Kyneai'deki su, pınarın doğal havuzuna bakan her kişiye, dilediği herhangi bir şeyi yani örneğin; uzaktaki sevdiğinin o sırada ne yaptığını görme olanağını sağlar…" (Pausanias).

Bu merkez en büyük ve tüm dünyada büyük bir üne sahip olanı şüphesiz Patara'daki Apollon Patroos'a (ataların Apollon'u) ait kehanet merkezidir. Apollon yılın altı ayını Patara'da (Kış ayları) diğer altı ayını ise diğer memleketi olan Delos Adası'nda geçirirdi. Bu aylarda Patara ona kehanete gelen insanlarla dolup taşmış olmalıydı. Buradaki kehanet merkezinde bir kadın başrahibe görev yapardı ve tapınağa kapatılarak doğrudan tanrı ile görüşür ve kehaneti edinirdi (Işın 1999; Işık 2011; İbci 2019; Koçak 2020).

Apollon'un Oğlu Pataros

Eşsiz güzellikte bir kumsal, onu masmavi kucaklayan bir deniz ve bu güzelliğin bir parçası olan, parlayan kumların altında saklanan bir kent, caretta carettaların cenneti Patara. MÖ 13. yüzyıldan itibaren Hitit yazılı metinlerinden ismini "Patar" olarak bildiğimiz bu kent ile ilgili olarak üç farklı kuruluş söylencesi yüzyıllardır dilden dile dolaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu üç farklı söylencenin ortak noktası Likyalı okçu tanrı Apollon'dur. Çünkü Apollon'un aslında annesi tanrıça Leto tarafından Patara'daki Leto hurmalığında doğmuş olduğu yönünde önemli deliller mevcuttur. Ancak şundan emin olabiliriz ki Apollon Patara'da doğmuş olmasa bile burası onun kentidir. Çünkü tanrının oğlu Pataros'un kentidir Patara. Delos ile birlikte Apollon'un en ünlü kehanet merkezi buradadır.

Fig.17: *Patara. Kuzeyden Güneye Bakış (İşkan 2019, 48-49)*

Ksanthos'un güzeller güzeli su perisi kızı Nyphe Likya ile tanrı Apollon bir gün birlikte olurlar. İşte bu birliktelikten, bir gün Patara kentini kuracak olan bir erkek çocuğu dünyaya gelir. Öyle ki, bu erkek çocuğun adı Pataros'tur. Gün gelir Pataros büyür ve Likya'nın güzel kentini kurar ve burada Apollon Patroos adı ile şehrin Baştanrısı olur.

Başka bir söylencede bu sefer Apollon ve Likya'nın oğulları İkadios kurar büyük Patara kentini. Hatta öncesinde bütün bölgeyi kurar ve ona annesinin adı ile Likya der. Sonra Apollon'a adadığı kentine büyük bir tapınak inşa ettirerek büyük bir bilicilik merkezi haline getirir kurduğu kenti. Apollon Patrios der Apollon'a yani "Baba Apollon" olarak anar onu tapınağa koyduğu sunak yazıtlarında. İşte Patara adını buradan alır bu efsanede. Öyle ki, İkadios ilk kez Patara'da kurmuş olduğu Apollon kültünü başka ülkelere de götürmek ister. Bunun üzerine İtalya'ya doğru yola çıkan İkadios'un gemisi büyük bir fırtına ile batar. Ancak öyle şanslıdır ki kahraman, kendisini bir yunus balığı kurtarır ve Parnassos Dağı'nın eteklerine kadar götürür. Bunun üzerine İkadios'ta burada bir kent kurar ve sonrasında büyük bir Apollon Bilicilik Merkezi olacak kente yunus balığının ismini anarak "Delfi" der.

Yine Apollon ile ilgili başka bir söylenceye göre, günlerden birinde Salakialı genç bir kız Tanrı Apollon'a küçük bir sandık içerisinde yer alan adaklarını sunmak için günümüzde Patara kentinin bulunduğu yere doğru yola çıkar. Ancak genç kızın yolu epey uzundur ve bu uzun yolculuğunda yorulan genç kız biraz dinlenmek isteyip durunca olan olur. Genç kız içerisinde çocuk oyuncaklarına benzeyen ok, lir ve yay şeklindeki çöreklerin bulunduğu sandığını bir kenara koyduğu anda şiddetli bir rüzgâr sandığı savurarak denize uçurur. Tanrı Apollon için hazırlamış olduğu adakların bir anda yok olması üzerine oldukça üzülen genç kız ağlayarak evine doğru koşar. Ancak öyle bir şey olur ki denize uçan sandık akıntıya kapılır ve Likya ülkesine kadar ulaşır (Işın 1999; Işık 2019, 2011; Bönish Meyer 2019; Koçak 2020).

Kapıldığı akıntıyla birlikte Likya kıyılarına kadar ulaşan sandığı, şans eseri Salakia'dan kaçarak Likya'ya gelen birisi görür ve onu denizden alır. Sandığı açtığı anda çörekleri görerek durumu fark eden Salakialı adam tüm çörekleri tutuşturarak genç kızın adağını yerine getirir ve tüm Likya yarım adasını da Apollan'a adar. İşte çöreklerin saklanmış olduğu kabın adı da Likçe dilinde Patara olduğu için sandığın bulunduğu sahil kıyısı ve ardındaki alan o günden sonra Yunancada "kutu sandık" anlamına gelen "Patara" olarak anılır.

Diğer bir söylenceye göre Argos kralı kahraman Danaos bir gün Apollon'a danışır ve tanrı Apollon krala bir kehanette bulunur. Öyle ki, ona, birbiriyle dövüşen bir kurt ile boğa görene dek yoluna devam etmesini söyler.

Apollon, böyle bir dövüşe şahit olduğu anda eğer boğa kazanırsa Poseidon'a bir tapınak kuracağını, kurt kazanırsa tapınağı kendisi yani Apollon adına atfedeceğini söyleyerek kehanetini sonlandırır. Apollon'un bu kehaneti üzerine Argos'tan yola çıkan kahraman Danaos Likya ülkesine ulaştığında bir boğa ile kurdun dövüştüğünü görünce olduğu yerde kalarak dövüşü izler.

Bu çetin mücadeleyi kurt kazanır ve Kral, Danaos'ta tam bu noktada hem bir Apollon Tapınağı inşa ettirir hem de Patara'yı kurar (Işın 1999; Işık 2019, 2011; Bönish Meyer 2019; Koçak 2020).

Kaş'ın Gelemiş Mahallesi'nde yer alan ve 1988 yılında Prof. Dr. Fahri Işık'ın başkanlığında başlatılan Patara Antik Kenti kazı çalışmaları 2009 yılından itibaren Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Havva Işık başkanlığında sürdürülmektedir.

Fig.18: *Patara'daki Leto Hurmalığı.*

Muri'den Artemis'in Kenti Myra'ya

Fig.19: *Commiphora myrrha.*

"Tanrı'nın hizmetkârı kudretli Nikolaos'un üç kez kutsanmış ve mür soluyan şehri"

"Mür soluyan kutsanmış şehir" diye anılmış işte tarihte Antalya'nın en güzel sahil kasabalarından biri olan Demre. Zamanında Myra olarak adlandırılan mür yağı üretiminin en fazla olduğu kentmiş bu güzel ilçe. Günümüzde de mersin ağaçları bulunan kent bu isimle adlandırılmış zamanının insanları tarafından.

Bu adını Afrodit'in körkütük âşık olduğu erkeklerin en güzeli Adonis'in annesi Myrrha'dan almış olmalıdır.

Söylenceye göre Suriye kralının güzeller güzeli kızı Myrrha, tanrıça Afrodit'e yeteri derecede tapınmadığı için tanrıça tarafından cezalandırılır. Tanrıça ona karşı koyamayacağı bir baba arzusu verir. Bunun üzerine dadısının yardımıyla kırk gün kırk gece babasıyla beraber olan Myrrha'yı son gece babası tanıyınca onu öldürmek ister. Ancak tanrılar güzel kızın ölmemesi için onu bir mersin ağacına dönüştürür. Öyle ki, bu ağacın yağı da insanlara yüzyıllardır şifa olur.

İşte günümüzde bile çok fazla sayıda mersin ağacı bulunan Demre, döneminde çok önemli bir mür yağı üreticisi olduğu için tarihte "Myra" ismiyle anılmıştır. Mür yağı geçmişte kent için o kadar önemli bir geçim kaynağı olmuştur ki insanlar ona bir tanrıça gibi tapınmış ve kentin vejetasyon tanrıçası Artemis ile özdeş tutmuşlardır (Çevik ve Bulut 2011; Çevik 2015, Çevik 2016).

Günümüzde Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığında Myra'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında çok sayıda mür yağı şişesinin yanı sıra yağ işliklerinin bulunması Demre'nin geçmişte çok önemli bir mür yağı üreticisi olduğunun en büyük kanıtıdır (Çevik ve Bulut 2011; Çevik 2015, Çevik 2016).

Fig.21: *Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığında yürütülen Myra - Andriake Kazı Başkanlığının resmi logosu üzerinde yer alan mersin ağacı ve içerisinden doğan tanrıça (Çevik 2015, 358).*

Fig.20: *Myra Antik Kenti. Foto G. Çınar.*

Fig.22: *Phaselis Limanı. Foto Anadolu Ajansı.*

Phaselis: Bir Tuzlu Balığa Bir Kent

Beydağları Sahil Milli Parkı içinde, yeşilin maviye kucak açtığı bir noktada yer alır Phaselis Antik Kenti. Çevresindeki harika doğa ile neredeyse bütünleşmiş bu Likyalı kenti her sene yüzbinlerce insan ziyaret eder. Arkeoloji ve tarihe gelen insanlar anıtsal yapıların görkemiyle, doğaya gelen insanlar da koskoca bir kültürün izlerinin mükemmel bir şekilde doğa ile bütünleşmiş olması karşısında büyülenirler. Sakin koyundaki denizde yüzerken aynı zamanda antik limanı ve yapıları görmek oldukça keyif vericidir. Bu yönüyle Antalya'nın en rahatlatıcı yerleri arasında en önde gelenlerden biridir Phaselis. Turistlerin her daim Antalyalıların ise hafta sonları uğrak noktasıdır. Ancak bu güzel kentin kurulmuş olduğu bu güzel doğa harikasının yalnızca bir tuzlu balığa karşın satın alınmış olduğuna inanabiliyor musunuz?

Fig.23: *Phaselis. Hadrianus Takı. Foto A. Kılınç.*

Apollon rahiplerinden Delphoi sözcüsü, Lakios ve Antiphemos kardeşlere bir şehir kurmalarını buyurur. Ancak kahin, Lakios'a kardeşinin gideceği yönün tam tersine yol alması gerektiğini söyler. Aynı zamanda kahin, Lakios'un gemilerinin bir burunda batacağını, batan gemilerin olduğu bu burundan bir gün boyunca kuzeye doğru yürümesini ve gün batarken de varacağı noktada şehri kuracağını söyler.

Bunun üzerine iki kardeşten Lakios kahinin buyruğuna uyarak gemileri ile yola çıkar. Günlerce yolculuğun ardından Lakios'un gemileri Kumluca'nın en güzel sahil beldelerinden biri olan Adarasan yakınlarındaki Gelidonya Burnu'nda batar. Kehanetin gerçekleştiğini gören Lakios adamlarıyla birlikte kuzeye doğru yol alır. Tam bir gün süren bu yolculuğun sonunda Lakios'un gemisi Phaselis'in bulunduğu noktaya varır. Vardıkları mekânın güzelliği karşısında etkilenen Lakios burada Kylabros isimli bir çoban ile karşılaşır. Çobana arazinin kime ait olduğunu ve burayı satın almak istediğini sorar. Bunun üzerine arazinin kendisine ait olduğunu söyleyen çoban kendilerine satabileceğini belirtir. Bu güzel arazinin bir çobana ait olması karşısında şaşkınlığa uğrayan Lakios çobana arazi karşılığında arpa ekmeği mi yoksa tuzlu balık mı istediğini sorar. Bunun üzerine çoban Kylabros "Arpa ekmeğini her gün yiyorum zaten, benim tercihim tuzlu balıktır" der. Lakios tuzlu balığı çobana verir ve karşılığında da güzel Phaselis Antik Kenti'ni satın aldığı bu güzel yere kurar.

Phaselisliler çobanın iyiliğini asla unutmazlar ve sonraki yıllarda Kylabros'u yarı kahraman ilan ederek adına şenlikler düzenler, balık adarlar (Erhat 1996).

Günümüzde Phaselis kentindeki kazı ve araştırma çalışmaları Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Murat Arslan başkanlığında sürdürülmektedir.

Pamfilya'nın Güzel Kızı Side

"Apollon Tapınağı" dendiği zaman Antalyalıların aklına doğrudan denizle kucaklaşan Manavgat'ın incisi Side gelir. Bu anıtsal tapınaktan günümüze sadece temel blokları ile restore edilmiş birkaç sütun ve alınlıktan meydana gelen küçük bir bölüm kalmış olsa da bu kadarı bile ihtişamıyla Side'ye gelenleri büyüle-

Fig.24: *Side Apollon Tapınağı. Foto A. Dönmez.*

Fig.25: *Manavgat (Melas) Irmağı ve Şelalesi.*

meye yetmektedir. Öyle ki, Side'deki tanrı Apollon'un tapınağını neredeyse herkes bilirken bu güzel kente ismini veren güzeller güzeli Anadolu tanrıçası Side'nin hikâyesini herkes biliyor mu?

Toroslar dediğimiz, Anadolu'nun dağ tanrısı Tauros'un güzeller güzeli biricik kızıdır Side. Melas (Manavgat) Çayının yakınlarındaki yarım adada dünyaya gelmiştir. Doğduğu bu güzel kente onun adını vermişlerdir. Onun diliyle konuşmuştur halkı. Anadolu kıyı şeridinde konuşulan en kadim dillerinden biri olmuştur Sidece. Öyle ki, adını sadece bir kente ve bir dile vermemiştir Side. Günün birinde güzel kızın başından öyle bir olay geçmiştir ki o günden sonra hem adını bir ağaca vermiş hem de adını bu ağaçtan almıştır Side. Bir nar ağacından…

Fig.26: *Nar Ağacı.*

Güzel Side bir gün küçük kızını yanına alarak en sevdiği yerlerden biri olan Melas Çayı'nın kıyısına gider. Günümüzde bile çevresi yemyeşil olan çayın kıyısında güzel kızı ile birlikte nympheler (su perileri) ile oyunlar oynar, şarkılar söyler ve çiçeklerden çelenk yaparak eğlenir. Su perileri ile çiçek toplayıp dans eden güzel Side, güzeller güzeli çiçekleri olan bir ağaçtan narin bir parça dal koparır. İşte ne olursa o anda olur birden. Güzel Side'nin dalı koparmasıyla ağaçtan bir damla kan damlamaya başlar. Side çok korkar ve üzülür. Çünkü bu ağaç aslında bir su perisidir ve kendini tehlikeden korumak için ağaç şekline dönüştürmüştür. O an oradan kaçmak isteyen güzel Side, aniden hareket edemediğini, ayaklarının toprağa saplandığını fark eder. Öyle ki ayakları toprakla neredeyse bütünleşen güzel kızın parmak uçlarından aniden yapraklar fışkırır.

Side'nin bir ağaca dönüştüğünü gören su perileri bu duruma çok üzülürler ve akan gözyaşlarıyla geç kızın toprağa kök salmış olan ayaklarını sularlar. Ancak artık geri dönüş yoktur. Zavallı Side'nin gövdesi yavaş yavaş kabuk tutmaya başlar ve bir nar ağacına dönüşür. Çok büyük bir hata yaptığını anlayan gözü yaşlı güzeller güzeli Side'nin ağzından sakince şu sözler çıkar: "Bundan böyle kan rengi meyve veren bir ağaç olacağım ben. Bereketin ve yaşamın sembolü olacağım. Kızımı sık sık yanıma getirin, gölgemde oynasın. Lakin ona söyleyin bir daha çiçek koparmasın ve ağaçlara zarar vermesin".

İşte o günden bu yana bir meyveden öte kutsal sembol olarak bakılır nar ağacına Side'de. Öyle ki Kentin ürettiği sikkelerin çoğunun üzerinde bir nar betimi yer alır. Günümüzde hala nar bahçeleriyle doludur Side. Su perilerinin gözyaşlarıyla sulanır toprakları. Çünkü nar; bereketin, bolluğun ve ana tanrıçanın simgesidir.

Side kazıları günümüzde, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Feriştah Alanyalı başkanlığında sürdürülmektedir.

Fig.27: *Side Sikkesi. Solda; Athena, Sağda;*
Zafer Tanrıçası Nike ve Onun Önünde Side'nin Simgesi Nar

Abdal Musa Efsanesi: Uçarsu Şelalesi

Antalya'nın Elmalı ilçesinde yer alan Gömbe'de bir şelale, ovaya hayat verirken aynı zamanda inanılmaz bir güzellik de katıyor. Yüce Torosların en yükseklerinden biri olan Akdağ'daki bir kaynağın tertemiz suyundan beslenen şelale, dünyada bir eşi de Beyrut'ta olan yemyeşil bir Sedir ormanını besliyor. Yaklaşık elli metre yükseklikten beyaz köpükler saçarak Gömbe Ovası'na doğru süzülerek aktığı için adına "Uçarsu Şelalesi" demişler.

Fig.28: *Gömbe'deki Uçarsu Şelalesi*

Öyle ki, şelale yılın bazı mevsimlerinde yön değiştirirmiş. Kışın Muğla-Fethiye tarafına yazın da Gömbe'ye doğru akıtırmış soğuk sularını.

Rivayete göre bunun sebebi de Anadolu'nun ünlü erenlerinden ve ermişlerinden biri olan Abdal Musa Sultan'a bir bardak soğuk su vermeyen çobanlarmış.

Şair, düşünür, Horasan Ereni Abdal Musa Sultan yerleştiği Teke yarımadasını tanımak adına bölgeyi dolaşır. Fethiye yakınlarına geldiğinde yorulan eren, çobanlardan bir bardak su ister. Ancak ona kimse su vermez. Bunun üzerine yoluna devam eden Abdal Musa, Yumru Dağı'nda karşısına çıkan bir çobandan da su ister. Bu sefer, erenin isteği geri çevrilmez ve çoban gidip pınardan doldurduğu su çanağını getirip ona verir.

Burada namazını kılan Abdal Musa, çobanlara bir istekleri olup olmadığını sorduğunda, su verdikleri ak sakallı pirin kim olduğunu bilmeyen çobanlar, "Bu pınar yaz aylarında susuzluğumuzu gideriyor ancak kışın taşıp seller oluyor ve tüm ekili alanlarımız zarar görüyor." diye yakınmış. Bunun üzerine Tanrı'ya dua eden Abdal Musa, "Bu pınar yazın Gömbe'ye kışın da bardak suyu çok görenlere gitsin." diye yakarır.

İşte o zamandan bu yana, Uçarsu Şelalesi, 6 Mayıs Hıdırellez gününden itibaren Gömbe'ye, ekim ayından itibaren de Fethiye'ye akmaya başlamış.

Fig.29: *Titreyen Göl. Foto A. Kılınç.*

Titreyen Göl Efsanesi

Side'nin Sorgun mevkiinde masmavi denizin kıyısına paralel, rengini etrafını çevreleyen ağaçlardan alan yemyeşil bir göl yer alır. Bu doğa güzelliği binlerce farklı canlı türüne yaşam alanı oluşturmaktadır. Ancak gölün ev sahipliği yaptığı canlı türlerinden bir tanesi vardır ki evvel zaman önce gölün adının Titreyen Göl olarak anılmasını sağlamıştır. Günümüzde bile gittiğinizde gölün üzerinde adeta süzülerek yüzen ördekler ve onların gözyaşları…

Günlerden birinde yaşlı bir balıkçı yaşarmış Side'nin Sorgun mevkiinde. Bu balıkçı her gün işini bitirdikten sonra gölün kıyısına gelir ve gölde yüzen ördekleri beslermiş. Yalnız balıkçı ördekleri arkadaşı gibi görürmüş. Öyle ki gel zaman git zaman ördekler de balıkçıya iyice alışmış ve her gün yaşlı balıkçının gelip kendilerine yem getirmesini bekler olmuşlar. Yine günün birinde yaşlı balıkçı göle doğru yaklaştığı sırada art arda ateşlenen tüfek sesi duymuş ve paniğe kapılarak koşmaya başlamış.

Göle geldiği anda avcıları gören yaşlı balıkçı üzerlerine yürüyüp onları avlanmaktan vazgeçirmeye çalışır. Ancak buna gücü yetmez. Avcılar, balıkçıyı iterek vurdukları ördekleri gölün üzerinden almaya çalışırlar.

Bu sırada onlara yardıma gelen yaşlı balıkçının zor duruma düştüğünü gören sağ kalan ördekler hep birlikte aynı anda kanat çırparak devasa bir hortum meydana getirirler. Hortumu gören avcılar, ördeklerin çıkardığı hortumdan öyle korkarlar ki arkalarına bakmadan kaçarlar.

Sonra göl hep titremeye devam eder. Çevrede yaşayan insanlar da bu duruma yaşlı balıkçıya üzülen ördeklerin gözyaşlarının sebep olduğunu söylerler.

BÖLÜM II:

KAHRAMANLAR

Bellerophon

Likya'daki hiç sönmeyen efsanevi ateşten haberdar olmayan var mıdır? Günümüzde halen yaşayan bu efsane Likya'nın en eski söylencelerindendir. Masmavi Akdeniz'in yeşil bir nehir ile birleştiği çok güzel bir kent olan Olympos'un hemen dibindeki Çıralı'da geçer bütün hikâye. Koca bir dağ yer alır ardında kentin. Bu görkemli dağ gündüz gölgesiyle ferahlatır, gece ışığıyla aydınlatır bütün kenti. Çünkü ateşler yanar yamacında. İşte günümüzde "Yanartaş" dediğimiz bu yerde Khimaira'nın yaşadığına inanırmış Likyalılar. Aslan başlı, keçi gövdeli ve ejderha kuyruklu bu yaratık Likyalılara hem korku salmakta hem de soluduğu alevler ile onların hayvanlarını kaçırıp ekinleri kül etmekteymiş. Likyalı Kral İobates, Khimaira'nın üzerine kimi gönderdiyse hiçbiri bir türlü onunla baş edememiş. Ta ki büyük kahraman Bellerophon uçan atı Pegasus'la birlikte gelip onu öldürene kadar.

Ünlü Korinth Kralı Sisyphos'un torunudur kahraman Bellerophon. Ölümlü babası Glaukos gerçek babası ise denizlerin tanrısı Poseidon'dur. Tanrı soyundan olduğu için güç ve güzellik bah-

Fig.30: *Çıralı. Foto Durmuş Cesur.*

Fig.31: *Khimaira. MÖ 350-340. Louvre Müzesi.*

şetmiştir ona tanrılar. Çok yetenekli, akıllı ve güzel görünüşlüdür. Bir de adı Pegasus olan bembeyaz bir kanatlı atı vardır. Kahramanlıklarında kendisine çok yardımcı olacak Pegasus'u Athena'nın yardımıyla yakalamıştır Bellerophon.

Yaşamı dram ile dolu bu kahraman genç, bir gün yanlışlıkla kardeşi Belloros'u öldürür. İşte bu andan itibaren başlar kahramanın dramatik hikâyesi. Korinthliler onu bu olay üzerine "Bellerophon" yani "Belleros'u öldüren" olarak anarlar. Bu olaydan sonra büyük kahraman, babası Glaukos tarafından işlediği suçun kefareti olarak Trinys Kralı'nın yanına sürgüne gönderilir. Burada Kral Proitos Bellerophon'a oldukça iyi davranır ve onu günahlarından arındırır.

Ancak kahramanın öyle bir talihi vardır ki bu sefer de güzelliği başına dert olur. Kralın karısı Stheneboia, Bellerophon'u görür

Fig.32: *Bellerophon, Athena ve Pegasus. Pompei. Duvar Resmi. Casa Dei Diosciri.*

görmez tanrısal güzelliğine kapılır ve ona âşık olur. Bunun üzerine her gördüğü yerde kahramanı cilveli sözleri ve bakışlarıyla baştan çıkarmaya çalışır. Durumu anlayan Bellerophon aklından asla böyle bir şey geçirmez. Kralın eşi ile yalnız kaldığı her yerden uzaklaşır. Yine yalnız kaldıkları bir anda Bellerophon durumu fark edip uzaklaşmak isterken aniden kahramanın elinden tutar Stheneboia. Ancak yakışıklı olmasına rağmen bir o kadar da akıllı ve iffetli olan Bellerophon elini aniden çekerek olduğu yerden uzaklaşır. Karşılaştığı bu sert tepki üzerine, Stheneboia duygularının karşılıksız olduğunu anlar. Oldukça sinirlenen Stheneboia, kocası Kral Proitos'a, Bellerophon'un kendisine tecavüz etmeye yeltendiğini söyleyerek ona iftira atar ve onu öldürmesini

Fig.33: *Bellerophon'un Khimaria'yı Öldürme Sahnesi. Mozaik. MS 2. Yüzyıl.*

ister. Kral Proitos karısının söylediklerine inanır. Ancak eski bir geleneğin aynı masada yemek yenen birini öldürmeyi yasakladığından Bellerophon'u öldüremez. Bunun üzerine eline bir mektup vererek kayınpederi Likya Kralı İobates'in yanına gönderir büyük kahramanı (Erhat 1996).

Bellerophon Kral Proitos'un İobates'e vermesi için eline iliştirdiği mektuplarla Likya'ya doğru yola koyulur. Uzun günlerin ardından Likya'ya ulaşan kahraman için İobates dokuz gün boyunca kurbanlar kestirir. Dokuzuncu günün ardından Kral Bellerophon'dan Proitos'un kendisi için göndermiş olduğu mektubu ister. Bellerophon cebinden mektubu çıkarır ve Kral İobates'e verir. Kral, okuduklarından sonra şaşkına döner. Ancak konukluk kurallarına saygılı olduğu için Bellerophon'u öldüremez. Fakat en ağır işler için sürekli görevlendirir büyük kahramanı.

Bir nevi yaptıklarının kefareti olacaktır Bellerophon'un yapacakları…

İlk iş olarak bir türlü baş edemedikleri Khimaira canavarını öldürmesini ister İobates ondan. Bunun üzerine yola koyulur Poseidon oğlu. Ehlileştirmiş olduğu kanatlı beyaz atı Pegasus ile Khimaira'nın yaşadığı Olympos'a gelen büyük kahraman, burada yaratığın ağzıyla püskürttüğü alevlerin dumanlarını takibe koyulur.

Olympos'un denize bakan kayalıklarında canavarla karşılaşan kahraman, atı Pegasus'la uçarak tanrı soylu Khimaira'yı oklarıyla vurmak için harekete geçer. Ancak bunun bir işe yaramadığını gören kahramanın aklına aniden parlak bir fikir gelir.

Fig.34: *Bellerophon ile Amazonların savaşı.*

Pegasus ile göklere çıkan kahraman hızlıca Khimaria'nın üzerine doğru inişe geçer. Tam onun üzerine geldiğinde mızrağını canavara saplayan Bellerophon, Khimaria'yı yerin yedi kat altına gömer. O gün Likya halkı canavardan sonsuza dek kurtulur. Ancak Khimaria'nın ateşi "Yanartaş'ta" günümüze kadar yanmaya devam eder.

Bellerophon'un Khimaria'yı öldürmesine şaşıran Kral İobates, onu önce Solymlerle savaşması sonra da efsanevi bir kadın savaşçı halkı olan Amazonların kökünü kurutması için görevlendirir. Kralın emirleri üzerine atı Pegasus ile birlikte yola çıkan Bellerophon önce Likya'nın sınır komşusu olan Solymleri alt eder. Ardından Olympos'a gelerek burada Amazon kadın savaşçılarının karşısına çıkar. Amazonlarla inanılmaz bir mücadeleye giren büyük kahraman onları da tarih sahnesinden siler.

Bellerophon'un verdiği görevleri alt etmesine sinirlenen Kral İobates, Likya'nın en seçkin savaşçılarından oluşan bir ordu kurarak onu öldürmelerini emreder. Büyük kahramanı öldürmek için pusu kurar Likyalı savaşçılar. Ancak Bellerophon bu pusudan da yara almadan kurtulur. Bunun üzerine İobates onun büyük bir kahraman olduğuna ikna olur ve ona Proitos'un mektubunu göstererek krallığında kalması için ikna etmeye çalışır. Bellerophon Likya'da

Fig.35: *Bellerophon Pegasus ile Olympos'a Yükselirken (Mary Hamilton Frye 1914, 15).*

kalır ve Kralın kızı Philonoe ile evlenir. Böylelikle bu efsanevi topraklar büyük bir aşkla hayat bulur ve güçlü bir kahraman soyu ortaya çıkmaya başlar.

Ancak Bellerophon'un sonu o kadar da şanlı olmaz. Hayatı boyunca attığı her adımı düşünerek atan akıllı kahraman sonunda büyük bir kibre kapılır. Kendisini adeta tanrı olarak görmeye başlayan kahraman, atı Pegasus'la tanrılar diyarı Olympos'a yükselmeye başlar. Durumu fark eden tanrılar tanrısı Zeus sinirlenerek Pegasus'un üzerine bir at sineği gönderir. Bunun üzerine beyaz ata yaklaşan sinek Pegasus'u delirtince Pegasus'un sinekten kurtulmak için yaptığı hareketler sonucunda Bellerophon'u yanlışlıkla üzerinden atar. İnanılmaz bir şekilde yere düşen Bellerophon şans eseri ölmeden kurtulur. Ancak bundan sonra kör, sakat ve yalnız bir halde yaşamına devam eder *(Erhat 1996).*

"*…Ama bir gün tanrılar tiksindi*
Bellerophontes'ten,
Aleion ovasında kaldı o tek başına,
insan uğrağından uzakta
yedi kendi kendini.
Savaşa doymayan Ares
öldürdü oğlu İsandros'u,
çarpışırken ünlü Solymo'larla.
Kızdı dizginleri altın kakmalı Artemis,
aldı Laodameia'nın canını.
Hippolokhos da baba oldu bana,
ben övünürüm onun oğlu olduğum için.
Troya'ya gönderdi beni o,
sıkı sıkı salık verdi bana:
Hep yiğitçe dövüşeyim,
üstün olayım başkalarından,
utandırmayayım atalarımın soyunu,
onlar ki Ephyra'da, yaygın Lykia'da
en iyi, en ünlü kişilerdi.
Övünürüm işte, bu soydan,
bu kandan olmakla…"
(İlyada. VI. 152-211)

Fig.36: *Efsanenin Geçtiği Alevlerin Hiç Sönmediği Yanartaş/Khimera. Foto A. Kılınç.*

Başkomutan Sarpedon

"Ben ta uzaklardan geldim yardımına,
Anaforlu Ksanthos'tan geldim, uzak Likya'dan…"

Yiğit Bellerophon ölecek ancak soyunun kahramanlıkları Likya'da uzun yıllar boyunca devam edecektir. Evlatları Hippolokhos ve Laomedia iki erkek torun verir kahramana. Gelecekte Troya Savaşı'nda savaşarak hem kendilerine hem de Likya soyuna ün katacak bu kahramanların isimleri Sarpedon ve Glaukos'tur. Birlikte büyüyen iki kuzenin çocuklukları burgaçlı Ksanthos Çayı'nın beslediği verimli Ksanthos Vadisi'nde geçer. Günümüzde Antalya ile Muğla'yı birbirinden ayıran Eşen Çayı vadisidir işte orası.

Yıllar geçtikçe Sarpedon, kuzeni Glaukos ve diğer yaşıtlarından hem düşünce hem de beden gücü olarak daha farklı olduğunu göstermeye başlar. Kahraman Bellerophon'un soyundan gelen Laomedia'nın oğlu olmasının yanı sıra tanrılar tanrısı Zeus'un da oğludur çünkü Sarpedon. Baş tanrının güç ve akıl bahşettiği yiğit genç, tahtın varisi Glaukos'u geride bırakarak Likya'nın tek hükümdarı olur. Ancak yiğit Glaukos yine de hiçbir zaman bırakmaz kuzeninin peşini. Sarpedon'un başarılarıyla hem kendisini hem de Likya soyunu ölümsüzleştireceği Troya Savaşı'nda bile daima arkasında durur başkomutanının. Ölene kadar…

Bir gün Troyalı genç prens Paris'in, Hellen'i kaçırması ile Ege'nin iki yakası arasında büyük bir kavga başlar. Ancak zamanla bir vatan mücadelesine dönüşen bu kavga adeta bir Yunan-Anadolu savaşı haline gelir.

Hektor, bütün Anadolu halklarından kendilerine yardım çağrısında bulunur. Anadolu topraklarındaki bütün halklar da Troyalılara yardım etmek üzere ordularını Çanakkale'ye gönderirler.

Yardım çağrısının ilk ulaştığı yerlerden biri yiğitler vadisi Ksanthos'tur. Çünkü bilir Hektor, orada Bellerophon'un kahraman torunlarının yaşadığını. Durumun iki şehir arasında yaşanan bir savaştan öte bir vatan mücadelesi olduğunu anlar Sarpedon. Yiğit kuzeni Glaukos ise biraz çekimserdir. Anlamaz bir

türlü, kendilerinin sorunu değilken nedendir bu savaşma isteği. Cesareti, delikanlılığı ve sadakati ile gerçek bir hükümdar olan Ksanthoslu Komutan Sarpedon, bulunduğu yeri ve nasıl hareket etmesi gerektiğini çok iyi bilen bir kahraman olmuştur daima. Öyle ki bu tavrı, kuzenini Troya Savaşı'na gitmeye ikna ederken sarf ettiği sözlerden, oldukça iyi anlaşılır;

Fig.37: *Kaş'ın Kınık Mahallesi'nde Yer Alan Ksanthos Antik Kenti ve Eşen Çayı. Foto Ksanthos Kazı Arşivi.*

"…Glaukos, Likya'da neden çok sayarlar bizi,
Neden oturturlar bizi başköşeye,
Neden etlerle dopdolu taslarla ağırlarlar,
Neden bakarlar bize biz tanrıymışız gibi,
Ulu Ksanthos kıyılarında neden geniş topraklarımız var,
Hem bağ olmaya hem buğday olmaya elverişli?
Öyleyse burada bizim ödevimiz ne,
Likyalıların ön sıralarında savaşmak değil mi?
Ey can yoldaşım benim
Savaştan kaçmanın sonu ne,
Yaşlanmadan ölümsüz yaşamak mı?
Bunu bilseydim ne kendim savaşırdım en önde,
Ne de seni yollardım erlere ün veren savaşa
Neylersin, ölüm tanrıçaları gözler yolumuzu,
Bir ölümlü kaçamaz onlardan, kurtulmaz.
Hadi gidelim, görelim bakalım,
Biz mi düşmana ün veririz,
Yoksa düşman mı ün verir bize?"
(İl. XII, 310 vd.)

Sarpedon kuzeni Glaukos ile birlikte Likya ordusunu Troya'ya doğru yola çıkarır. Sarpedon'un komuta ettiği Likya ordusu Troya'ya gelir gelmez kendisini çetin bir savaşın ortasında bulur. Adeta yanan bir ormanın içinde alevlerin ortasındadırlar… Ancak bu durum ona bir an olsun geri adım attırmaz. O, sanki kendi toprağı Likya uğruna savaşır gibi atılmıştır savaşa, hiç çekinmeden. Çünkü bu mücadele, Anadolu'da yaşayan bütün halklar için bir vatan mücadelesidir artık. Tıpkı 1915 yılında Gelibolu'da olduğu gibi…

Bir başkomutan asaletiyle savaşan Sarpedon, Akha ordusunda yer alan birçok ünlü kahramanla çarpışarak onları yenilgiye uğratır. İlk olarak yiğitler yiğidi Herakles'in oğlu Rodoslu Komutan Tlepolemos çıkar karşısına. Bu öyle bir karşılaşmadır ki iki büyük kahraman da birbirinin büyüklüğünü bilir. Ancak moral bozarak karşı tarafın gardını düşürmek önemlidir.

Bu yüzden birbirlerine aşağılayıcı sözler söyler ikisi de:

Tlepolemos;
"Sarpedon, Lykialıların danışmanı,
ne diye geldin buraya, zorun neydi,
geldin de sindin ödlek bir adam gibi.
Kim der kalkanlı Zeus'un soyundansın.
Zeus'dan gelme yiğitlerden çok gerisin, çok.
Yiğit babam Herakles nerde, sen nerdesin.
Bir zamanlar, Laomedon'un atları uğruna
altı gemiyle buraya gelmişti o,
çok az adam vardı yanında,
Ilyon'u altüst etmiş, sokaklarında insan kalmamıştı.
Oysa senin yüreğin hepten kof,
bu yüzden adamların yok olup gidiyor işte.
Lykia'dan geldiysen ne çıkar,
Troyalılara yardımın mı okunacak sanki
Çok güçlüsün ama, bana boyun eğeceksin gene de,
gireceksin Hades kapılarından içeri."

Sarpedon;
"Tlepolemos, o senin baban,
kutsal Ilyon'u kibirli Laomedon'un çılgınlığından yok etti,
Laomedon, kendisine iyilik eden Herakles'i azarladı,
atları da vermedi ona.
Ta uzaklardan o atlar için gelmişti o.
Bak şu diyeceğimi iyi dinle:
Benim elimden gelecek sana burda ölüm,
gebereceksin benim kargımın altında,
şanı bana vereceksin, atları ünlü Hades'e de canını."
(İl, V, 627-665)

İki büyük kahraman komutan arasında çetin bir mücadele başlar. Öyle ki aynı anda birbirlerinin üzerine fırlatırlar ellerindeki mızrakları. Sarpedon'unki boynuna gelir Herakles'in oğlunun. Oracıkta can verir Tlepolemos. Onunki de Sarpedon'un baldırına girer. Yaralanır. Ama babası Zeus kurtarır oğlunu. Sarpedon, bu galibiyeti sayesinde Troya Savaşı'ndaki önemli kahramanlardan biri olduğunu ispat eder. Likyalı kahraman, savaşta öyle büyük başarılara imza atmıştır ki Homeros onu Troya kahramanları Hektor ve Aeneas ile birlikte Troya'nın en büyük savunucularından biri olarak anar (*Erhat 1996).*

"Ama akıllı Zeus,
Argosluların üstüne oğlu Sarpedon'u salmasaydı,
Ne Troyalılar ne de ünlü Hektor kapıları kıramaz,
duvarları yaramazdı.
Kıvrık boynunlu öküzlerin üzerine atılan
Bir aslan gibi saldırdı o" (İl. XII, 2 8 9 vd.)

Büyük Okçu Pandaros

Sarpedon ve komutasındaki Likyalı savaşçıların başarılarıyla Troya ittifakı Yunanları siperlerden püskürtmüştür. Ancak savaşın seyrini başka bir Likyalı kahraman değiştirir. Bu yiğit, Lykaion'un oğlu büyük okçu Pandaros'tur (Erhat 1996).

Pandaros bir Likyalıydı ama uzun yıllardır Troya'nın Zeleie'sinde, oraya göç etmiş diğer Likyalılarla birlikte yaşardı.

Sarpedon ordusuyla geldiğinde savaş diyarı Troya'ya, Pandaros da katılır kendi askerleriyle Sarpedon'un ordusuna. Öyle bir ok atardı ki Pandaros, Yunan büyük okçu Teukros'la eş değerdi ünü. Çünkü ona yayını büyük okçu Likyalı Apollon vermişti. Bu sayede savaşta ününe ün kattı Likyalı savaşçı. Ancak bir gün Athena'nın onu kandırması üzerine öyle bir çekecekti ki yayını, hedefini bulan ok hem savaşın seyrini değiştirecek hem de kendisinin sonunu getirecekti.

"…Başlarında Lykaon'un ünlü oğlu Pandaros var,
Apollon kendisi vermiştir Pandaros 'a yayını.
Lykia'dan çıktığımda yola,
Zeus'un oğlu gerçekten sürdüyse beni öne,
sanmam dayansın zorlu okuma bu adam…"
(İl. II, 824 vd.)

Kuşatmanın dokuzuncu yılında, Yunanlar artık Troya'nın bütün zengin köylerini yağmalamışlardır. Bu kötü gidişe bir son vermek isteyen Paris, Hellen'in kocası Menelaos'a bir düello teklif eder. Düello için iki ordu Troya önlerinde karşı karşıya gelir. Sonucuna göre güzel Hellen'i kazananın belli olacağı bu düelloyu tam Menelaos kazanmak üzeredir ki Athena bunu engellemek ister. Antenoroğlu güçlü kargıcı Laodokos'un kılığına giren Athena, Likyalı büyük okçu Pandaros'un yanına giderek kahramanın aklını çeler. Eğer ki Troyalıların gözünde üne kavuşmak istiyorsa Menelaos'u vurması gerektiğini söyler (Erhat 1996).

Fig.38: *Menelaos ve Paris. MÖ 490-80. Louvre Museum.*

"Lykaon'un yiğit oğlu, dinler misin beni,
tezgiden bir ok atar mısın Menelaos'a,
nasıl, Troyalıların gönlünü,
ününü kazanmak var işin ucunda,
hoşnut etmek var en başta kral Alexandros'u.
Atreusoğlu yiğit Menelaos
boyun eğince senin okunla,
acı dolu bir odun yığınna serilince,
sen önce ondan alırsın değerli armağanları.
Hadi git, ünlü Menelaos'a at bir ok,
Sonra yurduna, kutsal Zeleie kentine dönşünde
Değerli kurbanlar kesmeyi ada,
ilk kuzulardan, ün salmış okçu Lykialı Apollon'a…"

(Iliada, IV, 85-126.)

Athena'nın bu sözleri üzerine aldanan Pandaros, bir anda gerer teke boynuzundan yapılmış yayını. Tam Menelaos düelloyu kazanacakken Pandaros'un oku saplanır bedenine. Ancak ölmez yaralanır Menelaos. Bunun üzerine oldukça öfkelenen Yunanlar, Troya ordusuna karşı saldırıya geçerler. Böylelikle iki ordu arasındaki en büyük savaş başlamış olur. İşte Apollon'un yayını verdiği büyük okçu da başlamasına neden olduğu bu savaşta Akhalı yiğit Diomedes tarafından şehit edilir.

Sarpedon'un Şehadeti

Likyalı yiğit Pandaros'un Menelaos'u vurması üzerine alevlenen büyük savaş, Sarpedon ve birliğinin gücünü durdurmaya yetmez. Bu yüzden karşı tarafın en güçlü liderleri ona karşı saldırıya geçerler. Bunlardan ilki, Atina Kralı Alkameon'dur. Sarpedon onu da yenilgiye uğratır. Sonrasında Aias'ın ve gelmiş geçmiş en iyi Yunan okçusu olan Teukros'un saldırısına uğrar Likyalı yiğit. Teukros, öyle bir savurur ki okunu, Sarpedon'un göğsündeki parlak kayışı vurur. Ancak bedenine sarılı kalkanı tutan kayışın kopmasına babası Zeus izin vermez. Sarsılan Sarpedon'a Aias da bir darbe savurur ama mızrağı tunçtan kalkanı delemez. Bunun üzerine Sarpedon akıllılık ederek siperden biraz geri çekilir ama asla savaş alanını terk etmez.

Fig.39: *Euphronios Krateri: Sarpedon'un naaşının Hermes denetiminde Hypnos ve Thanatos tarafından Likya'ya taşınması (İşkan – Dündar 2020, 19 Fig.4).*

Öyle ki; hali hazırda savaştaki kayıpları nedeniyle oldukça yorulan ve kaybetmeyi neredeyse kabullenmiş olan Hektor'a serzenişte bulunarak yeniden savaşa dönmesini sağlar.

"Nereye gitti senin eski gücün?
yardımcısız koruyacaktın şehri hani
kayınlarınla, kardeşlerinle tek başına?
Ama şimdi göremiyorum onların hiçbirini,
sinmişler aslan karşısında köpekler gibi.
Biz nasıl dövüşüyoruz, baksana bize,
Biz ki yardımcınızdan başka bir şey değiliz
Ben ta uzaklardan geldim yardımına,
Anaforlu Ksanthos'tan geldim, uzak Likya'dan.
Sevgili karımı, yavrumu kodum orada,
Yoksulların göz dikeceği bir sürü mal mülk kodum.
Savaşa sürüyorum Likyalıları gene de,
Kendim de en öndeyim işte bak.
Oysa Akhaların alıp götüreceği bir şeyim de yok.
Böyleyken yerinde saymaktasın sen
Karılarını korumaları için,
Öbür ordulara bile buyuramıyorsun karşı komayı.
Sımsıkı bir ağa düşüp yem olacaksın düşmana.
Düşman yerle bir edecek düzenli ilinizi.
Sen gece, gündüz yormalısın kafanı,
Ünlü yardımcıların, önderlerinle dört bucakta
Yalvarmalısın yılmadan,
Böyle karşı koyabilirsin acı günlere"
(İl. V, 472 vd.).

Fig.40: *Uyku ve Ölüm Sarpedon'un Cesedini Likya'ya Taşırken (Henry Fuseli 1803).*

Ancak, Troya siperlerine korkusuz bir aslan gibi atılan Sarpedon ve ardındaki Likyalılar, artık düşman için büyük bir tehlike olmuştur. Bunun üzerine Akhilleus'un dostu olan güçlü Patroklos ve ordusu çıkar karşılarına. Bu güçlü komutan ve komutasındaki askerî gücü gören Likyalılar korkuya kapılırlar. Askerlerinin geri çekilişine şahit olan yiğit Sarpedon, Komutan Patroklos karşısında kendisi de biraz tedirgin olsa da, Likyalıları savaşmaya yeniden motive eder.

"Ayıp size Likyalılar
Nereye kaçarsınız böyle
Yiğitliği göstermenin tam sırası
Ben kendim çıkacağım bu adamın karşısına
Bakalım burada Troyalıları kesip biçen kim,
Kim bunca kötülük eden adam?
Birçok soylu yiğitlerin dizlerini çözdü o" …
(İl. XVI, 422 vd.)

Akhilleus'un zırhını kuşanmış olan Patroklos'un Sarpedon ile karşı karşıya gelmesi babası Zeus'u oldukça üzmüştür. Çünkü tanrılar tanrısı, bu mücadele sonunda oğlu Sarpedon'un kaderinin ölüm olacağını biliyordur. Bu yüzden oğlunu savaştan geri çekerek Likya'nın baştanrısı Apollon ile beraber Likya'ya geri göndermeyi bile düşünür.

Fig.41: *Europa Oğlu Sarpedon'un Hayatı İçin Zeus'a Yalvarırken. Çan Krater. MÖ 4. Metropolitan Sanat Müzesi.*

"Çok yazık insanlar arasında en sevdiğim Sarpedon'a.
Menotiosoğlu Patroklos'un elinden ölmek onun kaderi.
İçimde yüreğim bir o yana gider bir bu yana.
Gözyaşı döktüren savaştan geri alıp onu,
Kaçırıp bıraksam mı Likya'nın bereketli toprağına
Yoksa bıraksam ölsün mü menotiosoğlunun elinde?"
(İl. XVI, 4 3 3 vd.)

Ancak bu konuyu tartıştığı Hera, Zeus'a karşı çıkarak bu durumu engeller. Çünkü eğer Zeus oğlunu kaderinden kurtarırsa diğer tanrıların da aynı şeyi yapabilme hakkına sahip olacağını düşünür.

"…Tanrıların en korkuncu kronosoğlu
Bu söylediklerin nasıl sözlerdir?
Öteden beri kaderi belirlenmiş bir ölümlüyü
Sesi ürkütücü ölümden kurtarmak mı istiyorsun?
Nasıl istersen! Fakat biz öbür tanrılar
seni onaylayacak değiliz
Sana söyleyecek bir şeyim daha var,
iyice kafana koy:
Sen Sarpedon'u sağ olarak
memleketini götürecek olursan,
Dikkat et, bir başka tanrı da sevgili oğlunu
Canlara kıyan savaştan
kurtarmak isteğinde bulunabilir…"

Bu nedenle Zeus, Sarpedon'un Patroklos ile olan mücadelesinde ölmesine izin verir. Öyle ki, oğlun Sarpedon'un yaklaşan ölümünün üzüntüsünü göstermek için Troya atlarının başlarına kanlı yağmur damlaları yağdırır. Ancak bu olaydan önce Sarpedon, Akhilleus'un tek ölümlü olan atını öldürür. İki büyük kahraman komutan arasındaki mücadelede Patroklos, Sarpedon'a ölümcül bir mızrak darbesi vurmuş ve kahraman komutanı yere düşürmüştür. Yerdeyken mızrağını vücudundan çekmesiyle birlikte Sarpedon'un ruhu da mızrakla birlikte vücudundan çıkar.

Büyük kahraman can verirken son nefesinde yoldaşı Glaukos'a seslenerek, ölü bedenini ve zırhını kurtarmasını ister. Ancak Glaukos'un başarılı olamaması üzerine, Sarpedon'un ölü bedeni ve zırhına sahip olabilmek için Akhalar ve Troyalılar arasında büyük bir mücadele yaşanır. Bu efsanevi mücedele sonunda Sarpedon'un savaşçı zırhları, Yunanlarda kalmış ve bu zırh Patroklos'un onuruna düzenlenen bir yarışmada ödül olarak verilmiştir. Sarpedon'un ölü bedeni ise Zeus'un Hera'yı ikna etmesi üzerine Apollon eşliğinde memleketi Likya'ya gönderilmeye karar verilmiştir. Bunun üzerine uyku ve ölüm, Sarpedon'un ölü bedenini alarak ışıklar ülkesi Likya'ya geri getirir (Eraht 1996; Saraçoğlu 2005).

Fig.42: *Glaukos Sarpedon'un ölü nedenini almaya çalışırken. MÖ 4. Policoro Ulusal Arkeoloji Müzesi/ İtalya.*

Fig.43: *Sarpedon'un ölü bedeninin, Ülkesi Likya'ya Götürülmesi. Çan Krater. MÖ 4. yy Metropolitan Sanat Müzesi.*

"Sevgili phoibos (Apolon), hadi git şimdi,
Al götür Sarpedon'u kargı yağmurunun altından
Sil gövdesinden kara kanı
Götür uzaklara, ırmağın sularında onu yıka
Tanrısal urbalar giydir
Ver ikiz tanrılara, uykuyla ölümün eline,
Çabuk götürüp bıraksınlar bereketli Likya toprağına
Kardeşleri akrabaları onu orada gömer,
Bir mezara, yazılı taş altına.
Ölümlülere gösterilecek saygı işte bu"
(İl. X V I , 668 vd.)

Evet, büyük kahraman komutan Sarpedon ölmüştür ancak bu ölüm onu sonsuz ölümsüzlüğe götürmüştür. Çünkü Sarpedon, vatanı uğruna korkusuzca savaşarak şehit olmuştur. Öyle ki ölümünden sonra kahramanın adına Ksanthos'ta bir tapınak mezar inşa edilmiştir. Ve bu tapınak mezar, efsanevi kahramanın ruhunun ölümsüzleşmesinin simgesi haline gelmiştir.

Fig.44: *Sarpedon'un naaşının Hermes denetiminde Hypnos ve Thanatos tarafından Likya'ya taşınması. MÖ 500. Metropolitan Sanat Müzesi.*

Glaukos'un Öfkesi

Kahraman Sarpedon'un ani ölümünün ardından Likya Ordusu'nun komutasına kuzeni yiğit Glaukos geçer. Ancak Başkomutanlarını kaybeden Likyalı savaşçılar derinden yaralanmış durumdalardır. Bu durum üzerine Troya ittifakının en güçlü ordularından olan Likyalılar, savaştan düşmeye başlar. Glaukos, ne yaparsa yapsın hiçbir şekilde ordusunu savaşmaya motive edemez. Çünkü kuzeni Sarpedon'un yokluğu onu da derinden sarsmıştır. Ama bu savaş onun için bir vatan mücadelesi olmasının yanı sıra bir intikam mücadelesidir artık. O kadar öfkelidir ki Glaukos, Sarpedon'un ölümü üzerine Hektor'u gördüğünde ona kin kusar:

"…Hektor, güzel olmasına güzelsin ama,
savaşta daha çok şey öğreneceğin var,
sen bir kaçaksın,
boşuna kazanmışsın parlak ününü…"
(İl. X V II , 140 vd.)

Fig.45: *Diomedes ve Glaukos Savaş Zırhlarını Değiştirirken. MÖ 420. Gela Arkeoloji Müzesi.*

Hatta bu yüzden ordusunu geri çekmeyi bile düşünür kahraman. Ancak Yunanlardan, kuzeni kahraman Sarpedon'un öcünü almalıdır. Bunun üzerine ordusunun başında yeniden yiğitçe savaşmaya başlar büyük Glaukos. Savaş alanına atılır atılmaz Akha ordularını bozguna uğratır, kahraman ve ordusu.

Birçok büyük savaşçıyı alt eden Glaukos'un hırsını ve başarısını fark eden Diomedes meydan okur kahramana. Troya atını şehrin içine sokmayı başaran ve Akhaların Akhilleus'tan sonraki en büyük savaşçısı Diomedes'tir O.

Glaukos Bellerophon'un torunu olarak herkesle korkmadan karşılaşabileceğini dile getirince Yunan yiğit bir anda şaşırır. Çünkü kahraman Bellerophon, Diomedes'in babası Oeneus'un çok yakın arkadaşıdır. Diomedes Galukos'u düşman olarak göremez ve onunla savaşmaktan vazgeçer. Öyle ki, iki yiğit de birbirlerine savaş zırhlarını hediye ederek vedalaşırlar er meydanında.

Ancak kahraman Bellerophon'un soyundan gelen Glaukos sonunda bu kadar şanslı olmaz. Akhilleus'un ordusunda yer alan bir başka Akhalı yiğit Aias tarafından şehit edilir Likyalı kahraman.

Şehit edilen Glaukos'un ölü bedeni Aeneas tarafından ülkesi Likya'ya geri götürülür. Ancak ikinci büyük önderlerini de yitiren Likya Ordusu birden bütün motivasyonunu kaybeder. Bunu fark eden yiğit Akhilleus bu durumdan faydalanır ve askerleriyle atılır Troya ittifakının üzerine. İşte o anda savaşın en kanlı sahnesi yaşanır Yunan-Anadolu mücadelesinde. Likyalı savaşçılar ölümüne savaşırlar son kez. Ancak güçleri yetmez artık kahraman Akhilleus ve ordusunu durdurmaya.

Troya'nın düştüğü savaşta bütün Likyalılar kahramanca şehit olur. İçlerinden sadece biri hariç…

Fig.46: *Skylakeus'un Taşlanarak Öldürüldüğü Düşünülen Tlos'taki Titan Kayalığı.*

Tloslu Skylakeus'un Hazin Sonu

Glaukos'un yoldaşı, Tloslu cesur yürekli Skylakeus. Likyalı askerler ile birlikte Troya'da Akhalara karşı savaşan büyük mızrak savaşçısı. Ölümünün ardından Apollon'un emri üzerine tanrılaştırılmış olsa da bunların hiçbiri onun hazin sonunu değiştirmeye yetmemiştir.

Kahraman Glaukos'un yoldaşı, büyük mızrak savaşçısı Skylakeus, Likya ordusundan tek sağ kurtulan olur.

Troya'nın düştüğünü anlayan Tloslu savaşçı yorgun bir halde ülkesi Likya'ya dönmek üzere yola koyulur. Uzun bir yolculuğun ardından memleketine ulaşan Skylakeus'un, geldiğini haber alan Tloslu kadın ve çocuklardan oluşan büyük bir grup askerlerini kentin girişinde beklemeye başlarlar. Yanlarına varır varmaz Skylakeus, Likyalı askerlerin nasıl öldüklerini anlatmaya başlar. Ancak Tloslu kadın ve çocuklar bu duruma çok şaşırır ve öfkelenirler. Bütün Likyalı erkeklerin şehit olduğu bu vatan mücadelesinden Skylakeus'un neden ölmeden geri döndüğüne bir türlü anlam veremezler. Çünkü öylesine muhafazakardır ki Tloslular, tıkpı komşuları Ksanthoslular gibi ya hep beraber yaşamalı ya da ölmelidir her biri…

Öfkelerine hakim olamayan kadın ve çocuklar, akropollerinin kuzeyindeki efsanevi kahraman Bellerophon Kaya Mezarı'nın hemen önünde, Skylakeus'un etrafını bir çember şekilde sararak onu taşlamaya başlarlar. O kadar çok taş atarlar ki zavallının üzerine, oracıkta can verir Skylakeus. Sonrasında atılan taşlardan tam öldüğü yere bir mezar yapmış ve Apollon'un emri üzerine Troya'da savaşmış olan kahramanlarını ritüeller yaparak tanrılaştırmışlardır. Ancak bunların hiçbiri Skylakeus'un hazin sonunu değiştirmeye yetmemiştir (Erhat 1996; Korkut 2015).

Tlos kentindeki kazı ve araştırma çalışmaları Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Taner Korkut başkanlığında yürütülmektedir.

ΑΤΤΕΝΕΑΣ

BÖLÜM III:
SAVAŞ MİTOSLARI

Ksanthos'un Ateşi

Efsanevi kahraman Sarpedon sonsuzluk yolculuğuna uğurlanmış ve Likyalılar ölümsüz kahramanlarını, Apollon'un sonsuz ışığı eşliğinde Likya'ya geri getirmişlerdir. Şüphesiz ki onun ardından çok büyük bir cenaze seramonisi düzenlemiş, çok ağıtlar yakmış olmalıdır Likya soyu. Tıpkı ondan sonraki hükümdarlara yaptıkları gibi büyük bir tapınak mezar inşa ettirmişlerdir ataları için. Adını Sarpedonion koydukları bu tapınak mezarın çevresinde, onun adına yaptıkları ritüellerle adeta tanrılaştırmışlardır büyük komutanlarını. Ksanthos'tan ele geçen yazıtlardan bilindiği üzere Roma Dönemi'ne kadar anmışlardır, unutmamışlardır onu. Öylesine muhafazakâr ve koruyucu olmuştur ki Ksanthoslular; sadece kahramanları Sarpedon'a değil aynı zamanda kentlerinin bütün geçmişine de sahip çıkmışlardır. Bu halk, atalarının mezarlarının üzerine taş koydurtmamıştır uzun yıllar boyunca. Roma Dönemi'nde yazısı silinse de tarih sahnesinden ne sözü ne de izi uçmuştur büyük Likyalı Ksanthosluların.

Bu topraklar çok büyük hükümdarlar yetiştirmeye devam etmiştir Sarpedon'dan sonra da. Hem de mitolojik değil gerçek kişilikleriyle tarih sahnesinde var olmuşlardır. Ama hiçbir zaman bir kişiye mal etmemişlerdir ünlerini. Topluca anılmıştır isimleri daima. Hep birlikte Ksanthoslular demişlerdir onlara. Adını hemen bitişiğindeki Ksanthos ırmağından almıştır kentleri. Irmağın suyu ovasını, insanları da tarihini beslemiştir yüzyıllar boyu.

MÖ 546 yılı, Ksanthoslular için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Pers ordusu, tüm Anadolu'yu istila etmeye başlamıştır. Med Komutan Harpagos, Pers Kralı Büyük Kyros adına Likya şehirlerini istila etmeye gelmiştir. Ancak Ksanthos'a geldiklerinde bu işin o kadar kolay olmayacağını anlamıştır Persler. Çünkü Ksanthoslular da öyle bir aidiyet vardır ki kentleri için hiçbiri bir adım geri durmamıştır. Adeta hepsi ataları Sarpedon'un atıldığı gibi Akha duvarına, onlarda bir aslan gibi atılmışlardır Perslerin üzerine. Persler yaklaşır yaklaşmaz başlamıştır büyük savaş.

Öyle bir karşı durmuştur ki Likya'nın başkenti, başa baş gidiyordur her şey. Ancak komşu Karya şehirlerini feth ede ede gelen Pers ordusu, sayıca çok fazladır. Bir yere kadar üstün bir

Fig.47: *Kaş'ın Kınık Mahallesinde Yer Alan Ksanthos Kenti ve Eşen Çayı. Kazı Arşivi. Foto Yakup Kaya.*

çaba ile çarpışan Ksanthoslular mecburen açmıştır kentlerinin kapılarını ve Persler içeridedir artık. Likya Akropolü'nün kıyısındaki meydana kadar çekilen Ksanthoslular burada bir kez daha karşı durmuş olmalıdır Harpagos'a. Tıpkı güçlü Patroklos karşısında kaybedeceğini hatta öleceğini bile bile hiç geri adım atmadan savaşan büyük ataları Sarpedon gibi karşı durmuşlardır Perslere. Ama bir yerde anlamışlardır onlar da artık şehri kaybetmeye başladıklarını. Ancak öyle bir aidiyetleri vardır ki bu şehre karşı erkekler savaşırken meydanda kadınlarını ve çocuklarını sahip oldukları değerli eşyaları ile birlikte akropole kapatmışlardır (Herodotos, I. 175-177).

Yiğit Ksanthosluların gücü bir yerde tükenmiştir. Kentlerini teslim edeceklerini anlasalar da yine de açmamışlardır akropollerinin kapılarını. Çünkü bir şey daha vardır sahip oldukları. İşte o onlara ataları Sarpedon'dan miras kalan Ksanthosluluk onurudur. Teslim olup kentlerinde başka bir halkın buyruğunda yaşayacaklarına yaşamayız ölürüz hep beraber demişler ve vermişler akropollerini ateşe. Hem de kadın ve çocuklarıyla beraber.

Fig.48: *Muhtemel savaşın yaşanmış olduğu Batı Agora ve Likya Akropolü. Kazı Arşivi.*

Yangından sağ kalanlar da akropoldeki yüksek uçurumdan atmıştır kendini (Herodotos, I. 175-177). İşte o andan itibaren ölümsüzleşmiştir hem kendileri hem de kentleri.

Büyük mücadelenin galibi, Harpagos komutasındaki Persler olmuştur artık. Ancak ellerindeki kent, savaş nedeniyle oldukça tahribata uğramış durumdadır. Savaş sırasında yaylada bulunan Ksanthoslu 80 aile, geri dönerek kenti yeniden inşa etmiştir (Herodotos, I. 175-177). Yeniden kurulan kentte uzun yıllar Pers hakimiyeti altında yerel bir hanedanlık hüküm sürecek yıllarca… Buna rağmen Ksanthos halkının kanına işleyen onurlu kahramanlık ruhu, hiçbir zaman boyun eğmeyecek gördükleri baskıya.

Brutus'un Gözyaşları

Perslerin Ksanthos'u işgalinden yaklaşık 400 sene geçer ve Ksanthos halkı ikinci defa benzer bir işgali yaşar. Ancak bu büyük milletin onurundan hiçbir şey eksilmez, yine kanlarının son damlasına kadar memleketlerini savunurlar. Bu kez karşılarında Roma ordusu ve başında da ünlü komutan Brutus vardır.

Tarih MÖ 1. yüzyılın sonları, Roma'da yaşanan iç savaşlar nedeniyle yeni atılımlar planlanmaktadır. Öyle ki komutan Brutus de MÖ 42 yılında Likya'ya gelerek para toplamakla görevlendirilir.

Brutus'ün ordusu ile kentlerine doğru yaklaştığını haber alan Ksanthoslular şehrin çevresine büyük bir hendek açarak yaklaşan Roma ordusuna ateş açarlar. Romalılar, hendek ve ateş yüzünden duraklasalar da Brutus'ün emriyle hendeği toprakla doldurarak Ksanthos halkını kendi şehrine hapsederler. Sonrasında da savaş istila araçları getirerek Ksanthos'un yüksek surlarını tahrip ederler. Ksanthoslular bu duruma karşı koyduklarında ise bir tuzakla karşırlar. Eski hendeğin olduğu noktaya doğru yeniden dışarı çıkan Ksanthosluların çoğu, kentin kapıları, kendileri ile birlikte gelmekten korkan kapı nöbetçileri tarafından yüzlerine kapatılınca dışarıda kalırlar ve Romalı askerler tarafından öldürülürler. Yakaladığı bu avantaj üzerine Ksanthos ordusuna ikinci bir tuzak hazırlayan Brutus'ün ordusu bu defa savaş makinalarını ateşe vererek kent kapılarını açmayı başarır. Bu sayede Ksanthoslular geriye döndüğünde Romalı askerler de onlarla birlikte

Fig.49: *Brutus'ün Mermerden Portresi. MÖ 30-15. Marie-Lan Nguyen (2006)*

içeri girmeye başarırlar. Ancak nasıl olduğu anlaşılmadan kapı bir anda kapanır ve Roma ordusunun diğer yarısı kentin dışında kalır. Bunun üzerine içerideki Roma askerleri bir an için panikleyerek Sarpedon tapınağının içine sığınırlar, yani Sarpedonion'a. Bu sırada Romalı askerler de dışarıdaki kapıyı kırmak için uğraşsalar da bir türlü başarılı olamazlar ve bu uğraşlar sırasında da ellerindeki merdivenlerini kaybederler.

Büyük bir uğraş vererek yeni merdivenler yaparlar, diğerleri ise demir parmaklıklara halatlar bağlayarak, bunların uçlarını mazgallı siperlere fırlatırlar. Halatlar siperleri yakaladığında bunları el ele vererek çekmeye başlarlar. Diğerleri ise nehrin sarp yamacını aşma girişiminde bulurlar. Pek çoğu bu nedenle ölümlerine atladı, aralarından önemli bir sayıda asker ise içeri girmeyi başardı. Bunlar daha sonra, dışarıdaki arkadaşlarına kapıyı açmak konusunda yardım ederler ve nihayet güneş batarken şehir Romalılar tarafından ele geçirilir. Bu nedenle Ksanthoslular hemen evlerine koşarlar ve karşı koymaksızın bekleyen ailelerini öldürürler. Bu katliamı öğrenen Brutus, büyük üzüntü duyarak adamlarının geri çekilmesini emreder ve çevreye haberciler göndererek ateşkes önerisinde bulunur. Bu teklifi hiddetle reddeden Ksanthoslular, tüm varlıklarını daha önceden hazırlanmış olan odun yığınının üstüne fırlatarak ateşe verirler ve kendilerini de alevler arasına atarlar. İşte ikinci defa canları pahasına ülkesini savunan büyük Sarpedon'un torunları hep birlikte ölürler ama sözlerinden dönmezler ve böylelikle sonsuza dek hep birlikte ölümsüz olurlar.

Romalılar Ksanthos'u ele geçirmiş fakat Ksanthoslular ölmek pahasına yine de teslim olmamıştı. Elbette ki içlerinden Brutus'ün askerleri tarafından sağ olarak kurtarılanlar olmuştu. Öyle ki bunlardan bazıları da komşu kent Patara'dan Ksanthos'a gelin gelen kadınlardı. Bir sonraki hedefi Patara olan Brutus, benzer bir durumu yaşamak istemediği için esir kadınları memleketleri Patara'ya yollayarak yaşadıkları acıyı onlara anlatmalarını emreder. Bunun üzerine Patara kenti de benzer bir acıyı yaşamamak adına Brutus ve ordusuna doğrudan teslim olurlar.

Büyük İskender'e "Dur" Diyen Kent: Termessos

Fig.50: *Termessos Tiyatrosu ve Ardındaki Solymos-Güllük Dağı. Foto S. Pamuk.*

Zamanında Solymos dedikleri günümüzde ise Güllük adını almış yüce bir dağ ve bu dağın doruklarının arasındaki derin vadide yer alan onun kadar yüce bir kent, Termessos. Güllük'ün doruklarına ulaşılması nasıl güç ise Termessos'a çıkmak da o denli güçtür ve tarihte de daima güç olmuştur. Öyle ki kahraman Bellerophon'un bile zorlanarak yendiği Anadolu'nun en eski savaşçı halklarından Solymler'in kenti Termessos'a çıkmaya neredeyse tüm Anadolu ve Asya'yı teslim alan şanlılar şanlısı Büyük İskender'in bile gücü yetmemiştir.

MÖ 334 senesinde Asya seferi sırasında İskender ve ardındaki büyük ordusu bütün Pamfilya'yı ele geçirmiş ve Frigya'ya doğru yola çıkmıştır. İskender bu rota üzerinde ilerlerken günümüzde Antalya-Korkuteli yolu üzerinde yer alan Yenice Boğazı'nda savaşçı Solymlerin kenti Termessos ile karşılaşır. İşte bu karşılaşmanın sonunda başlar büyük ünü Termessos'un.

"Sonra o şanlı Solymlerle savaştı…
ve oğlu Peisandros, Solymler'le çarpışırken
savaşa doymayan Ares tarafından öldürüldü."

Korkusuz İskender, Termessos'u görür görmez kenti kuşatarak kontrolü altına almak ister. Ancak karşısında bulunduğu konum itibari ile bir kartal yuvasını andıran Termessos'a ulaşmak hiç de kolay değildir. İskender ve ardındaki ordusu Termessos'a ulaşmak için yaklaşık 9 kilometre uzunluğunda dar ve bir o kadar dik olan zorlu bir yolu aşmak zorundaydı. Ancak Termessos'a ulaşmak için bu da yetmezdi. Kent eyaletleri birbirine bağlayan önemli ticari yolların üzerinde bulunduğu için Termessoslular geçidi kontrol edecek yüksek bir de sur inşa etmişlerdi.

Fig.51: *Termessos Kentinin Konumlandığı Yüksek Vadi.*
Foto S. Pamuk.

İskender önce bu suru aşmak zorundadır. İskender suru aşmak için o kadar uğraşmıştır ki ne yaparsa yapsın bir türlü başarılı olamamıştır. Çok fazla zaman ve can kaybı verdiğini anlayan büyük imparator sonunda yorulan askerlerine Yenice Boğazı'nın dibinde kamp kurmalarını emreder. İskender'in ordusunun bir anda geri çekildiğini gören Termessoslular bu durum üzerine rehavete kapılarak sur üzerinde az sayıda nöbetçi bırakarak kente geri dönerler. Ancak bunu bir plan olarak uygulayan zeki İmparator İskender, Termessoslu askerlerin surdan çekilmesi üzerine aniden askerleri ile az sayıdaki nöbetçinin üzerine hücum ederek geçit üzerindeki suru aşmayı başarır.

Fig.52: *Yenice Boğazı'nı Kontrol Eden Sur. Foto A. Kılınç.*

Buraya gelene kadar birçok kenti rahatlıkla feth eden İskender Yenice Boğazı'nda verdiği kayıplar nedeniyle sinirden deliye dönmüştür. Öyle ki bunun üzerine boğazı aşan askerlerine Termessos'u ele geçirme emrini vererek kenti kuşatır. Ancak Termessoslular yeniden çoğalarak 9 kilometrelik yükseklikten aşağıdaki İskenderin ordusuna taşlar ve kayalar atarak kentlerini korkusuzca ölümüne savunurlar. Çok sayıda düşman askerini dik yamaçtan aşağı yollayarak etkisiz hale getirmişlerdir. Karşılaştığı bu durum üzerine İskender ne kadar öfkelense de daha fazla asker kaybı vermemek adına çaresizce ordusunu, Termessos kuşatmasından geri çeker ve Kral Gordios'un kentini feth etmek için Frigya'ya doğru yola koyulur.

Termessos da Büyük İskender'in Asya Seferi sırasında feth edemediği tek kent olarak tarih sahnesindeki ebedi yerini alır (Kürkçü 2011).

Termessoslu Gençlerin Dostu Makedon General Alketas

Makedon Kral Büyük İskender ve ordusuna karşı kentlerini savunarak tarih sahnesinde büyük bir üne kavuşan Termessoslular, yıllar sonra aynı ordu ile yine karşı karşıya gelirler. Ancak bu defa Makedonların istedikleri kentleri Termessos değil onlara sığınan bir başka Makedon generaldir. Bu generalin ismi Alketas'tır.

Büyük İskender'in Hindistan seferinde görevlendirdiği önemli komutanlardan biri olan Alketas aynı zamanda İskender'in sağ kollarından General Perdikkas'ın da kardeşidir. Büyük İskender'in zamansız ölümünün ardından onun ardılları arasında çıkan mücadeleler sırasında Alketas, kardeşi Perdikkas'ın en büyük destekçisi olmuştur. Ancak abisinin Mısır'da kendi birliğindeki askerler tarafından öldürülmesi ve sonrasında da Ptolemy'nin Perdikkas'ın ordusunu kendi birliğine katması ile Alketas çok zor bir duruma düşer. Çünkü güçlenen Ptolemy kendisine karşı bir tehlike olarak gördüğü Alketas ve Perdikkas taraftarlarını ölüme mahküm etmiştir.

Köşeye sıkışan Alketas, İskender'in ardıllarından biri olan Eumenes'in desteğini alarak Attalos ile ittifak kurar. Ancak İskenderin generallerinden biri olan Antigonos bu durumundan haberdar olarak onlara savaş açar ve Alketas'ı, Psidia'da yenilgiye uğratır.

Fig.53: *Alketas'ın At Üzerinde Betimlenmiş Kabartması. Foto A. Gürbüz.*

İşte Alketas ve Termessosluların arasındaki ilişkinin başlangıcı da bu yenilgi olmuştur. Yenilgiye uğradığında öldürüleceğini anlayan Alketas, kaçarak Termessos'a gelir ve onlara sığınır.

Makedon Büyük İskender'e geçit vermeyen Termessoslular bu kez bir başka Makedon Alketas'a kollarına açarak onu koruyacaklarına dair söz verirler. Bunun üzerine sinirlenen Antigonus eski çatışmada olduğu gibi Termessos kentinin aşağısındaki Yenice Boğazı'nın kıyılarına gelerek burada askerleriyle kamp kurar. Bu işin kentleri açısından büyük bir tehlike oluşturduğunu düşünen kentin yaşlıları bir Makedon uğruna bu savaşa girmenin aptallık olduğunu düşünerek Alketas'ı Antigonus'a teslim etmeye karar verirler. Ancak kentin savaşta üstün onurlu gençleri bu görüşte değillerdir. Çünkü onlar Alketas'a onu ne olursa olsun teslim etmeyeceklerine dair ona söz vermişlerdir. Verdikleri sözü tutmak isteyen gençler yaşlıların bu planını reddederler.

Gençlerin bu tutumu üzerine yaşlılar bir plan yaparak Alketas'ı teslim etmek için harekete geçerler. Bu planda gençler bir bahane ile Termessos dışına çıkarılacaklar ve onların kentte olmadığı anda da Alketas'ı, Antigonus'a teslim edeceklerdir. Bunun üzerine yaşlılar meclisi Antigonus'a bir elçi göndererek, Alketas'ı teslim etmek istedikleri yönünde haber verirler.

Yakında ele geçirileceğini anlayan Alketas ise Antigonus a teslim olmamak için intihar ederek kendini öldürür. Yaşlılar meclisi de onun ölü bedenini surdan aşağı atarak Antigonus'a teslim eder. Öfkesi bir türlü dinmeyen Antigonus, Alketas'ın cesedine üç gün boyunca her türlü tacizi yapar ve cesedi orada bırakarak ordusu ile Psidia'dan ayrılır.

Kente geri dönen Termessoslu gençler ise Alketas'ın ölüm haberini alırlar. Bu olaya çok kızan ve üzülen gençler, Alketas'ın cesedini kurtararak onu Termessos'a geri getirirler. Onun için özel bir tören yapıp, onu yüksek bir onurla Termessos'ta yaptıkları anıtsal bir mezara defnederler. İşte o günden bu yana o mezarın adı Alketas'ın Mezarı olarak anılır (Çelgin 1990).

Olymposlu Kaptan Eudomos

Mavisinden yeşiline, yeşilinden de mavisine geçişte iki dağ arasında akan çayın kuzey tarafında 1800 senedir duran bir kaptan, günümüzde Olympos kentini gezdikten sonra masmavi denizine inerek serinlemek isteyen binlerce kişiyi selamlar. Öyle ki bin yıllardır orada olan bu kaptanı Olympos'un mavisine gelen herkes tanır. Çünkü kendisi de zamanında o masmavi deniz ile bütünleşmiştir kaptan Eudomos'un.

Binlerce kez "Yelkenler fora" demiş sonra ufuklarda kaybolmuş. Binlerce kez de "Demir at" diye bağırmıştır gidip de döndüğü ülkesinin kıyılarında. Bugün durduğu yerden kendisi de kim bilir kaç kez başarılarla geçmiştir kenti Olympos'a.

"Son limana girdi, demirledi gemi, çıkmamak üzere.
Çünkü ne rüzgârdan ne de gün ışığından medet var artık.
Işık taşıyan şafağı terk ettikten sonra Kaptan Eudemos
Oraya gömüldü gün misali kısa ömürlü gemisi,
kırılmış bir dalga gibi"

Fig.54: *Olympos. Foto A. Kılınç.*

Ancak bir zaman gelir Olymposlu büyük kaptanın gemisi son demirini atar ve bir daha gün yüzüne çıkamaz. Haberi alan halkı çok üzülür kaptanlarının ölümünün ardından. Öyle ki yeğeni Zosimos dayısının lahdini tam da günümüzde gelip geçeni selamlasın diye denizden kente girişteki kuzey yamaca koydurtmuştur. Üzerine de Yunanca bir şiir ve 10 satırlık bir yazı yazdırtmış, bir de gemi kabartması işletmiştir gelen geçen herkes bilsin büyüklüğünü diye kaptan dayısının. Öyle de olmuştur nitekim. O zamandan bu zamana Olympos'a gelip de Kaptan Eudomos'u tanımayan yoktur. Ölümsüz olmuştur büyük kaptan.

Fig.55: *Olympos Sahili. Foto A. Kılınç.*

Fig.56: *Kaptan Eudomos'un Lahdi. Foto A. Kılınç.*

"Ben Eudemos kaptanlık yaptığım için bilirim dalgalar arasından bir Pontos'dan öbür Pontos'a (geçen) yolu, Palas (Athena'nın) keşfi. Bitinya'lıların ken(ti kal(kedo)n bütün halkı ile beraber (benim vatandaşlık sahibi olmamı?) kararlaştırdı. Talihli (vatanım beni layık görüp) makamlar (ile vazifelendirdi), (Likya) ulu(su da aynı şekilde davrandı; ve üye idim) ihtiyarlar meclisinde. Kader (…) Eğer (bir kimse izin almadan gömerse buraya) bir başkasını (Fiskus'a ceza olarak şu kadar) altın (Dinar) ödeyecek."

Aradan yıllar geçmiş yiğeni Zosimos da vefat edince dayısının yanı başına koydurtmuştur kendi lahdini. Kumluca'da yer alan Olympos Antik Kenti'ni ziyaret edenler kaptan Eudomos ve Zosimos'a selam vererek masmavi sahile ulaşırlar (Adak 2003).

Olympos kazıları günümüzde, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Bedia Yelda Uçkan başkanlığında sürdürülmektedir.

Fig.57: *Olympos. Foto A. Kılınç.*

Fig.58: *Kaptan Eudomos'un Yiğeni Zosimos'un Lahdi. Foto A. Kılınç.*

Attalos'un Attaleiası'ndan Atatürk'ün Antalyası'na

Fig.59: *Atatürk Antalya'da.*

"Şüphesiz ki Antalya dünyanın en güzel yeridir".

Böyle demişti Mustafa Kemal Atatürk 1930 yılının 8 Mart'ında, Lara Rumkuş mevkiinden karşıyı, masmavi denizi, Konyaaltı Sahilini ve karla kaplı Beydağlarını uzun uzun seyrettikten sonra. Antalya'nın bu güzelliğini elbette herkes görüyordu ama gerçekten farkında mıydı bilinmez. Ancak Ata'mızın o gün bu sözü söylemesinden sonra herkes farkına varmış olmalı ki bu deyiş Antalyalılar arasında dilden dile dolaştı durdu. Çünkü gerçekten de Antalyalılar için Atatürk'ün de dediği üzere Antalya masmavi Akdeniz'i, yemyeşil kıyıları ile dünyanın en güzel yeriydi. Ancak bir şey daha vardı elbette, koskoca bir kültür ve tarih. İşte o şeydi Antalya'yı, Antalya yapan, adının bu günlere gelmesini sağlayan. Antalya, ilk önce bugün Kaleiçi dediğimiz Attaleia'ydı.
Yani Kral Attalos'un şehri güzel liman şehri.

Fig.60: *Kalekapısı'ndaki II. Attalos Heykeli.*

Bergama Kralı I. Attalos ve kraliçe Apollonis'in oğlu olan Attalos, çok sevdiği ağabeyi II. Eumenes ölünce onun eşi Kraliçe Stratonike ile evlenerek MÖ 160 yılında Bergama kralı olur.

Aslında o gün başlar Antalya'nın hikâyesi.

Krallığı döneminde Bergama topraklarını neredeyse iki katına çıkaran II. Attalos'a fethettiği topraklar asla yeterli gelmiyordu. Öyle ki İmparator krallığını daha da genişletmek ve liman şehirleri kurmak adına askerlerini güneye doğru göndermiş ve onlara şu şeklide seslenmiştir:

"Gidin, bana bu yeryüzü üzerinde öyle bir güzel yer bulun ki bütün kralların gözü kalsın bu yerde. Kimse gözünü bu yerden ayıramasın. Orada liman şehirleri kuracağım."

İşte Kral'ın bu emri üzerine güneye doğru yola koyulur Bergama ordusu. Öyle ki aylarca Ege kıyılarında krallarının istediği

Fig.61: *Attaleia Surları ve Liman.*

gibi güzel bir liman kenti arayan ordu burada istediğini bulamaz. Ancak Attalos'un isteğini yerine getirmeden dönmeye niyeti olmayan Bergama ordusu daha güneye, Akdeniz sahillerine girmeye karar verirler. Uzun ve yorucu bir ilerlemenin ardından bir türlü Attalos'un isteğine uygun bir yer ile karşılaşmayan Bergamalılar sonunda günümüz Antalya Körfezi'ne gelir. Öyle ki Körfezin güzelliği karşısında hayranlık duyan komutan "Şükürler olsun sana Zeus, nihayet Attalos'un şehrini bulduk." der.

Attalos'un istediği gibi bir liman bulan Bergamalılar hep bir elden burada yeni bir şehir inşa ederler. Bu şehir Attalos'un hayallerindeki şehir olduğu için de buraya Attaleia ismi verilir, yani Attalos'un şehri derler artık bu güzel liman kentine. Günümüzde gerek yat limanından gerekse de Atatürk Caddesi'nden yüksek surlarını gördüğümüz, Kalekapısı' ya da Üç Kapılarından bambaşka dünyasına girdiğimiz Attaleia'dır işte o şehir. Yani bizim biricik Kaleiçi'miz. MÖ 2. yüzyıldan MS 1207 yılına kadar Attalos'un şehri olarak kalır bu güzel bu liman kenti.

Ancak bu tarihten sonra ismi değişir. Türkler fethetmiştir ve adına da "Adalya" demişlerdir sonrasında. Böyle başlamıştır Attaleia'nın Antalya'ya yolculuğu.

Attalos'un savunulması kolay ancak fethedilmesi zor olan kenti Attaleia'nın fethti üç aşamalı olarak gerçekleşir (Demir 2018).

Bu güzel liman kentini önce Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan kuşatır ancak feth edemez. Türklerin Attalos'un şehrini fethetmeden gitmeye niyetleri yoktur. 1207 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı zamanında Türkler Attaleia'yı fetheder. Ancak Sultanın ölümü üzerine oğulları İzzettin ve Alaeddin arasında yaşanan taht kavgası nedeniyle Antalya'nın Hristiyan halkı ayaklanarak şehri ele geçirir. Daha sonra Selçukluların başına geçen Sultan I. İzzettin Keykavus, 1216 yılında Attaleia'yı ikinci kez fetheder ve bunu fetihnameler ile tüm dünyaya duyurur (Çimrin 2012; Varkıvanç 2015; Demir 2018; Sevgili-Polat ve Zaimolu 2019).

Attaleia'nın Fetih Efsanesi

Fig.62: *Attaleia Surları ve Liman.*

Selçuklular uzun ve zorlu bir sürecin ardından nihayetinde Attaleia'yı fethetmişlerdir. Ancak bu fetih durduk yere gerçekleşen bir olay değildir. Öyle ki, Türklerin Bizanslıların üzerine gelmesinin tek bir sebebi vardır o da bir gemi… (Çimrin 2012)

MS 1207 yılında Türk tüccarlara ait gemiler Attaleia limanına demir atarak yanaşır. Ancak burada Bizanslılar tarafından hiç ummadıkları bir muameleyle karşılaşırlar. Öyle ki bazı gemici tüccarların mallarına ve gemilerine el koyarlar. Bununla da kalmayan Bizanslılar Türk tüccarlara;

"Gidin isterseniz Konya'da oturan sultanınıza bizi şikayet edin. Gücü varsa, gelip gemi ve mallarınızı o kurtarsın."

şeklinde konuşurlar.

Bizanslıların bu sözleri üzerine başka çareleri kalmayan tüccarlar günler süren uzun bir kervan yolculuğunun ardından Selçukluların başkenti Konya'ya varır ve Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzuruna çıkarlar. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev

tüccarları dikkatlice inceledikten sonra onlara neden Antalya gibi uzak bir memleketten buraya kadar geldiklerini sorar. Sultanın izni üzerine tüccarlar başlar olan biteni tek tek anlatmaya.

Duyduğu sözler karşısında oldukça sinirlenen Gıyaseddin Keyhüsrev tahtından ayağa kalkarak tüccarlara şu şekilde bir cevap buyurur:

"Sizin mallarınız benim mallarım demektir.
Mallarınızı geri alıncaya kadar bu tahta oturmayacağım.
Siz hiç endişe etmeyiniz. Sultanınız size verdiği sözü mutlaka
yerine getirecektir, dedi ve çok hiddetli olarak
vezirine emir buyurdu:
Tez zamanda hazırlıklar başlasın"
(Çimrin 2002; Çimrin 2012).

Fig.63: *Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya Konyaaltı Caddesi'nde Yer Alan Heykeli. Heykeltraş M. Öwezov. Foto S. Doğan.*

Fig.64: *Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sipahilerle Antalya'ya İlerleyişi. Resim Z. S. Polat Sulu Boya Çalışması*
(Sevgili - Polat-Zaimoğlu 2019 Res.1)

Fig.65: *İzzettin Keykavus'un Şehir Surlarını Yoğun Oka Maruz Bırakması. Resim Z. S. Polat Sulu Boya Çalışması*
(Sevgili - Polat-Zaimoğlu 2019 Res.3)

Fig.66: *Sultan 1. İzzettin Keykavus'un Antalya'yı Fethi. Resim Z. S. Polat (Sevgili - Polat-Zaimoğlu 2019 Res.5)*

Sultanın önderliğinde Attaleia'ya doğru yola çıkan Selçuklu ordusu yüce Toros dağlarını aşarak Antalya ovasına iner ve burada Düden Şelalesi'nin yakınlarında dinlenirler. Yeni gün ile birlikte Attaleia surlarının yakınlarına geldiklerinde Sultan'ın emriyle askerler başlarlar kale burçlarını seri bir şekilde oklamaya. Ancak bu durumda okların hiçbir işe yaramadığını gözlemleyen Sultan askerlerine kılıç kalkan ile saldırmalarını söyler:

"Bu kale okla, gürzle alınmaz kendine güvenen er kişi varsa burçlara tırmansın kılıç ve kalkanını kullansın".

İşte o andan itibaren bütün askerler canla başla savaşır ve gün batımına yakın kale burçlarında Selçuklu bayrağı dalgalanmaya başlar. Tam bayrağın dalgalanmaya başladığı anda da Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Hadrianus şeref takından kentine, oradan da limana inerek Bizanslıların alıkoyduğu gemileri yeniden tüccarlara teslim eder (Çimrin 2002 Çimrin, 2012; Demir 2018; Sevgili-Polat ve Zaimoğlu 2019).

Korakassa'dan Korakesion'a
Alaeddin Keykubad'ın Şehri Alaiye

Selçuklular, Attaleia'yı fethederek güçlerine güç katmaya devam etmişlerdir. Öyle ki Attaleia'nın bir liman kenti olması nedeniyle bu onların denizcilikte güçlenmesini sağlamıştır. Burada büyük bir tersane kuran Selçuklular bir gemi filosu meydana getirmişlerdir. Ancak bu bütün Akdeniz sahilini ele geçirmek isteğinde olan Selçuklular için asla yeterli değildir.

Akdeniz kıyı şeridini tamamen kontrol altına almak için elbette en önemli noktalardan biri de Korakesion'dur. MÖ 3. bin Anadolusu'nun Korakassa'sı. Latincede ve Anadolu Luvi dilinde "Uç, çıkıntı" anlamına geldiği üzere dümdüz bir sahili ikiye bölen uzun bir kara parçasının üzerinde konumlanır bu güzel kent. Daha sonra Bizanslılar hükmedince Kalonoros yani "Güzel Dağ" olarak adını değiştirmişlerdir. Günümüzün de Alanya'sıdır. Ulu Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk, 1935 senesinde vermiştir bu adı.

Ondan önce de Alaiye'dir. Çünkü orası Alaeddin Keykubad'ın baş şehridir. Bizanslıların elinden o almış ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmıştır yüzyıllarca korsanların zapt ettiği kent Kalanoros'u. Hem de yüz yıllardır dilden dile dolaşan çok akıllıca bir hamleyle.

Fig.67: *I. Alaeddin Keykubad. Foto Özgür Mulazimoğlu.*

Fig.68: *Alaeddin Keykubad Dönemi'nde İnşa Edilmiş Tershane, Kule ve Surlar. Foto A. Kılınç.*

Sıcak yaz mevsimini Kayseri'de geçiren I. Alaeddin Keykubad Kilikya Ermeni Krallığında bulunan Kyr Vart isimli bir derebeyinin yönettiği Kalonoros'a doğru bir sefer düzenler. Bu sefere Adalia'nın da (Antalya) denizden destek vermesini emreder. Sultan I. Alaeddin Keykubad himayesindeki ordu ve Adalya'dan gelen deniz kuvvetleri ile kış mevsiminde Kalonoros'u kuşatır. Yaklaşık 2 ay süren bu kuşatmaya Kalonoroslular daha fazla dayanamaz ve 1221 yılında kaleyi Selçuklulara teslim ederler.

Sultan ile Kyr Vart'ın arasında yapılan anlaşmaya göre; Sultan Alaeddin kaleyi teslim alarak Kyr Vart'ın kızı ile evlenecek, ona Alanya'ya karşılık Akşehir Beyliği ve birkaç köyün mülkiyeti verilecekti. Anlaşmayı kabul eden Sultan, kalenin imarının yeniden düzenlenmesini emreder ve buraya artık kendi adına nispet ederek "Alaiye" ismini verir. Anlaştığı üzere Kyr Vart'ın kızı ile düğün yaparak evlenir.

Tarihte “Mahperi Sultan” olarak geçen Hristiyan eşinden oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev dünyaya gelir.

İşte böyledir tarihte Alanya Kalesi’nin Bizanslılardan alınışı. Ancak bu fethin bir de halk arasında dilden dile dolaşan bir efsanesi de vardır. Bu efsaneye göre, Alaeddin Keykubad Alanya Kalesi’ni uzun süre kuşatır. Birçok hücum ve kayıplara karşın kaleyi bir türlü ele geçiremez. Bunun üzerine bir gece, 15 bin keçinin boynuzlarına birer mum yaktırarak askerleriyle hücuma geçmiş ve Bizanslılara şu şekilde cevap vermiş :

“İşte, karşıda savaşa hazır binlerce askerimi görüyorsunuz. Boş yere kan dökülmesin. Kaleyi teslimden başka çareniz yoktur.”

Kale komutanı da ister istemez bu öneriyi kabul etmek zorunda kalmış. Kaleye bu nedenle uzun bir süre “Keçi Kalesi” denir (Atılgan 2010, 490).

Fig.69: *Alanya Kızıl Kule ve sur. Foto A. Kılınç.*

BÖLÜM IV:

EŞEN VADİSİ'NİN HÜKÜMDARLARI

“Deniz Avrupa’yı Asya’dan ayıralı beri, henüz Likyalılardan hiç kimse, agoranın surlarına On iki Tanrı steline benzer, zaferlerini dile getiren ölümsüz bir anıt dikemedi.’’
(CEG I, 177)

Fig.70: *Kherei’ye Ait Olan Yazıtlı Dikme Anıt Mezarı. Foto H. M. Erdoğan.*

Hükümdarlar Hükümdarı Kherei

Ksanthos'taki Yazıtlı Dikme Anıt Mezarı'nın üzerine böyle yazdırmıştı Ksanthoslu büyük hükümdar Kherei. Kendini ve soyunu yüceltiyordu. Ancak söyleyeceklerinin sadece kısa bir bölümüydü bu sözler. Efsanevi Dikme Anıt Mezarı'nın dört bir yanını Likçe yazıtlarla donattırmıştı ölmeden önce.

Ölmek, Ksanthoslu hükümdarlar için sadece bir başlangıç olmuştu her zaman. Çünkü bu topraklarda ölümden sonra sonsuz ölümsüzlük gelirdi onlar için. Tanrılaşırdı ölen hükümdarlar bu topraklarda. Tıpkı ataları Sarpedon gibi. O yüzden sadece hükümdar olmak yetmezdi. Onun gibi güçlü bir komutan da olmak gerekiyordu tanrılaşmak için. Hangi savaş olursa olsun ordusunun başında Başkomutan olmalıydı hükümdar. Büyük başarılar elde etmeliydi, çok sayıda düşmanı yere sermeli ve topraklarına toprak katmalıydı. Son olarak şanlı bir şekilde ölmeliydi elbette. Tıpkı Ataları Sarpedon gibi…

"İşte Harpagos oğlu Kherei, bilek gücüyle, zamanının genç Likyalıların hepsine üstün geldi, kentleri kuşatan Athena'nın yardımıyla birçok akropolü ele geçirdi ve yakınlarına krallığından pay dağıttı. Bütün bunların üzerine, ölümsüzler, ona hak ettiği ödülü verdiler…"

Bunlar da yetmezdi aslında tanrılaşmak için. Anıtsal bir mezar yaptırmalıydı kendisine hükümdar ölmeden önce. Üzerine kendisini betimleyen heykeller ve kahramanlıklarını anlatan kabartmalarla süsletmeliydi mezarını, döneminin ünlü sanatçılarına. Kendi taptığı tanrıların tapınaklarının çevresinde olduğu gibi, bir temenos duvarı olmalıydı mezarını çevreleyen. Son olarak bir şey daha vardı. Onun mezarı kendisinden önceki hükümdarların mezarlarından daha görkemli ve anıtsal olmalıydı. Yani babasının, amcasının ve abisinin mezarından.

MÖ 425 yılı civarında kutsal agoranın içine öyle bir mezar yaptırtmış hükümdar Kherei. Mezarının dört yanını ata soyunu, tanrılarını ve kahramanlıklarını anlatmış olduğu Likçe yazıtlarla donatmıştı. Mezar odasının çevresini de okuması olmayanlar hükümdarın büyüklüğünü buradan öğrensin diye yazıtlarda anlatmış olduğu kahramanlıklarını betimleyen kabartmalarla süsletmişti.

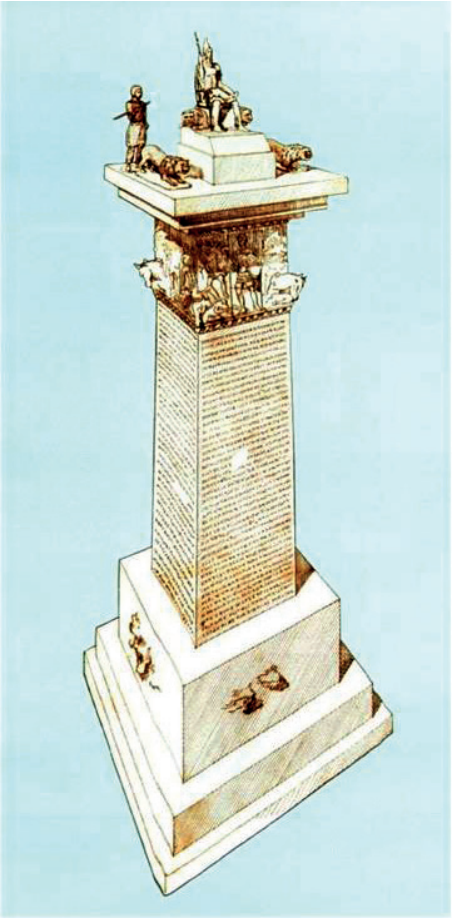

Fig.71: *Kherei'ye Ait Olan Yazıtlı Dikme Anıt Mezarının Canlandırması (Çizim P. Coupel: Courtils 2003: 52).*

Fig.72: *Anıtın Üzerindeki Likçe Dilindeki Yazılar.*
Foto H. M. Erdoğan.

Fig.73: *Kherei'nin Mezarı'nın Canlandırma Denemesi.*
(A. Dönmez).

Kendini öyle büyük görmüştü ki Kherei, halkı dışındakilerin de bunu öyle bilmesini istemiş olmalıydı. Bu yüzden dört yanı Likçe yazıtlarla çevrili mezar anıtının kuzey yönüne Yunanca bir pasaj da yazdırttı. Bu sayede sadece Likyalılar tarafından değil, hem sık sık çatıştığı Yunanlar hem de diğer başka halklar tarafından da bilinecekti ünü. Çünkü Yunanca o zamanlarda Likçe'den daha yaygın olarak konuşulan bir dildi.

"O aynı gün içinde, yedi Arkadialı hopliti öldürdü. O bütün ölümlüler arasında sadece o, Zeus adına en çok sayıda zafer abidesi dikti ve Karikas kavmini parlak başarılarla taçlandırdı"

Bu pasajda yedi Arkadialı hopliti, yani Yunan askerlerini öldürdüğünü yazdırmıştı büyük komutan. Bu yedi kalkan, yedi yunan askerini temsil ediyordu. O dönemlerde Atina ve Persliler arasında büyük bir çekişme yaşanıyordu. Kherei yönetimindeki Likya yeniden Attika Delos Deniz Birliği'nden çıkarak Perslilerin yönetimi altına girmişti.

Likya'yı yeniden birliğe sokmak için büyük bir ordu göndermişti Atina. Patara kıyılarına varan Yunan ordusunun başında ünlü komutan Melesandros vardı. Bu durumdan haberdar olan Kherei kendi ordusunun başında Yunan ordusuna karşı durmak için harekete geçti. İki büyük ordu Kyaneai kentinde karşı karşıya gelir. İşte büyük hükümdar Kherei o gün orada yedi askeri öldürerek, Yunan ordusunu büyük bir yenilgiye uğratır.

O askerlerden biri de Atinalıların Büyük Komutanı Melesandros'tur. İşte Kherei bu başarısını büyük bir kahramanlık göstergesi olarak bu Yunanca yazıtta anlatmıştır. Hatta mezarın kabartmalarında da bir asker yerde yatmış, Kherei de tam karşısında altı kalkanı ele geçirmiş vaziyette betimlenmiştir. Bunların dışında büyük bir taht mücadelesinin ardından kendisinin başa geldiğini, hükümdarlığında birçok toprak fethettiğini ve daha önce kimsenin olmadığı kadar özel olan bir mezarı kutsal agoranın içine inşa ettirdiğini anlatmıştı bu Yunanca yazıtlı bölümde. Çünkü herkes her şeyiyle tanımalıydı Kherei'yi. Hükümdarlar hükümdarı Kherei'yi (Bryce 1986; Keen 1998; Curtils 2003; Çevik 2015; Varkıvanç 2017; Lotz 2017; Işık 2020).

Fig.74: *Kherei Sikkesi. Ön Yüzde Başında Miğferli Athena. Arka Yüzde Başında Aslan Postu Yer Alan Kherei'nin Profilden Portresi.*

Kosska'nın Oğlu Kybernis

Hükümdarlar Hükümdarı Kherei, mezarının üzerinde yalnızca kendi hayatından bahsetmemiştir. Kutsal agorada başka mezarlarında olduğunu ve bu mezarların ata soyuna ait olduğunu anlatmıştır. İşte bu mezarlardan biri dedesi Kuprilli'ye ait olan mezardır.

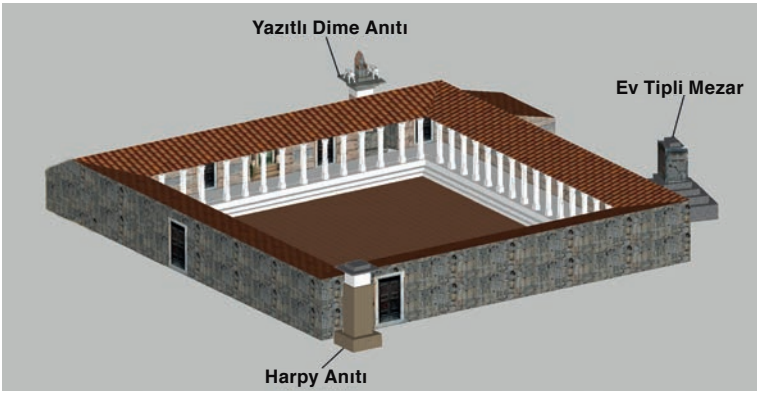

Fig.75: *Kutsal Agora'daki Mezarlar. Canlandırma (A. Dönmez).*

Büyük Kuprilli MÖ 525-480 yılları civarında Ksanthos'ta hükümdarlık yapmıştır. Yunanlar'ın Kybernis olarak andığı bu büyük hükümdar aynı zamanda çok önemli bir komutandır. Birçok savaşta Likyalıların başında savaşlara katılan bu önemli kumandanı "Kossika'nın oğlu Kybernis" olarak anmışlardır. Ksanthos hanedanlığının kurucusu Kheziga'nın oğludur Kuprilli. Kheziga öyle büyük bir komutanmış ki oğlu Kuprilli'yi daima önünde onun ismiyle anmışlar. Öyle ki Kherei diktirmiş olduğu anıtında soyunun lideri olarak onun ismini yazdırtmış kendi büyük anıtına.

"…Karikas kavmini parlak başarılarla taçlandırdı…"

Pers Kralı Kserkses MÖ 480 yılında Attika'ya bir sefer düzenlemiştir. Likyalılar da bu sefere Büyük Komutanları Kybernis Kossika önderliğinde 50 gemi ile katılmışlardır.
Bu büyük seferde ortaya çıkan Salamis Deniz Savaşı'nda Pers

Fig.76: *Kybernis'e Ait Olduğu Düşünülen Harpy Anıt Mezarı. Foto S. Selvi.*

Fig.77: *Kybernis elindeki miğferi karşısındaki bir savaşçıya verirken.*

donanması büyük bir yenilgi almıştır. Kybernis de bu seferde ölmüş ve ülkesi Likya'ya geri dönememiştir. Kybernis ülkesine geri dönmeyince muhtemelen Ksanthoslular onun için bu büyük mezarı inşa ettirmişlerdir. Belki de Kybernis torunu Kherei gibi ölmeden önce kendi tasarlamıştır kendi mezarını.

Büyük Kuprilli'ye de tıpkı torunu Hükümdarlar Hükümdarı Kherei'ninki gibi anıtsal bir mezar inşa etmişler. Mezar odasını çevreleyen mermer levhaların dört bir yanını da İyon sanatçılara komutanın yaşamını ve kahramanlıklarını anlatan kabartmalarla süsletmişler. Büyük bir saygı görmüş Kybernis. Hem ölümünden önce hem de sonra.

Kybernis bu mezarla savaşçıların tanrısı olduğunu ilan etmiş. Öyle ki adaklar adamışlar tanrılaşan komutanın adına:

"…Agatokles'in askerleri adaklarını birçok askeri başarısı olan kahraman bir yerel tanrıya adadılar…"

Büyük kahraman komutanın ölümünün ardından bir Kybernis Kültü var olmuş Ksanthos'ta. O kadar büyük bir işlevi olmuş ki bu kültün askeri başarıları olan başka askerler onun mezarının yakın çevresine gömülmek istemiş.

Hiçbiri Kybernis'in mezarı gibi görkemli olmasa da birçok mezar inşa edilmiş çevresine. Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar sürmüş bu gelenek.

Kybernis o kadar büyük bir bey ve komutanmış ki ölümünün üzerinden yaklaşık yedi yüz yıl geçmiş ama Ksanthoslular yine de unutmamış onu (Bryce 1986; Keen 1998; Courtils 2003; Çevik 2015; Varkıvanç 2017; Işık 2020).

Genç Kuprilli ve Kheriga

Büyük Kuprilli'den sonra yerine ikinci bir Kuprilli hükümdar olmuş Ksanthos'a. Babasıyla aynı ismi taşımış hükümdar. Dolayısıyla onu da babası gibi Kybernis ismiyle anmış olmalı yabancı halklar.

Genç Kuprilli MÖ 480-440 yılları arasında kırk sene boyunca Ksanthos ve çevre halklara hükmetmiş. Bu kırk yıl boyunca kendi adına çok fazla sayıda sikke darp ettirmiş ve gücünü tüm Likya'da kabul ettirmiş.

Fig.78: *Kuprilli Sikkesi. Ön Yüzde Karneios ya da Zeus-Ammon.. Arka Yüzde Triskeles Motifi.*

Kuprilli'nin büyük erkek evladı olmamıştır. Ancak kızı ile evlenen Harpagos adında bir damadı varmış. Öyle ki onun adına hiç sikke darp edilmediği için Kuprilli'nin ölümünden sonra yerine torunu Kheriga hükümdar olmuştur.

1 ebẽ ñni[: stta]l̥ã[: m=e]n=ad[ẽ : χ]eṛ [ẽ i: ar]ppa
2 χuh: tid[eimi:] χẹ [. .]gah: [nẽ ni: k]up̣[r]lle[h]
3 χahba: ... (Lotz 2017)

"Bu steli, Harpagos'un oğlu, Kheriga'nın kardeşi, Kuprilli'nin torunu Kherei diktirdi…" (Lotz 2017)

Kherei kendini diğer hanedan üyelerinden oldukça büyük görmüş. Ancak bu ölümsüz kitabede onları da anmayı ihmal etmemiş. Büyük gücünün ata soyundan geldiğinin farkında olmuş daima hükümdarlar hükümdarı.

Fig.79: *Ksanthos Akropol Dikmesi. Foto A. Hocaoğulları*

Andığı önemli hanedan üyelerinden biri de abisi Hükümdar Kheriga olmuş. Kendisinden kardeşi olarak bahsettiği Kheriga oldukça önemli bir karakterdir. Öyle ki Kherei, babası ve dedesinin yanına onun ismini de koymuş ve bununla adeta övünmüştür (Bryce 1986; Keen 1998; Courtils 2003; Çevik 2015; Varkıvanç 2017; Işık 2020).

Fig.80: *Kheriga Sikkesi. MÖ 440-410.*

Son Ksanthoslu Hükümdar Erbbina

Kahramanlıklarıyla tanınan Kheriga'nın Erbbina adında bir oğlu olur. Ancak Kheriga ölüp tahtı bıraktığında oğlu Erbbina henüz çok genç olduğu için hükümdarlığa kardeşi Kherei geçer. Amcasının tahta geçmesi üzerine zamanı gelince Likya'nın tek söz sahibi olacak genç Erbbina, Letoon'a giderek orada yaşamaya başlar.

Fig.81: *Persli Giyimli Erbbina. Nereidler Anıtından Bir Sahne. British Museum. Foto Jona Lendering.*

Erbbina çocukluğunda çok iyi bir eğitim alır. Bunun iyi sonuçlarını büyüdüğünde hem kendisi hem de halkı Ksanthoslular görür. Öncelikle Yunan bir dadı eşlik eder ve yol gösterir çocuk Erbbina'ya. Hatta daha ileri yaşlarda bir Yunan bilgesi olan Pellanalı Symmakhos'un yanında kalır tahtın sonraki varisi. Öyle ki Delphi kahinlerine danıştığı bile olmuştur Ksanthoslu hükümdarın.

Fig.82: *Erbbina Sikkesi. MÖ 390-380.*

"Yalnızca yirmi yaşında olan bu adam (Erbbina) bir ay içerisinde üç kenti, Ksanthos, Telmessos ve Pinara fethetti…"

Tahta henüz yirmili yaşlarda çıkar Hükümdar Erbbina. Ancak Letoon'da yaşadığı için bu süreç onun için hiç kolay olmaz. Amcası Kherei'nin ölümünün ardından muhtemelen Ksanthos'a başka bir bey hükümdar olmak ister ve bu Erbbina için büyük bir engel teşkil eder. Ancak Kheriga'nın oğlu babası gibi mücadeleyi sevmiştir daima. Öncelikle Ksanthos, Telmessos ve Pinara kentlerini feth ederek kendi himayesi altına alır. Daha sonra yeniden Ksanthos'a giderek burada yaşamaya başlar ve Ksanthos Vadisi'nin büyük bir bölümüne egemen olur.

Fig.83: *Erbbina'nın inşa ettirmiş olduğu düşünülen Letoon'daki Leto, Artemis ve Apollon Üçlü Tapınım Kutsal Alanı*
Foto S. Pamuk.

Ksanthoslular en parlak ve yenilikçi dönemlerini hükümdarları Erbbina ile yaşamışlardır. Erbbina'nın Yunanlardan almış olduğu eğitim kendisini kent içi kültürel değişiminde de göstermiştir. Özellikle Hellen mimari üslubunun ögeleri onun döneminde daha fazla Likya içine girmiştir. İlk değişiklikleri Likyalıların hac merkezi sayılan Letoon kentinde gerçekleştirmiştir hükümdar. Buradaki yan yana duran Apollon, Leto ve Artemis üçlü tapınım alanını yeniletmiştir. İnşa edilen yeni tapınaklar hem kültleri ayakta tutmuş hem de hükümdarı ölümsüzleştirmiştir.

"Kheriga'nın oğlu Erbbina bunu Ertemi'ye (Artemis) bir adak olarak adadı…"

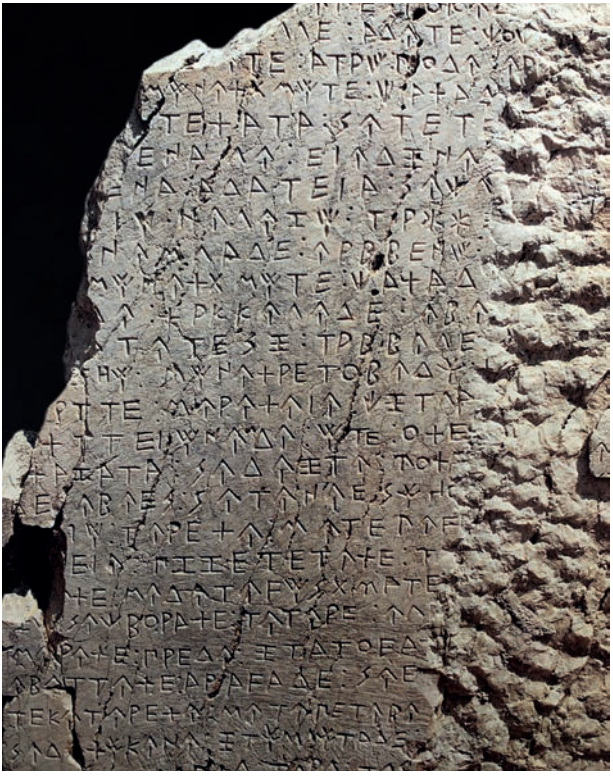

Fig.84: *Erbbina Yazıtı (Courtils 2003, 31 Fig.6)*

Onun zamanında Yunan dilindeki yazıtlar neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu yazıtlardan birinin bulunduğu bir adak niteliğindeki heykeli Letoon'da Tanrıça Leto adına adamıştır büyük hükümdar. Heykelin altlığının etrafı, tıpkı amcası Kherei'nin mezarında olduğu gibi, Likçe ve Yunanca yazıtların bulunduğu çift dilli bir yazıttır. Pellenalı Symmachos'un bir şiiri olan bu yazıt hükümdarın yaptığı işleri anlatarak kendini ve soyunu yüceltmektedir. Oldukça entelektüel akıllı ve güçlü olan Likya'nın Hükümdarı Erbbina'nın genç yaşına rağmen üç önemli şehri feth ettiğini ve bütün Likya'yı egemenliği altına aldığını anlatarak hükümdarı yüceltmektedir.

Her ne kadar Yunan kültürü ile yetiştirilmiş olsa da ata soyunu hiçbir zaman yok saymamıştır büyük hükümdar. Bir başka adağı Tanrıça Artemis'e adarken önce babası Kheriga'yı anmıştır. Hatta ata soyunu ve onun arkasındaki gücünü mükemmel şekilde gösterdiği yer kendi mezarı olmuştur hükümdarın.

Ksanthosluların son büyük hükümdarı Erbbina MÖ 380 yılları civarında sonsuz yolculuğuna uğurlanmıştır. Ancak ölmeden önce kendisine öyle bir mezar yaptırmıştır ki bu yapı atalarının mezarlarından tamamen farklı bir mimari üsluptadır.

Mezarının alt kısmında Pers özelliği olan yüksek bir podyum yer almaktadır. Onun üzerinde ise İyon sütunlarıyla çevrili mezar odası bulunan İyon Tapınağı şeklinde alınlıklı bir üst çatı ile tamamlamıştır. Ortaya çıkan mimari daha sonra yeni bir geleneğin oluşmasını sağlayan mausoleum tipindeki tapınak mezarlarının ilk örneği olmuştur.

Bu mimarinin görünen yüzlerini de ata soyunun kahraman tarihini anlatan tasvirlerle süsletmiştir. Erbbina, atalarından farklı olarak yeni bir mimari yapı ortaya koymasıyla yeniliklerin öncüsü olmuştur Likya'da. Yine Letoon'dan ele geçen ve Erbbina'dan sonraki dönemlerde Mausolos'un oğlu Likya Satrabı Piksadoros'a ait olan üç dilli yazıtta kendisinden "Likya Satrabı" yani Perslilerin atamış olduğu "Likya Yöneticisi" olarak geçmektedir (Bryce 1986; Keen 1998; Courtils 2003; Çevik 2015; Varkıvanç 2017; Işık 2020).

Fig.85: *Erbbina'nın Mezarı. Nereidler Anıtı. British Museum.*

BÖLÜM V:

ANTALYALI HAYIRSEVERLER

Fig.86: *Plancia Magna. Perge. Antalya Müzesi. Foto S. Atalay.*

Antalya'nın İlk Kadın Belediye Başkanı Pergeli Plancia Magna

Ataerkil düzende fazlasıyla var olmuş bir kadın: *Plancia Magna*. Pergelidir kendisi. Hem yaşadığı şehir için hem de ülkesi Pamfilya için oldukça yararlı işlere imza atmıştır.

İtalya kökenli, soylu Plancii ailesinin biricik kızıdır o. Babası M. Planciun Varus senatörlük ve eyalet valilikleri yapmıştır. Eşi de yine Perge'nin bir diğer ünlü ailesinden biri olan Iulii Corniti ailesinden C. Lulius Cornutus Tertullus'tur. Ancak o gerçekleştirdiği işlerinde ne babasının ne de kocasının gücünü kullanmıştır. Kendi gücüyle var olan zeki ve güçlü bir kadın portresi çizmiştir daima Plancia Magna. Öyle ki bunu yaptırdığı büyük işlerin ardından yazdırtmış olduğu yazıtlarda daima vurgulu bir şekilde dile getirmiştir: "Plancia Magna kendi parasını harcadı", "Bol bol harcadı", "Kocasının kontrolü olmadan harcadı." O derece güçlü ve onurlu bir kadındır işte Plancia Magna.

Magna kenti için o kadar çok şey yapmış ve öyle çok bağışlarda bulunmuştur ki adı "Kentin Kızı" olarak geçmiştir ölümünden 70 yıl sonra bile onurlandırıldığı yazıtlarda. Öyle ki bilinen bütün büyük yönetici sıfatlarını taşıyan bir kadın yönetici olmuştur daima Magna. Hem bir "Artemis Rahibesi" hem de "Kentin en üst yöneticisi"dir o Perge için (Özdizbay 2012-2020).

Tam üç dönem yönetmiştir çok sevdiği şehrini Perge'nin kızı. Bu üç dönemde çok büyük işlere imza atmıştır. En büyük işlerinden birini Roma İmparatoru Hadrianus'un Pamfilya ziyaretinden önceye denk gelen süreçte gerçekleştirmiştir.

İmparator kente gelmeden önce onu onurlandırmak için kulelerin iç kısmındaki avlunun mimari yapısını değiştirerek buraya kentin mitolojik kurucularının heykellerinin yer aldığı bir avlu haline dönüştürmüştür. Bu avlunun kuzey çıkışına da Kale Kapısı'ndaki Hadrianus Takı'nın benzeri üç girişli büyük bir şeref takı yaptırmıştır Büyük İmparatoru Hadrianus'un adına.

Fig.87: *Perge. Hellenistik Kuleler ve Önündeki Hadrianus Şeref Takı. Foto. G. Coşkun.*

Perge'nin kızı Plancia Magna ortaya koyduğu her şey ile kendisini ölümsüzleştirmeyi başarmıştır. Öyle ki Magna'nın günümüzden yaklaşık 2000 yıl önce ataerkil düzene karşı ortaya koymuş olduğu bu tutumu ve tavrı günümüz kadınları için de oldukça önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Perge Antik Kenti günümüzde Antalya'nın Aksu ilçesinde yer almakta ve buradaki araştırmalar İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümünde öğretim üyesi Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe başkanlığında devam etmektedir. Plancia Magna'nın Perge kazılarından ele geçmiş olan portre heykeli de günümüzde Antalya Müzesi'nde sergilenmektedir.

Fig.88: *Opromoas'ın Memleketi Kumluca'daki Rhodiapolis Antik Kenti'nin Hava Fotoğrafı. Foto İ. Kızgut.*

Dünyanın En Büyük Hayırseveri Rhodiapolisli Opromoas

Şüphesiz ki hayırseverlik bütün toplumlarda en saygı gören davranış biçimidir. İnsanlara her ne şekilde olursa olsun yardımcı olan kişilikler yaşadıkları dönemlerde daima toplumun en üst kademesi tarafından onurlandırılmışlardır.

İşte Roma Dönemi'nde günümüz Antalya sınırları içerisinde öyle biri yaşamıştır ki onun yaptığı yardımların benzerini dünyada, o günden bu güne henüz kimse yapamamıştır. Çevre kentlere ve insanlara yaptığı toplamda 3 milyon denarlık yardımıyla ünü dönemini aşarak günümüze kadar gelen bu büyük hayırseverin adı Opromoas'tır. Rhodiapolislidir, Kumlucalıdır

MS 2. yüzyılda günümüz Antalya topraklarında yaşamış olan bu büyük hayırsever o dönemde daima Likya'nın en zengin insanı olarak anılmıştır. Babası Apollonios II, kendisi gibi Rhodiapolisli, zengin bir aileden gelen annesi Aristokila ise Rhodiapolis'in yakınında yer alan Korydallalıdır. Kenti Rhodiapolis için oldukça büyük işler yapan Opromoas, bununla sınırlı kalmayarak Likya Birliği'nin de başkanlığını yapmıştır. Kentlere yaptığı yardımların yanı sıra yaşayanlar için kefen parası, genç kızlar için çeyizlik ve yoksullara para yardımı gibi daha çok fazla desteği olan Opromoas'ın öyle bir yardımı vardır ki bu yardımın bir başka benzerini günümüze değin henüz hiçbir yardımsever yapamamıştır.

MS 141 senesi bütün Likya Bölgesi için kara bir yıl olarak tarihteki yerini almıştır. Tarihteki bilinen en büyük depremlerden birine şahit olmuştur Likya. Batısından doğusuna neredeyse bütün kentleri bu yüksek şiddetli depremden etkilenmiştir. Oldukça fazla can kayıplarının yanı sıra kentlerdeki tiyatro, hamam, agora ve bouleterion (Meclis binası) gibi büyük kamu yapılarının neredeyse tamamen yıkılmış olması Likya kentlerini ekonomik anlamda oldukça zora sokmuştur. İşte bu kara zamanda Opromoas koşmuştur Likya ülkesinin yardımına (Kızgut 2011; Çevik 2015; Kızgut 2016).

Fig.89: *Tiyatro ve Opromoas'ın Anıt Mezarı. Foto A. Kılınç.*

Deprem sonucunda ortaya çıkan ekonomik maliyet o kadar fazladır ki buna rağmen hiç çekinmeden elini cebine atar büyük hayırsever. Çünkü bilir ölümsüzleşmek için ya büyük bir komutan ya da büyük bir hayırsever olmalıdır. İşte o ikincisini seçer ve Patara, Olympos, Tlos, Ksanthos, Myra gibi büyük kentlerin içinde olduğu 30 Likya kentine toplamda 3 milyon denar yardımda bulunur. Bu yardımlardan en büyüğünü 10 bin denar ile Myra ondan sonra da 60 bin denar ile Tlos' a yapmıştır büyük yardımsever. Bunun karşılığı olarak bütün yardım ettiği kentler ona hürmet olarak vatandaşlık vermişlerdir (Kızgut 2011; Çevik 2015; Kızgut 2016).

"… Lykia'nın bütün kentlerinde memuriyetlerde bulunmuş olan, kentimize dağıtılması ve bayram elçiliği için 12.500 denarii bağışlayan Kalliades oğlu Apollonios'un torunu Rhodiapolis, Myra ve Phaselis kentlerinin vatandaşı Opramoas'ı onurlandırdı."

(Adak – Öner – Şahin 2005).

Fig.90: *Opromoas'ın Anıt Mezarı. Foto A. Kılınç.*

Böyle ünlü bir kişinin mezarı da elbette hakettiği saygıyla örtüşmelidir. İşte büyük yardımsever ölmeden önce, bir aile mezarlığı yaptırır kenti Rhodiapolis'e. Ardından tiyatronun tam arkasında, kentin tam meydanı sayılabilecek noktaya da kendi anıt mezarını inşa ettirir. Bu öyle bir mezardır ki mezar odasının dört bir yanı hayırseverin yaptığı yardımları anlatan yazıtlarla doludur. Rhodiapolis halkı şüphesiz ki bu büyük yardımsever yöneticisinin ardından onun adına ritüeller yapmış ve onu asla unutmamıştır.

Fig.91: *Opromoas Tapınak Mezarı'nın Canlandırma Denemesi (Çevik 2015, 103).*

Aziz Nikolaos

Bir insan düşünün ki yaptığı iyilikler ve güzel davranışları onu Hristiyan dünyasının Meryem Ana'dan sonra en çok sevilen ve saygı duyulan karakteri haline getirsin. Ancak aradan geçen yüzyıllar sonrasında bir reklam firması insanların ona olan bu sevgisini kullanarak bu kişiyi tüm dünyaya tanıtsın. Evet, şüphesiz ki hepimiz tanırız onu. Uzun beyaz sakallı, tombul, güleç suratlı, üzerinde kırmızı kıyafeti ve peluş şapkası olan ve geyikli arabasıyla göklere çıkabilen, çocukların sevgilisi Santa Klaus'tur o. Bizim bildiğimiz ismiyle Noel Baba. Reklama göre Hristiyanların kutsal günleri olan Kristmas zamanında evlerin bacalarından gizlice girerek çocuklara hediyeler bırakan yaşlı tombul amcadır Noel Baba. Ancak bir reklam uğruna ortaya çıkarılan bu Noel Baba karakterinin gerçekle uzaktan ve yakından alakası yoktur. Bu büyük azizin gerçek adı Nikolaos'tır. Likyalıdır, yani Antalyalıdır kendisi. Patara'da doğmuş Myra'da ölmüştür.

Reklamlarda gösterildiği şekilde insanlara gizlice yardım ettiği doğrudur elbette ama ne kırmızı bir kıyafeti ne de göklere uçan geyikli bir arabası olmuştur onun.

Fig.92: *Aziz Nikolaos. Noel Baba. S. Pamuk*

Fig.93: *Aziz Nikolaos'un Demre'deki Heykeli. Foto S. Pamuk.*

Patara'da dindar bir ailenin evladı olarak dünyaya gelir Nikolaos. Henüz çocukluğundan itibaren büyük bir din adamı olmak istediği için gençliğinde, o zamanlarda Likya'nın piskoposluk merkezi olan Myra kentine göçer. Bu andan itibaren parlak bir din adamı olma yolunda ilerleyen Nikolaos, piskoposluk adına çalışmaya başlar. İşte tam bu zamanlarda onun büyük bir aziz olacağının ilk işareti belirir. Nikolaos piskoposluğun bünyesinde yeni yapılan bir kilisenin inşasında çalışmaya başlar. İşte bu çalışma esnasında kilisenin duvarları birden yıkılır ve Nikolaos duvarların altında kalır. Oğlunun yıkıntının altında kaldığını gören Nikolaos'un annesi onun bu durumu karşısında acıklı bir şekilde ağlamaya başlar. İşte o anda duvar taşları bir anda parçalanır ve Nikolaos ölümden kurtulur. İşte bu azizin tanrı tarafından korunduğunun ilk işaretidir aslında. Bu andan itibaren sahip olduğu üne kavuşmasını sağlayacak olaylar bir bir gerçekleşmeye başlar.

Kudüs'e giderek hac görevini yerine getiren Nikolaos buradaki Bethlehem'de bulunan bir mağarada inzivaya çekilir. Buradaki inzivası sırasında gördüğü bir rüya üzerine yeniden Likya'ya dönmeye karar veren Nikolaos, Likya'ya döndüğünde Myra piskoposu Ionnes'in ölmesi üzerine Başpiskoposluk seçimlerine aday olur. Seçim gününde bir melek seçim yapacak kilisenin önde gelenlerini kiliseye ilk girecek kişiyi psikopos olarak seçmeleri konusunda ikna eder. Bunun üzerine kiliseye ilk giren Nikolaos, Piskopos olarak görev yapmaya başlar ve bu süreç içerisinde mucizeleriyle ün yaparak çocukların, denizcilerin, yolcuların ve fakirlerin daima koruyucusu olur.

Evlenemeyen gençlerin de daima yanında olmuştur Nikolaos. Bir gün evlilik çağına gelmiş üç genç kızını yoksul olduğu için evlendiremeyen bir baba ile karşılaşır. Babanın durumu karşısında oldukça etkilenen Nikolaos adama yardım etmeye karar verir. Ancak o kadar hassastır ki yardımını da daima gizlice yapma niyetindedir. Kimseyi zor durumda bırakmak istemez. O yüzden bir gece vakti adamın evine giderek gizlice evin içine üç kese altın atar ve oradan uzaklaşır. İşte bu söylenceyle birlikte Aziz Nikolaos'ın gizlice çocuklara hediyeler getirdiği günümüzde dahi halen inanılır.

Fig.94: *Üç Bakire İçin Çeyiz. Gentile da Fabriano, c. 1425, Pinacoteca Vaticana, Roma.*

Fig.95: *Çocukları Yeniden Hayata Döndüren Aziz Nikolaos. Grandes Heures d'Anne de Bretagne. 1503-1508.*

Daima çocukların koruyucusu olmuştur Likyalı Aziz. Bu kurtarma söylencelerinden en ünlü olanı da şüphesiz ki "turşusu kurulan çocuklardır". Bir gün üç genç kıtlıktan dolayı ülkelerini şehirlerini terk edip çok uzakta bir yerde dolanırken karşılarında bir ev görür ve bu eve sığınmak isterler. Çocuklara sıcak yemek ve su veren ev sahibi onlara geceyi de burada geçirebileceklerini söyler. Zaten gidecekleri bir yer olmadığı için bu teklifi anında kabul eden çocuklar bir zaman sonra uyumaya başlar. Ancak işin aslı elbette böyle masum değildir. Ev sahibi vahşi bir kasaptır ve çocukları uykularında parçalara böler ve ardından tuzlayarak bir fıçının içine bastırır. Vahşi kasabın amacı bu üç genci satmaktır elbette ama durumu bir melek vasıtasıyla öğrenen Nikolaos, kasabın evine gelir ve çocukları yeniden hayata döndürür.

Masumların da yanında olmuştur, haksızlığa hiçbir zaman göz yummamıştır büyük Aziz. Bir gün üç masum adam rüşvet alan bir mahkeme jürisi nedeniyle vali tarafından ölüme mahkum edilir. Adamların suçsuz olduğu haberini alan Nikolaos koşarcasına gelerek cellatın tam kılıcını indirdiği sırada kolunu iter ve kılıcın yere düşmesini sağlar. Sonra mahkûmların zincirlerini çözerek onlara özgürlüklerini yeniden verir. Böylelikle üç kişinin yok yere ölmesini engeller masumların koruyucusu Nikolas. Sonra da rüşvet alan mahkeme jürisini de yaptığı bu ahlâksızlık karşısında çok hiddetli bir şekilde azarlar.

Nikolaos'un deniz ve denizcilerle ayrı bir bağı vardır. Çünkü o deniz kazasına uğrayanları daima kurtarmış, kabaran nehir sularını ikiye ayırmış ve insanların kayıp eşyalarını bulmalarında daima yardımcı olmuştur. Bu yüzden bir bakıma denizcilerin sevgili babasıdır o.

Fig.96: *Aziz Nikolaos ikonu, 19. yüzyıl, Myra/Demre, Antalya Müzesi (İşkan – Dündar 2020, 333 Fig.1) Foto Ü. Çınar.*

Fig.97: *Aziz Nikolaos'un 3 Masum'u Ölümden Kurtardığı An. Ilya Repin 1888.*

Öyle ki günlerden birinde Likya'da çok büyük bir kıtlık yaşanmaktadır. O zamanlarda Aleksandria'dan Byzantion'a mısır götüren ticari gemiler Andriake'de durarak burada mola verirler. Gemicilerin geldiğini gören Nikolaos onların yanına koşarak onlardan gemi başına 100 kilo mısırı şehirlerinde bırakmalarını söyler. Gemiciler bu durumdan çok hoşlanmasalar da Nikola-

os'u dinleyerek mısırları Andriake'de bırakırlar. Daha sonra da mısır yüklü filo Byzantion'a vardığında verdikleri mısırların eksilmediğini fark ederek Aziz Nikolaos'un mucizelerinden birine daha tanık olurlar.

Yaşamında daima insanlara yardımcı olan ve bunu dindarlıktan öte hayat tarzı olarak benimsemiş Nikolaos, 6 Aralık 343 yılında Myra'da vefat eder. Ancak o öyle mütevazı bir hayatı benimsemiştir ki ölümünün ardından psikoposluk mezarlığı yerine şehitler mezarlığına gömülmeyi tercih etmiştir. Ancak ölümünün ardından Demre'ye onun adına büyük bir kilise binası yapılmış ve adına Aziz Nikolaos Kilisesi denmiştir. Ölümünün ardından Aziz sıfatını alan Nikolaos'un mezarının bu kilisenin altında olduğuna inanılır ve her 6 Aralık'ta Hristiyan din adamları burada onun ardından ritüeller yaparak büyük azizlerini anarlar.

Fig.98: *Demre'deki Aziz Nikolaos Kilisesi Günümüzde de Ayaktadır. Foto S. Pamuk.*

Fig.99: *Aziz Nikolaos'a ait olduğuna inanılan kemikler, Antalya Müzesi (İşkan – Dündar 2020, 335 Fig.2).*

Hristiyanlık tarihinin bu büyük karakteri Antalya topraklarında doğmuş ve bütün hayatını burada geçirmiştir. Ölümünün ardından onun adına adanmış mezar kilisesi günümüzde Antalya'nın Demre ilçesinde sağlam bir şekilde ayakta durmaktadır (Doğan 2014; Çevik 2015; Işık 2019; Demirci 2020).

Demre'deki Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki kazı ve araştırma çalışmaları Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Sema Doğan başkanlığında sürdürülmektedir.

Fig.100: *Aziz Nikolaos Kilisesi. Foto S. Pamuk.*

Fig.101: *Aziz Nikolaos Kilisesi. Foto S. Pamuk.*

BÖLÜM VI:
BİLİM VE SANAT

Oinoandalı Filozof Diogenes

Günümüzden yaklaşık 1800 yıl öncesinde büyük bir filozof yaşamıştır bu topraklarda. Bu büyük filozofun adı Diogenes'tir. Ancak Sinoplu Diogenes değildir. Bu coğrafyanın yetiştirdiği bir insandır. Oinoandalı'dır. Verimli Eşen Vadisi'nin kuzeyinde yer alan Oinoanda kentinde insanlara sürekli sevgi ve bilimin önemini anlatarak onlara mutlu olmanın anahtarını vermiştir yaşamı boyunca. Öyle sözler söylemiştir ki Diogenes sözünün uçacağını bildiği için taşların üzerine yazdırtmıştır hepsini. Sözleriyle birlikte kendisi de ölümsüz olmuştur böylelikle.

Epikuros felsefesinin Likya'daki en büyük savunucusudur Diogenes. Atina'ya giderek orada eğitim görmüştür Epikuros okulunda. Sonra geri dönmüş ülkesine ve öğrendiği her şeyi öğretmeyi amaç edinmiştir yaşamı boyunca. Ona göre insanlar yanlış düşüncelerden hastalanırlar ve hastalıklarını birbirlerine bulaştırırlardı. Bu yüzden kendisini düşünceleriyle hastalarını iyileştiren bir doktor olarak görmüş ve felsefenin zihnin ve ruhun ilacı olduğunu savunmuş, hayatını ölene kadar buna adamıştır büyük filozof.

Fig.102: *Oinoanda Kenti'nin Bulunduğu Yüksek Tepenin Yamacında Yer Alan İncealiler Köyü. Foto S. Pamuk.*

Fig.103: *Diogenes Yazıtlarından Yalnızca Biri. Foto S. Pamuk.*

"Sağlıklı bir beden olmadan hiçbir şey olmayacaktır.
Bu nedenle bedenlerimizi onurlandırmalıyız.
Hiçbir mutluluk temelde kötü değildir.
Ama bazı mutluluklara ulaşmanın yolu
onların değerini kat kat aşan kargaşadan geçer.
Gerçek mutluluk
yaşamın lükslerinde değil bilimdedir."

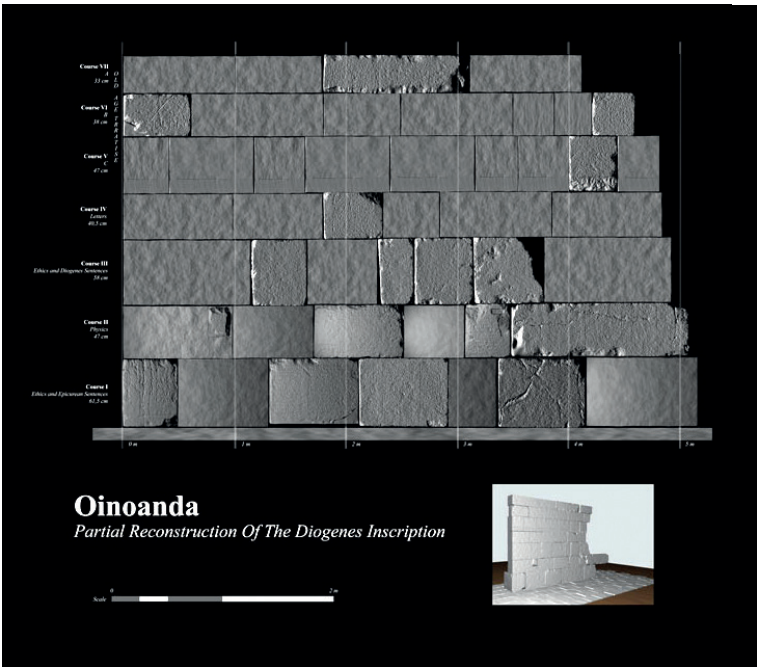

Fig.104: *Diogenes Yazıtı'nın Bir Canlandırma Denemesi (Martin Bachman).*

İşte böyle der Oinoandalı filozof Diogenes dünyanın gelmiş geçmiş en uzun felsefe yazıtında. Öğütlerde bulunur insanlara. Ancak bu yalnızca çok kısa bir bölümüdür düşüncelerinin. Çünkü onun insanlığa mesajı yaklaşık 80 metre uzunluğunda ve 4 metre yüksekliğindedir. 25 bin kelimeden oluşan bu anıtsal yazıt şüphesiz ki antik dünyanın en büyük yazıtıdır.

"…Gerçek mutluluk yaşamın lükslerinde değil bilimdedir."

Fig.105: *Diogenes Yazıtı'nın Çevrelediği Stoa Yapısının Bulunduğa Alan. Foto S. Pamuk.*

Daima mutluluğun ne olduğunu, ona nasıl sahip olabileceğimizi düşünmüş ve düşüncelerini insanlara anlatmaya çalışmıştır Diogenes. Onun bu yöndeki en büyük tutunduğu dal bilimdir. Ona göre arzularımız kontrol edilmesi gereken eksi yönümüzdür ve bu kontrolü insan yalnızca ve yalnızca bilim yoluyla yapabilir. İnsan aklın dışına çıktığı anda ona göre hasta bir insandır artık. Bu yüzden onları daima ahlaki ve felsefi düşüncelerinin olduğu yazılarla yeniden mutlu bir insan olmaya davet eder.

Fig.106: *Diogenes Yazıtı'nın Çevrelediği Stoa Yapısının Bir Canlandırma Denemesi (Coulton)*

Gelecek kuşaklara yardımcı olmayı da oldukça önemli bir görev olarak üstlenmiştir büyük filozof. Çünkü onların henüz doğmamış bile olsalar bize ait olduğunu düşünür daima. Çağından çok ileride yaşamış bir filozoftur o. Bütün dünyayı tek bir ülke olarak kabul eder bu yönüyle Diogenes. Bu yüzden kimsenin kimseye yabancı olmadığını ve herkesin birbirine yardım etmesi gerektiğini savunur daima. Bunu teşvik edecek şeyin içimizdeki insanlık sevgisi olduğunu söyler hep. Bu yüzden yabancı kelimesi Diogenes'e çok yabancıdır. Tanımadığı yardıma muhtaç insanlara daima yabancı yerine "Onlar" diye seslenir büyük Diogenes yazıtında.

"Hayatımda kötü duruma düşmüş birçok insan gözlemledim. Davranışları için yas tuttum ve hayatlarını israf ettikleri için ağladım durdum. Bu yüzden bu yazıtı yazdırdım. Çünkü bu mesajı alabilecek insanlar için iyi bir insanın yapabileceği en güzel hayırlı yardımlardan bir olabileceğini düşündüm."

Evet Oinoandalı Diogenes günümüzden 1800 yıl önce yaşamıştır ama onun sözleri tüketim çılgınlığından birbirimizi görmediğimiz bu günlerde bile oldukça değerlidir. Antalya'da var olmuş bu önemli kişiliğin 2 bin yıl önce yaşadığı Antik Oinoanda kentini ziyaret etmek isterseniz Denizli-Fethiye yolunda kuzeyden gelirken Karabel Geçidi'ne varmadan solda bulunan İncealiler köyünden ulaşabilirsiniz*(Smith 1980; Bachmann 2012; 2016; Çevik 2015).*

Matematik Dehası
Pergeli Apollonius

Fig.107: *Pergeli Matematikçi Apollonius. Giovanni Battista Memo.(1537).*

Hellenistik Dönem'in en büyük bilim insanlarından biri yaşadı bu coğrafyada. Matematik ve astronomi üzerine oldukça önemli çalışmalarda bulundu bu önemli kişilik. Özellikle geometri alanında Öklid ve Arşimet'ten sonra en büyük ilerlemeyi ortaya koyan bilim insanıydı kendisi. Bu konuda birçok kitap yazdı. Öyle başarılıydı ki bu bilim insanı yazdığı kitaplar henüz Orta Çağ'dan itibaren birçok dile çevrildi…

Apollonius'tu bu büyük bilim insanının adı. Ama bilim dünyası onu Apollonius Pergaeus olarak bilirdi. Yani Pergeli Apollonius. Büyük işlerinin yanı sıra sıfatı da büyüktü. Çünkü o zamanlarda Perge antik dünyada çok büyük ve önemli bir kentti. Pergeli olmak bir ayrıcalıktı.

MÖ 267 yılında Perge'de dünyaya geldi Apollonius. Günümüz Aksu'da büyüdü, suyunu içti. Çocukluğundan itibaren matematiğe karşı bir yeteneği olmalıydı ki büyüdüğünde böylesine büyük işler ortaya koydu. Ancak yetenek ve ilgi ne kadar önemli olsa da büyük bir bilim insanı olmak için çalışkanlığın en önemli unsur olduğunun farkında olmuş olmalıydı genç Apollonius. Öyle ki sahip olduğu yetenekleri geliştirmek için diyar diyar gezerek en önemli matematik hocalarından dersler aldı.

O zamanlar antik dünyanın bilim merkezi şüphesiz ki Mısır'ın İskenderiye kentiydi. Çünkü Büyük İskender buraya içerisinde çok büyük bir kütüphanesi olan bir araştırma enstitüsü kurdur-

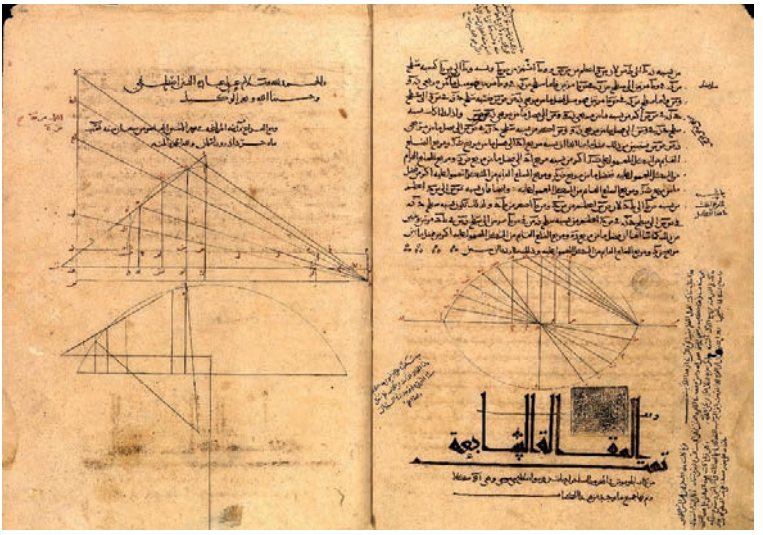

Fig.108: *Koniklerin Arapça Çevirilerinden Sayfalar.*

muştu. Bu merkezde fizik, kimya, tıp, astronomi, felsefe, edebiyat ve fizyoloji alanında çalışmalar yapılıyordu. İşte Apollonius'un da büyük bir bilim insanı olma yolundaki ilk durağı burası oldu. Genç Apollonius İskenderiye'ye geldi ve burada büyük geometri hocası olan Öklid'ten sonra gelen matematikçilerden dersler alarak kendisini geliştirdi.

İskenderiye'de uzun bir dönem eğitim gören genç bilim insanı bir zaman sonra ülkesi Perge'ye döner. Ancak elbette ki daha çok şey öğrenmesi gerektiği için yeni bir rotaya doğru yola çıkacaktı. Burası günümüz İzmir'inin Bergama ilçesinde yer alan Pergamon krallığıydı elbette. Çünkü Pergamon Hellenistik Dönem'de İskenderiye'den sonra dünyanın ikinci bilim merkeziydi. Bergama'da da uzun bir dönem kalan Apollonius burada bir başka geometri uzmanı olan Ödemus'tan dersler almış ve Pergamon Kralı Attalos ile bilimsel ilişkilerde bulunarak kendini geliştirmeye devam etmiştir.

Pergeli Apollonius biraz bencil, üne düşkün ve kibirli bir kişiliğe sahipti. Bu yönleri bilim dünyasında çok hoşa gitmese de yaptığı işler o kadar büyüktü ki bu eksi yönlerinin hepsini gölgede bırakmaya yetmişti.

Matematikte çarpma işlemine karşı birçok yeni formül ortaya koydu. Bunlar yetmedi koniklere ait buluşlarıyla bilim dünyasında şöhretin zirvesine çıktı. Bu konularla alakalı toplamda 8 kitap yazdı Apollonius. Koniklerle ilgili çalışması MS 9. yüzyılda Arapça'ya bile çevrildi.

17. yüzyılda aynı kitabının yeni baskısı yapıldı. 19. yüzyılda yaşamış ve geometri alanında teorik ve sentetik olarak birçok buluş ortaya koymuş İsviçreli bilim insanı Jakob Steiner'e kadar kimse matematik alanında Apollonius'unkine benzer buluşlar ortaya koyamadı.

Apollonius, Öklid ve Arşimet'in konuya katkılarından başlayarak onları analitik geometrinin icadından önceki duruma getirdi. Elips, parabol ve hiperbol terimlerinin tanımları bugün hala kullanımda olanlardır.

Apollonius Pergaeus. Yani Pergeli Apollonius'tur. Bu büyük bilim insanı Aksuludur, Antalyalıdır.

FRANCISCI MAVROLYCI
MESSANENSIS,
EMENDATIO, ET RESTITVTIO
CONICORVM
APOLLONII PERGAEI
Nunc primùm typis excusæ, ubi primi quatuor eiusdem Apollonij libri manent, quibus facile fatebuntur, expurgantur, nouisque interdum demonstrationibus illustrantur: quintus verò, sextusque liber, quorum titulo dumtaxat habebantur, maximo labore, summaque industria denuo restituuntur.
MVM
AD ILLVSTRISS. SENATVM
MESSANENSEM.
MESSANAE,
Typis Hæredum Petri Brea. MDCLIIII.
Superiorum Permissu.

Fig.109: *Francesco Maurolico Tarafından Düzenlenmiş Apollonius'un Conica Adlı Kitabının 1654 Yılı Baskısı*

Rhodiapolisli Hekim Herakleitos

"Dikti vatanı; ode ustası,
ölümsüzlerin sevgilisi,
Hekim Herakleitos'u.
Övdü O'nu Rodos, İskender'in ünlü kenti,
Atina'nın güzel taçlı halkı bir de.
Memleketine altmış kitap,
bilge hekimlere armağanlar,
Yaşlılaraysa bastonlar bırakan,
Böyle bir adam, seksenyedi sene
Bir sevgi oldu halkın yüreğinde."

Bir insanın ölümünün ardından böylesi bir şiirin yazılması için şüphesiz ki o kişinin yaşadığı coğrafyaya oldukça faydalı işler yapmış olması gerekir. Lakin bu şiirin adına yazıldığı kişi de şiirde geçtiği üzere 87 senelik ömrünün büyük bir bölümünü ülkesi Likya'ya ve kenti Rhodiapolis'e faydalı olmak için yaşamıştır. Yaşamak birilerinin hayatlarına dokunmaksa bu bağlamda çok güzel bir hayat yaşamış ve insanlara da yaşatmıştır Kumlucalı Herakleitos.

Hem bir hekim hem de filozoftur Herakleitos. Günümüzden 1800 yıl öncesinde, MS 2. yüzyılda Rhodiapolis'te, yani Kumluca'da yaşamıştır. İskenderiye, Rhodos ve Atina'ya giderek buralarda tıp ve felsefe alanında eğitimler görmüştür Antalyalı hemşehrimiz. Öyle ki bu ülkelerin kütüphanelerinde tıp ve felsefe alanında 60 yazılı kitap bırakmıştır Herakleitos.

Çok çalışkan bir öğrenci olmasının yanı sıra eğitim süresi içerisinde gittiği yerlerde aynı zamanda hekimlik de yapmıştır Herakleitos. Öyle ki hekimlikten kazandığı paraların çoğunu kendisi için değil, geri döndüğünde ülkesi Likya ve kenti Rhodiapolis'e faydalı olmak için harcamıştır (Kızgut 2011; Çevik 2015; İplikçioğlu 2018).

Fig.110: *Şiirin Yazılı Olduğu Adak Steli (İplikçioğlu 2018, 54).*

Fig.111: *Rhodiapolis'teki Asklepios – Hygeia Tapınağı*
Foto A. Kılınç.

Fig.112: *Rhodiapolis. Asklepion. Hastane. Foto A. Kılınç.*

Ülkesi Likya'ya döner dönmez buradaki hastaları tedavi etmeye başlamış büyük doktor. Hatta parası olmayanlara bedava bakmasının yanı sıra onlara para desteğinde de bulunmuş. Ancak hayatını insanların yaşamına dokunmaya etki etmeye adayan Herakleitos için bu yardımlar yeterli gelmemiş olmalı ki memleketi Rhodiapolis'e ülkesi Likya'nın ilk hastane binasını inşa ettirmiş. 1500 metre karelik bu Asklepion Kutsal Alanı'nda hem bir Asklepios rahibi hem de bir doktor olarak daha fazla insana yardım etmeye çalışmış. Likya'nın dört bir yanından gelen insanlar amansız hastalıklarına derman bulmuşlar onun yanında (Kızgut 2011; Çevik 2015).

Eğitime de oldukça önem vermiş büyük filozof. İnşa ettiği bu hastane yapısının güneybatı köşesine raflarında kendi yazmış olduğu 60 kitabının da bulunduğu bir kütüphane yaptırmış ve burada öğrencilerine tıp ve felsefe dersleri vermiş.

Fig.113: *Asklepion/Hastane İçerisinde Yer Alan Kütüphane. Foto A. Kılınç.*

Yani bir tıp üniversitesi kurmuş Rhodiapolis'te. Ünü Roma'dan Atina'ya kadar yayılmış Herakleitos'un (İplikçioğlu 2018).

Aynı zamanda büyük bir şairmiş Herakleitos. Çok fazla sayıda yazılı şiiri varmış. Bu yüzden ölümünden tam 200 sene sonra da onun adına Hygeia Tapınağı'nın hemen yanına koydukları onurlandırma şiirinin ilk dizesinde "Ode ustası" yani büyük bir şair olarak anmışlar yardımsever hemşehrilerini. 200 sene geçmesine rağmen unutmamışlar.

Herakleitos'un inşa ettirmiş olduğu Likya'nın şu ana kadar ele geçmiş olan ilk hastane yapısı günümüzde Rhodiapolis Antik Kenti'nde arkeolojik kazıları yapılarak tamamen gün yüzüne çıkarılmış haldedir. İsterseniz Antalya'nın Kumluca ilçesine giderek oradaki bu güzide kente uğrayabilir ve Herakleitos'un inşa ettirmiş olduğu hastane yapısını, kütüphanesini ve ona adanmış bu şiiri kendi gözlerinizle görebilirsiniz.

Rhodiapolis Antik Kenti'ndeki asklepion (hastane) yapısının kazısı 2008 yılında Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nevzat Çevik başkanlığında başlatılmış ve 2011 yılında yine aynı bölümde öğretim üyesi olan Prof. Dr. İsa Kızgut Başkanlığındaki çalışmalarda yapının tamamı kazılarak tamamlanmıştır.

Fig.114: *Hastane/Asklepion. Hava Fotoğrafı. İ. Kızgut.*

Büyük Kadın Hekim
Tloslu Antiokhis

MÖ 1. yüzyılda Likya topraklarında yaşamış ve geliştirtiği tedavi yöntemleri sayesinde ünü ülkesinin sınırlarını aşarak zamanının güçlü Roma İmparatorluğu'na kadar ulaşan bir doktor daha vardır. Bir kadın olarak yaşadığı süreç içerisinde böylesi bir üne kavuşan doktorun ismi Antiokhistir. Günümüzde Saklıkent olarak adlandırılan soğuk suların aktığı derin kanyonun yakınlarında yer alan Yaka Köyü'ndendir büyük kadın hekim. Tloslu'dur yani.

Antiokhis tıp alanındaki bu başarısını elbetteki kendi azmi ve çalışkanlığına borçlu olsa da babası Diodotos'un da oldukça başarılı bir doktor olması bu yolda onu destekleyen önemli bir etken olmuştur. Baba Diodotos öyle önemli bir hekimdi ki MS 1. yüzyılda ünlü tıp bilgini Dioskourides'in "De Materia Medica" adlı eserinin ithaf kısmında tıp otoritesi olarak ismi zikredilmişti. İşte böylesine başarılı bir babanın kızı olarak eğitimini de babasından alan Antiokhis, devraldığı bayrağı daha da ileri taşımıştır.

Bunun yanı sıra romatizma, siyatik, eklem iltihabı, ödem ve dalak hastalıklarına karşı geliştirmiş olduğu başarılı tedavi yöntemleri; ondan tam 2 yüzyıl sonra yaşamış olan Pergamonlu ünlü hekim Glaneus'un, Antiokhis'in bu başarılı işlerinden söz etmesini sağlamıştır. Öyle ki Tarentumlu Herakleides, basur hastalığı üzerine yazdığı bir kitabını Antiokhis'e ithaf etmiştir. Ünü Likya dışına yayılan Antiokhis memleketi Tlos meclis üyeleri tarafından onurlandırılmış ve bu onur sayesinde kent merkezine kendi heykelini diktirmiştir (Künzl 2013).

"Tlos Senatosu ve Halk Meclisi tarafından
tıp mesleğindeki ustalığı' nedeniyle takdir edilen
Diodotos kızı Tloslu Antiokhis kendi heykelini diktirdi."

Attaleialı Hekim Athenaeus

Bir zamanlar bu topraklar üzerinde bir hekim ortaya koyduğu yeniliklerle ününü Roma'ya kadar taşımayı başarmıştır. Bu büyük bilim insanının adı Athenaeus'tur. Attaleialıdır Athenaeus, yani Antalyalı bir hemşehrimizdir. Bugün gezdiğimiz Kaleiçi'nde bir zamanlar insanların hastalıklarına derman olmuştur kendisi.

Başarılı bir tıp eğitim süreci geçiren Athenaeus aynı zamanda ünlü filozof Posidonius'un öğrencisidir. Fizyoloji, patoloji, embriyoloji, terapötikler ve diyet gibi tıbbın farklı alanlarında yaklaşık 30 cilde yakın kitabı ile tıp tarihine damgasını vurmuştur Antalyalı hekim.

Bu kitapları referans gösterenler arasındaki en önemli bilim insanların en başında gelen kişi Bergamalı büyük tıpçı Galen'dir.

Athenaeus'a göre beden; sıcak, soğuk, ıslak ve kuru olmak üzere dört farklı nitelikten oluşmaktadır. Ona göre bütün hastalıkların kaynağı bedendeki bu dört farklı nitelikte oluşan dengesizliklerden kaynaklanmaktadır.Öyle ki sıcaklık ve ıslaklığın bir aradalığının oldukça sağlıklı bir durumu ortaya koyduğu ancak ateşlenmenin ve cildin kuruluğunun hastalıkları ortaya çıkardığını belirtir. Bu bağlamda insanın yaşamsal formunu mevsimsel döngülerle benzetmiştir büyük tıpçı.

Bu noktada tedavi yöntemi de baskın olanı baskılamak şeklinde olmuştur. Bunun için de diyet oldukça önemli bir yöntem olmuştur Athenaeus için. Bunun üzerine yaptığı araştırmalar sayesinde diyet biliminin gelişmesinde oldukça önemli katkıları olmuştur.

Farklı tahıl türlerinin sağlığa yararları ve zararları konusunda beyanları bulunmaktadır. Bunların yanı sıra iklimin ya da konutların bulundukları konumun insan sağlığı üzerine olan etkilerini tartışmıştır. İçme suyunun temizlenmesi konusuyla ilgilenmiştir.

Kadınların yaşam tarzına da müdahale etmiş ve alkol tüketiminden kaçınmaları ve ten güzelliği için beslenme ve hareketlilik konusunda uyarılarda bulunmuştur (Durmaz 2019; Yaman 2020).

Aynı zamanda büyük tıp öğretmenidir Antalyalı Athenaeus. Öyle ki kurduğu okulundan Agathinos, Herodotus, Magnus, and Archigenes gibi ünlü hekimler mezun olmuş ve böylece ününe ün katmıştır büyük hekim.

Halkının Gözünde Kahraman Bir Hekim Pergeli Asklepiades

MÖ 200-100 yılları arasında Pergeli bir hekimin çok sayıda insanı iyileştirdiği için, senato tarafından onurlandırılmasına karar verilir. Kente sadece tıbben fayda sağlamakla kalmamış aynı zamanda halkına sağlık konusunda eğitimler vererek de insanlığa çok büyük faydalar sağlamıştır.

Mesleki yaşamı boyunca yapmış olduğu yardımlar halk tarafından çok değer görmüş, Öyle ki bu büyük insanı Perge'nin komşu kentlerinden olan Sleukeia kenti de onurlandırmaya karar vermiştir.

"Tıp sanatı nerede seviliyorsa,
orada insanlığın sevgisi de mevcuttur."
Hippocrates

Küçük Asyalı bir hekimden söz eden 50 satırlık, Eski Yunan dilinde yazılmış bir yazıtın varlığından söz edilmektedir. Bu yazıt Myron'un Oğlu Asklepiades için hazırlanmıştır. Yazıt, Perge ile Seleukia kentlerine ait iki onursal övgü içermekte ve verdiği sağlık hizmetleri, gymnasiumda halka yönelik yaptığı konuşmaları, başarılı tedavileri, reçeteleri için teşekkür edilmektedir.

Bunun yanı sıra Seleukia kenti kendisini hizmetleri için övmüştür ve hizmetleri karşısında 1000 drahmi aldığını yazmışlardır. Bu yazıtta aynı zamanda kendisinin Seleukia spor yarışmasında altın bir taç ve bir bronz ile ödüllendirilmesinin uygun olacağı da bildirilmektedir. Asklepiades, Antalya çevresinde 2000 yıl önce hizmetleriyle anılan başarılı bir hekim olarak tarihe geçmiştir (Yaman 2020).

BÖLÜM VII:
AŞK SÖYLENCELERİ

Aşkın Mimarisi: Aspendos Tiyatrosu

Şüphesiz ki insanoğlu var oluşundan bu yana en büyük ortaya koyumlarını aşkı için gerçekleştirmiştir. Harcadığı enerji ve zaman bağlamında genellikle kaybettirmiş olsa da aşkın elbette kazandırdığı çok güzel şeyler de olmuştur. İşte günümüzde halen çok önemli gösterilere ev sahipliği yapan Antalya'nın Serik ilçesindeki Aspendos Tiyatrosu da güzeller güzeli Belkıs'ın uğruna inşa edilmiş bir aşk kazanımıdır. O yüzden Belkıs'ın tiyatrosudur orası. Günümüzde bile dilden dile dolaşan bu söylence Antalya'nın en büyük aşk hikâyelerinden biridir.

Aspendos Valisi'nin güzeller güzeli biricik kızıdır Belkıs. Bütün çocukluğu boyunca babası ona gözü gibi bakmıştır. Ancak zaman geçmiş ve Belkıs artık evlenme çağına gelmiştir. O kadar güzelleşmiştir ki genç Prenses onu gören erkekler gözlerini güzel Belkıs'tan bir türlü alamıyorlarmış. Pek çok delikanlı güzel prensesle evlenmek için gönüllü olup sarayın kapısını aşındırır olmuş. Bu durum üzerine oldukça şaşıran Aspendos Valisi çok sevdiği kızını hak edecek kişiyle evlendirmek için talipliler ara-

Fig.115: *Aspendos Tiyatrosu.*

sında bir yarışma yapmaya karar verir ve Pamfilya'nın dört bir yanına yarışmada Aspendos için en yararlı işi yapan genci kızıyla evlendireceğini duyurur. İşte o günden sonra Belkıs'a âşık olan bütün genç erkekler onunla evlenebilmek adına Aspendos kenti için bir şeyler yapmaya koyulurlar. Şairler şehrin adına şiirler yazar, heykeltıraşlar dört bir yanını abidelerle donatır, bahçıvanlar çiçeklerle bezer, mimarlar köprüler ve çeşmeler inşa eder güzeller güzeli Belkıs'ı almak uğruna.

Yarışmanın son gününde Vali, yapılan işleri görmek için kenti dolaşmaya başlar. Önce şairlerin şiirlerini dinler, sonra da sırasıyla heykellere ve çiçeklere bakar.

En sonunda bir su kemerinin önünde duran Vali, bu yapının şehre su taşıdığı için kent için en faydalı yapı olduğuna karar verir ve kızını bu yapıyı yapan mühendis İtalicus'la evlendirmeye karar verir. Ancak Belkıs yarışma sırasında Mimar Zenon'a gönlünü kaptırmıştır. Bu yüzden babasından, Zenon'un yaptığı yapıyı da görmesini rica eder. Vali bu duruma önce şaşırır ancak yine de yapıyı görmeye gider.

Gittiği yerde bir tiyatro yapısı ile karşılaşan Vali, yapının en üst basamağına çıkıp tiyatroyu incelerken dahi kafasında su kemerinin daha faydalı bir yapı olduğu düşüncesi hakimdir. İşte tam da bu sırada yapıyı tasarlayan Mimar Zenon bir köşede arkadaşlarına "Vali Belkıs'ı bana verecek" diye fısıldar. Vali, mimarın bu fısıltısını tiyatronun en üst basamağından duyunca şaşkına döner ve bir fısıltının nasıl olup da tüm tiyatroda yankılandığını anlayamaz.

Mimar Zenon'un bu akustiği nasıl tasarladığını bir türlü çözemeyen Vali, durum karşısında oldukça büyülenir. Bunun üzerine de bu muhteşem akustiğin eşliğinde daha önce hiç görülmemiş şekilde tasarlanan yapının şehri için en yararlı yapı olduğunu söyleyerek güzeller güzeli kızını bu gence vereceğini ilan eder. İki genç âşık bu tiyatroda evlenirler. İşte o günden sonra bu kıymetli yapının adı Belkıs Tiyatrosu olarak kalır.

Fig.116: *Aspendos. Su Kemeri.*

Fig.117: *Aspendos Tiyatrosu. Foto Anadolu Ajansı.*

Gözü Kara Leukippos

Kahraman Tremiles'in evlatlarından Ksanthos'un oğlu, büyük savaşçı Leukippos. Soyu Bellerophon'a uzanan Leukippos'un gözü tıpkı kuzenleri Sarpedon ve Glaukos gibi karadır. Ancak tanrıların başına açtığı bir bela yüzünden aşka düşen kahramanın gözü bir gün öyle bir kararır ki ne kardeşini ne de babasını görür…

İleride büyük bir kahraman olacak Leukippos'un çocukluğu, kuzenleri Sarpedon ve Glaukos ile birlikte Eşen Çayı'nın beslediği verimli Ksanthos Vadisi'nde geçer. Sahip olduğu gücünü ve kuvvetini kahraman soyundan alan Leukippos, gençliğinde giriştiği tüm savaşlarda büyük başarılara imza atar. Hatta Leukippos öyle bir nam salar ki ünü ülkesi Likya'da dilden dile dolaşır. Ancak günlerden bir gün güzeller güzeli Afrodit kahramanın başına büyük bir bela açar ve Leukippos'u kendi öz kız kardeşine âşık eder. O andan sonra kahramanın bütün hayatı değişir.

Büyük kahraman, kız kardeşine karşı olan hislerinin farkına vardığı anda ilkin bunun gelip geçici bir tutku olduğunu düşünür. Bunun üzerine durumu çok fazla önemsemeyen Leukippos kendisini kardeşinden uzak tutmaya çalışıır. Ancak kahramanın hissettikleri tutkudan da öte aşktır. Çünkü Afrodit, Leukippos'u oğlu Eros'un oku ile kalbinden vurdurtmuştur. Leukippos gerçek hislerini fark edip bulunduğu durumdan kaçmak istediğinde ise artık her şey için çok geçtir.

Kız kardeşine sırılsıklam âşık olduğunu anlayan Leukippos için kardeşini görmeden geçirdiği zamanlar onun için dayanılmaz olmaya başlamıştır. Bunun üzerine bu duruma daha fazla dayanamayan kahraman, annesine giderek bu arzusunu tatmin edebilmesi için kendisinden yardım ister ve aksi halde intihar edeceğini söyler. Olayı şaşkınlıkla karşılayan anne, önce sinirlense de oğlunun intihar etmesini istemediği için Leukippos ve kızının bir araya gelmesini sağlar. Öyle ki Afrodit'in açtığı bela gerçekleşir iki kardeş büyük bir aşk yaşamaya başlar. Ta ki birileri kızın gerçek nişanlısına bütün durumu anlatana kadar.

Duydukları üzerine deliye dönen genç nişanlı babasını ve Likya'nın bazı ileri gelenlerini de yanına alarak nişanlısının ba-

bası Ksanthos'a gider ve olanı biteni anlatır. Ancak tek bir şeyi gizler. Genç nişanlı, Ksanthos'a kızının âşığının oğlu Leukippos olduğunu söylemez. Bütün duydukları karşısında oldukça öfkelenen Ksanthos kızının âşığını suçüstü yakalayabilirse onu cezalandıracağına dair yeminler eder.

Öfkesinin esiri olan Ksanthos, kızı ile konuşmak yerine ıssız bir gecede ansızın kızının odasına girer. Babasının odaya girdiğini gören kızı da karanlıkta bir köşeye saklanır. Ksanthos işte o anda kızının âşığının kendisinden korkarak saklanan bu kişinin olduğunu düşünür ve kılıcını ona doğru sallar. Acı bir çığlık atar ve ardından canını verir zavallı kız. Duyduğu çığlık üzerine odaya gelen Leukippos odanın karanlık olması nedeniyle Ksanthos'u kardeşinin aşığı sanarak öldürür. Daha sonra bir aile faciasına sebep olduğunu anlayan kahraman Likyalı, daha fazla bu topraklarda yaşayamayacağını anlar ve Girit'e göçerek burada bir koloni kurar. Kurduğu bu koloni ile Troya Savaşı'na katılan Leukippos sonrasında Delphi'den aldığı kehanetler üzerine Miletos bölgesinde bir şehir kurar. Daha sonra Magnesia Kralı'nın kızı kendisine âşık olunca buraya gelerek kenti teslim alır (Erhat 1996).

Uyuyan Dev

Fig.118: *Kaş.*

Kaş, Akdeniz'i iki koluyla kucaklayan masmavi bir koy. Antalya'nın batı yakasındaki eşsiz güzelliklerinden yalnızca biri. İşte tam burada ne zaman uykuya dalmış olduğu bilinmeyen bir dev, bu eşsiz güzelliğin tam karşısında halen uyumaya devam etmektedir. Öyle ki bu dev uykusuna devam ettikçe günümüz söylencelerinden olan uyuyan dev efsanesi de dilden dile dolaşmaya devam eder.

Günlerden bir gün iki dev âşık Kaş'a gelerek buradaki eşsiz güzelliği izlemeye koyulurlar. Devlerden erkek olanı günümüzde Kaş'ın doğu yönündeki yüksek kayalıkların bulunduğu tepeye doğru uzanırken kadın olanı ise onun tam karşısındaki Meis Adası'nın üzerine uzanır. O andan itibaren Kaş'ın huzurlu ortamında aşklarını yaşayan iki sevgili yaşadıkları bu dinginlik karşısında yavaş yavaş uykuya dalarlar. İşte o gün bu gündür bu eşsiz güzellik karşısında huzurla uyuyan iki sevgili, gün gelecek Kaş'ın masmavi sularının yükselmesi ile âşıklar uyanacak ve yeniden ayağa kalkıp birbirlerine sarılacaklardır.

Fig.119: *Uyuyan Dev.*

Eğrigöl Söylencesi

Eğrigöl, yüksek dağların arasındaki bir yaylada yer alan Antalya'nın eşsiz güzelliklerinden sadece biri. İlkbaharda yeşilin, kışın ise beyazın kucağında uyuyan masmavi bir göl. Dağların arasındaki uzanışı inişli çıkışlı olduğu için "Eğrigöl" demişler bu güzelliğe. Ancak sıfatını yalnızca duruşundan almaz. Her güzelliğin öncesinde nasıl buruk bir acı var ise onun eğriliği de işte oradan gelir dilden dile dolaşan söylencesinde.

Fig.120: *Eğrigöl.*

Zamanın birinde birbirine sevdalı genç bir kız ile yiğit bir oğlan bu diyarda yaşamış büyük aşklarını. İki genç sürekli yüksek dağların arasındaki vadide buluşurmuş. Tabii o zamanlarda göl yokmuş sadece yeşilden çiçekten ibaretmiş bütün vadi. İkisinin gözü de birbirinden başka bir şey görmezmiş.

Sonunda yiğit oğlan dayanamamış ve kızı gelip babasından istemiş. Kızının da yiğit gence sevdalı olduğunu gören baba kızının mutlu olmasını dileyerek genç erkekle evlenmesine izin vermiş. O gün hemen bir söz kesmişler. Sözün ertesi günü henüz askerliğini yapmamış olan genç oğlan vatani görevini yerine getirmek için ordu yolunu tutmuş. İşte o andan sonra başlar acıklı hikâye.

Evlenemeden askere uğurladığı yiğit sevgilisinin yolunu gözleyen genç kız bir gün kara bir haber alır. Sevdiği şehit olmuştur. Bu haber üzerine oldukça üzülen genç kız günlerce yemek yiyemez. Ancak "Ölenle ölünmez" derler ya her şeye rağmen yaşamalıdır insanoğlu. Bunun üzerine kızın babası artık beklemenin bir anlamı olmadığı için kızını başkası ile nişanlar. Düğün günü gelir çatar ancak genç kızın gönlü hala ölen eski sevgilisindedir. Buna rağmen hem hayata devam etmek uğruna hem de babasını çok sevdiği için duruma karşı çıkmaz genç kız. Gelin alayı gelir ve çaresizce atına binen kız gözyaşları içinde yola koyulur. Ta ki eski sevgilisiyle sürekli buluştuğu vadiye gelene kadar. Buraya geldiğinde artık daha fazla dayanamayan genç kız avuç içlerini yukarı doğru açarak "Allah'ım ya beni suya sal sevdiğime varayım ya da kuş et salıver!" der. İşte tam o anda genç kız olduğu yerde suya dönüşür ve sularda zamanla kaynaya kaynaya koskoca bir göl meydana getirir. Kızın yanında olan ve sular altında kalan kervanın duruşunun çok eğri büğrü olduğundan gölün çevresi eğri bir hal alır. İşte o günden sonra gölün ismi "Eğrigöl" olarak anılır. O gün bugündür her cuma günü kervanın gölde kaybolduğu saatlerde gölden bir ışık demetinin çıktığına inanılır.

Fig.121: *Alanya'ya 110 km, Gündoğmuş' a 40 km olan Eğrigöl, Geyik Dağı' nın doğu yamacında 2100 metre yükseklikte yer alır. Foto Fatih Kısa.*

Alanya Kalesi: Eleni'nin Gözyaşları

Alanya'ya gelip de kalesini ziyaret etmeden giden neredeyse yoktur. Çünkü Alanya'nın denize uzanan ve kenti doğu ve batı olarak ikiye bölen burnunun en yüksek noktasında yer alan kale, kente denizden ve karadan gelen giden herkesi selamlar. Ancak günlerden birinde bu yüksek kaleden çok güzel bir kızın göz yaşları önce tepenin yamaçlarına ardından da masmavi sularına dökülür. Bu güzeller güzeli kızın adı Eleni'dir.

Bizans Tekfuru Argiles'in biricik kızıdır Eleni. Günlerini Alanya Kalesi'nin güzel çiçeklerle donatılı yamaçlarında geçirir. Öyle ki günün birinde yine yamaç kıyısında çiçek toplamaya çıkmışken karşısına koyunlarını otlatan bir çoban çıkar. Ansızın göz göze gelen iki genç birbirlerine âşık olurlar. O günden sonra neredeyse her gün iki âşık ilk karşılaştıkları yerde buluşurlar. Ancak genç çoban fakir olduğu için Eleni babasına bu durumu bir türlü anlatmaya cesaret edemez. Ta ki gün gelip çatıncaya kadar.

Vasili isimli bir korsanın gözü Alanya Kalesi'ndedir. Sürekli kalenin yakınlarındaki köyleri yağmalar durur. Öyle ki gel zaman git zaman artık yavaş yavaş kalenin çok yakınlarına ulaşır. Korsan Vasili'nin ülkesinin topraklarını yağmalamasından bıkan Bizans Tekfuru'nun aklına düşmanının reddemeyeceği bir fikir gelir. Kızını korsana verecek ve bu şekilde tehlikeyi ortadan kaldıracaktır.

Güzeller güzeli kızına durumu anlatan Tekfur hiç ummadığı bir tepkiyle karşılaşır. Çünkü Eleni fakir çobana âşıktır ve ondan başkasıyla olmaya da niyeti yoktur. Bunun üzerine öfke ve kızgınlık içindeki Tekfur Argiles, kızına çok büyük bir ceza vererek ders almasını ister ve Eleni'yi Alanya Kalesi'nin zindanlarına hapseder. Eleni'nin kaldığı daracık hücrenin, Damlataş kumsalına bakan küçücük bir penceresi vardır. Babası Eleni'ye Alanya'nın tüm güzelliklerini gösterirse, onun bu güzelliklere kayıtsız kalmamak adına hayata dönüp evliliğe razı olacağını düşünür. Fakat babasının bu beklentileri boşa çıkar. Çünkü Eleni ne pişman olur ne de sevdiği çobandan vazgeçip yağmacı Korsan

Fig.122: *Alanya Kalesi'nin Üzerinde Yer Aldığı Uzun Burun. Foto A. Kılınç.*

Vasili ile evlenmeye razı olur. İşte o günden sonra her gün Eleni, gece gündüz döktüğü gözyaşlarıyla kaldığı hücrenin küçücük penceresinden Damlataş'a uzanan kıraç tepeyi sulamış. Bir zaman sonra bu kıraç tepede defne, nar ve iğde ağaçları yetişmiş. O günden beri ne zaman yağmur yağsa Alanyalılar etrafı saran defne kokusuyla Eleni'nin hıçkırıklarını hisseder olmuş.

Fig.123: *Alanya Kalesi Surları. Foto A. Kılınç.*

Fig.124: *Alanya Kalesi. Eleni'nin Penceresi. Foto A. Kılınç.*

BÖLÜM VIII:

ANTALYA'YI ZİYARET EDEN ROMA İMPARATORLARI

Fig.125: *Gaius Caesar'ın Limyra'daki Kenotap Mezarı.*
Foto A. Kılınç.

Limyralı Gaius Caesar

İnsan doğduğu yerli midir? Yoksa öldüğü yerli mi? Bu soruyu elbette Gaius Caesar için sormayacağız. Çünkü o büyük bir Romalı komutandı. Hem de İmparator Augustus'un gayri meşru mirasçısıydı Gaius. Ancak bir parçası da Antalyalıdır. Çünkü burada doğmamış olsa da burada ölmüştür.

Ruhu bedeninden Limyros Nehri'nin soğuk sularının içinden geçtiği Limyra kentinde ayrılmıştır. Sonra bedeni de gitmiştir Roma'ya ama ardından büyük komutanlarına saygılarını göstermek adına büyük bir mezar inşa etmiştir Limyra halkı, anıtsal bir kenotaph.

MS 4. yüzyılda Augustus'un evlatlık oğlu olan Komutan Gaius doğuya doğru diplomatik bir geziye çıkar ancak Ermenistan'daki Artagira seferinde çok ağır bir şekilde yaralanır. Günümüz Antalya sınırları içindeki Limyra yakınlarına yaklaştığında artık hali kalmayan Prens burada durmak zorunda kalır.

Limyralı doktorların tüm müdehalelerine rağmen Gaius kurtulamaz ve MS 4 yılının 21 Şubat günü ölür. İşte o gün Gaius'un aynı zamanda bir bakıma Limyralı olduğu gündür. Çünkü Limyra halkı naaşı Roma'ya gönderilen büyük komutan adına boş bir mezar (kenotaph) inşa eder. 60 metre uzunluğundaki anıtsal boyuttaki bu mimari harikası mermer levhalarla kaplı ve üzerinde prensin yaşam hikâyesinden sahneler yer alan bir mozoledir.

Günümüzde bu mezara ait olan ve üzerinde Gaius'un atları ile birlikte tasvir edilmiş olduğu büyük bir levha bloğunu Antalya Müzesi'nde görebilmek mümkündür (Borchhardt 2002).

Fig.126: *Antalya Müzesi. Gaius Caesar. Foto A. Kılınç.*

Selinus'tan Trajanopolis'e

Gazipaşa'nın yemyeşil muz ağaçlarıyla süslü çehresinde yer alan ve Antalya'nın onlarca liman kentinden sadece biri olan Selinus'tan kim bilir kaç gemi açılmıştır uzak diyarlara? Kim bilir neler getirmişlerdir, neler götürmüşlerdir kaptanlar bu gemilerle? Çoğu sıradan şeyler olduğundan çoktan unutulmuştur belki de. Ancak bir gün bu limana demir atan bir gemi Selinus'a öyle bir şey getirmiş ve Selinus'tan öyle bir şey götürmüştür ki bu kenti tarih sahnesinde unutulmaz kılmıştır. Evet gelen Büyük Roma İmparatoru Trajanus'tur ama geri dönen ise onun külleri…

Fig.127: *Selinus Limanı ve Hacı Musa Çayı. Foto A. Kılınç.*

Fig.128: *Roma İmparatoru Marcus Ulpius Nerva Traianus (18 Eylül 53 - 8 Ağustos 117) Perge. Antalya Müzesi. Foto. A. Kılınç.*

İki büyük İmparatorluk olan Romalılar ve Partlar arasında tarih boyunca çok büyük çekişmeler yaşanmıştır. Öyle ki bu çekişmelerin sebebi de iki imparatorluğun uğruna defalarca savaşa girdiği Armenia topraklarını paylaşmaktır. Senelerce devam eden bu çekişmelere Roma'nın en büyük imparatorları ile komutanları düzenledikleri seferlerle katılmış olsalar da hiçbiri Parthia'yı tam olarak ele geçirememişlerdir. İşte bu seferlere katılan İmparatorlardan biri de hem kendisinin hem de Selinus'un hikâyesini değiştirecek kişi olan İmparator Trajanus'tur.

113 yılında Roma'ya bağlı Armenia Kralı ölünce Roma'nın istemediği bir kral başa geçer ve Partlar ile Romalılar yeniden karşı karşıya gelirler. Bunun üzerine 114 yılında önce Armenia üzerine yürüyen Trajanus bu ülkeyi yeniden kendi topraklarına katar. Ancak başladığı doğu seferine devam eden Trajanus senelerdir doğudaki düşmanları olan Partlara sefer düzenler. Partia'yı da fethedip kontrol altına alan İmparatora senato tarafından MS 116 yılında "Part Fatihi" unvanı verilir. İşte bu başarının ardından Trajanus ile Selinus'un hikâyesi başlar.

Romalılar artık zafer geçitleri düzenlemek için büyük Part Fatihi Trajanus'u dört gözle beklerler. Bu zafer coşkusunu başkent Roma'da kendi halkıyla paylaşmak isteyen Trajanus Roma'ya doğru yola çıkar. İşte bu sefer sırasında İmparator Selinus kentine uğramak ister. Bunun üzerine Selinuslular İmparatoru coşkuyla karşılarlar. Ancak burada geçirdiği süre içinde bir anda fenalaşan Trajanus 8 Ağustos 117 tarihinde felç geçirerek ölür. Ardından hem Başkent Roma'da hem de Selinus'ta büyük bir yas başlar. İşte o anda unutulmaz bir gemi kalkar Selinus'tan. Bu gemi İmparator'un yakılmış vücudunun küllerini ülkesi Roma'ya götürür. Ardından da Selinus'ta İmparator'un anısına devasa bir anıtsal mezar inşa edilir, bir kenotaph.

İşte o andan itibaren tıpkı kendisinden önce doğu seferinden dönen ve Limyra'da hayata veda eden Gaius Caesar gibi Trajanus da Selinuslu yani Gazipaşalı olur. Bu trajik olayın ardından Selinus kenti uzun bir süre Traianopolis olarak anılır.

Fig.129: *Trajanus'un Anısına İnşa Edilmiş Olan Selinus'taki Anıt Mezar. Foto A. Özdizbay.*

İmparator Hadrianus ve Üç Kapılar

Geçmişten günümüze kalan ve günümüzde halen Antalya'yı sembolize eden en önemli değerlerden biri dediğimizde hiç şüphesiz ki herkesin aklına doğrudan Hadrianus Takı gelir. Üç girişi olduğu için "Üç Göz" ya da en genel kullanımıyla "Üç Kapılar" da der Antalyalılar ona. Öyle ki buluşma yeri olarak genellikle bu noktayı belirlerler ve buradan girerler begonvillerle süslü Kaleiçi'nin dar sokaklarına. Buradan içeri girdiğiniz zaman karşılaştığınız mimari başka bir enerji verir ve dışarıdaki hayatınızla ilgili o an için neredeyse her şeyi geride bırakarak başlarsınız,

Fig.130: *Hadrianus Takı (Üç Kapılar). Foto A. Dönmez.*

gezmeye, görmeye ve eğlenmeye. Kısacası bir şehir içerisinde bambaşka bir dünyaya açılan bir kapıdır Üç Kapılar. Antalya'nın sahip olduğu en güzel kültür dokusudur (Varkıvanc 2017, 17-27).

Tarihte yapılan anıtsal yapıların neredeyse hepsinin bir yapılış hikâyesi olduğu gibi Üç Kapılar'ın da bir hikâyesi vardır. Roma İmparatorluğu'nda bir gelenek olduğu üzere İmparatorlar Roma'ya bağlı bir kenti ziyaret ettiğinde kentliler o İmparatorun onuruna anıtsal yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılar arasında en yaygın olarak inşa edilenler şeref takları olmuştur. İşte Kaleiçi'ne açılan Üç Kapılar da o yapılardan biridir.

***Fig.131**: Kaleiçi*

Fig.132: *Hadrianus. MS 2. Yüzyıl.*
Perge. Antalya Müzesi. Foto. A. Kılınç.

İmparator Hadrianus 131-132 yılları civarında doğu eyaletlerini ikinci kere ziyaret etmeye karar verdiğinde Attaleialılar bunun haberini çok önceden almışlardır. Bunun üzerine büyük toplantılar gerçekleştirmiş olan kentin ileri gelenleri kentin girişine İmparator'un şerefine büyük bir şeref takı yapmaya karar verirler. Bu kararın sonucunda ortaya bugün hala işlevine devam eden üç geçenekli harika bir yapı ortaya çıkar. Üzerine de İmparatorları Hadrianus'u başarılarından dolayı onurlandırdıklarına dair bir yazıt yazdırırlar.

"İmparator Sezar, Tanrı Hadrianus'un oğlu tanrı Traian Partikos'un oğlu tanrı Neron'un torunu Tito Ailio Hadrianus saygıdeğer Antonius görevinde büyük başarılar göstermiştir. Meclis ve halk bunu onaylamaktadır."

Böylelikle Hadrianus'un Şeref Takı olur bu güzide yapı. Ancak zamanında onun adına inşa edilmiş olsa da artık bizimdir, Üç Kapılarımızdır, Üç Gözümüzdür.

FİGÜRLER LİSTESİ

Fig.1: Üç Büyük Kentin Kurulmuş Olduğu Verimli Eşen Vadisi. Foto S. Pamuk.

Fig.2: Altınyayla Kasabası. Dirmil.

Fig.3: Akdağlar'ın (Kragos) Yamacındaki Tlos Antik Kenti. Foto S. Pamuk.

Fig.4: Bellerophon ve Pegasus. Tiepolo, Giovanni Battista - 1746-47

Fig.5: Ksanthos Antik Kenti. Tiyatro. Foto A. Dönmez.

Fig.6: Pinaros Antik Kenti. Kaya Mezarları.

Fig.7: Letoon Antik Kenti. Leto Tapınağı. Foto S. Pamuk.

Fig.8: Eşen Çayı (Ksanthos Nehri) Kazı Arşivi

Fig.9: Leto ve Köylüler (1877) Gabriel Guay (1848–1923)

Fig.10: Leto ve Kurbağalar. Francesco Trevasani (1656-1746)

Fig.11: Letoon Kutsal Alanın'da Yer Alan Tapınakların Rekonstrüksiyon Denemesi. Soldan sağa; Leto, Artemis, Apollon (Courtils 2003, Fig.55).

Fig.12: Ana Tanrıça Leto, Omuzunda Apollon ve Sağ Elinden Tuttuğu kardeşi Artemis. Fildişi Eser Günümüzde Antalya Müzesinde Sergilenmektedir (İşkan-Dündar 2019, 10 Fig.1).

Fig.13: Patara Kazılarında Ele Geçmiş Bir Apollon Başı. Antalya Müzesi, (İşkan - Dündar 2019, 325 Fig.1)

Fig.14: Letoon'daki Apollon Tapınağı'ndaki Ok ve Yay Mozaiği. Foto S. Pamuk.

Fig.15: Demre'deki Sura Apollon Kehanet Merkezi ve Apollon Tapınağı. Foto O. İbci .

Fig.16: Patara Apollon'u, Antalya Müzesi. (İşkan - Dündar 2019, 329 Fig.2)

Fig.17: Patara. Kuzeyden Güneye Bakış (İşkan 2020, 48-49).

Fig.18: Patara'daki Leto Hurmalığı. S. Pamuk

Fig.19: Commiphora Myrrha.

Fig.20: Myra Antik Kenti. Foto G. Çınar.

Fig.21: Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK başkanlığında yürütülen Myra Kazı Başkanlığının Resmi Logosu Üzerinde Yer Alan Mersin Ağacı ve İçerisinden Doğan Tanrıça. N. Çevik'in İzniyle.

Fig.22: Phaselis Limanı. FotoAnadolu Ajansı.

Fig.23: Phaselis. Hadrianus Takı. Foto A. Kılınç.

Fig.24: Side Apollon Tapınağı. Foto A. Kılınç.

Fig.25: Manavgat (Melas) Irmağı ve Şelalesi.

Fig.26: Nar Ağacı.

Fig.27: Side Sikkesi. Solda; Athena, Sağda; Zafer Tanrıçası Nike ve Onun Önünde Side'nin Simgesi Nar. (BMC 27; SNG von Aulock 4782)

Fig.28: Gömbe'deki Uçarsu Şelalesi

Fig.29: Titreyen Göl. Foto A.Kılınç.

Fig.30: Çıralı. Foto Durmuş Cesur. Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=23336805

Fig.31: Khimaira. MÖ 350-340. Louvre Müzesi. Wikimedia Commons.

Fig.32: Bellerophon, Athena ve Pegasus. Pompei. Duvar Resmi. Casa Dei Diosciri. Wikimedia Commons.

Fig.33: Bellerophon'un Khimaria'yı Öldürme Sahnesi. Mozaik. MS 2. Yüzyıl. Musee Rolin. Wikimedia Commons.

Fig.34: Bellerophon ile Amazonların Savaşı. Wikimedia Commons.

Fig.35: Bellerophon Pegasus ile Olympos'a Yükselirken. (Mary Hamilton Frye 1914, 15.)

Fig.36: Efsanenin Geçtiği, Alevlerin Hiç Sönmediği Yanartaş/ Khimera. Foto. A. Kılınç.

Fig.37: Kaş'ın Kınık Mahallesi'nde Yer Alan Ksanthos Antik Kenti ve Eşen Çayı. Foto Ksanthos Kazı Arşivi.

Fig.38: Menelaos ve Paris. MÖ 490-80. Louvre Museum. Wikimedia Commons.

Fig.39: Euphronios Krateri: Sarpedon'un naaşının Hermes denetiminde Hypnos ve Thanatos tarafından Likya'ya taşınması (İşkan – Dündar 2020, 19 Fig.4).

Fig.40: Uyku ve Ölüm Sarpedon'un Cesedini Likya'ya Taşırken. (Henry Fuseli 1803).

Fig.41: Europa Oğlu Sarpedon'un Hayatı İçin Zeus'a Yalvarırken. Çan Krater. MÖ 4. Metropolitan Sanat Müzesi.

Fig.42: Glaukos Sarpedon'un Ölü Bedenini Almaya Çalışırken. MÖ 4. Policoro Ulusal Arkeoloji Müzesi/ İtalya

Fig.43: Sarpedon'un Ölü Bedeninin Ülkesi Likya'ya Götürülmesi. Çan Krater. MÖ 4. Metropolitan Sanat Müzesi.

Fig.44: Sarpedon'un naaşının Hermes denetiminde Hypnos ve Thanatos tarafından Likya'ya taşınması. MÖ 500 (Rondholz 2020, 133 Fig.18).

Fig.45: Diomedes ve Glaukos Savaş Zırhlarını Değiştirirken. MÖ 420. Gela Arkeoloji Müzesi. Wikimedia Commons.

Fig.46: Skylakeus'un Taşlanarak Öldürüldüğü Düşünülen Tlos'taki Titan Kayalığı.

Fig.47: Kaş'ın Kınık Mahallesinde Yer Alan Ksanthos Kenti ve Eşen Çayı. Kazı Arşivi. Foto Yakup Kaya.

Fig.48: Muhtemel savaşın yaşanmış olduğu Batı Agora ve Likya Akropolü. Kazı Arşivi.

Fig.49: Brutus'ün Mermerden Portresi. MÖ 30-15. Marie-Lan Nguyen (2006) Wikimedia Commons.

Fig.50: Termessos Tiyatrosu ve Ardındaki Solymos-Güllük Dağı. Foto S. Pamuk.

Fig.51: Termessos Kentinin Konumlandığı Yüksek Vadi. Foto S. Pamuk.

Fig.52: Yenice Boğazı'nı Kontrol Eden Sur. Foto A. Kılınç.
Fig.53: Alketas'ın At Üzerinde Betimlenmiş Kabartması. Foto A. Gürbüz.
Fig.54: Olympos. Foto A. Kılınç.
Fig.55: Olympos Sahili. Foto A. Kılınç.
Fig.56: Kaptan Eudomos'un Lahdi. Foto A. Kılınç.
Fig.57: Olympos. Foto A. Kılınç.
Fig.58: Kaptan Eudomos'un Yiğeni Zosimos'un Lahdi. Foto A. Kılınç.
Fig.59: Atatürk Antalya'da.
Fig.60: Kalekapısı'ndaki Attalos Heykeli. Foto Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=40367419
Fig.61: Attaleia Surları ve Liman.
Fig.62: Attaleia Surları ve Liman.
Fig.63: Gıyaseddin Keyhüsrev.'in Antalya Konyaaltı Caddesinde Yer Alan Heykeli. Heykeltraş M. Owezov. Foto S. Doğan.
Fig.64: Gıyaseddin Keyhüsrev.'in Sipahilerle Antalya'ya İlerleyişi. Resim Z. S. Polat Sulu Boya Çalışması (Polat-Zaimoğlu 2019 Res.1)
Fig.65: İzzettin Keykavus'un Şehir Surlarını Yoğun Oka Maruz Bırakması. Resim Z. S. Polat Sulu Boya Çalışması (Polat-Zaimoğlu 2019 Res.3)
Fig.66: Sultan 1. İzzettin Keykavus'un Antalya'yı Fethi. Resim Z. S. Polat Sulu Boya Çalışması (Polat-Zaimoğlu 2019 Res.5)

Fig.67: I. Alaeddin Keykubad. Foto Özgür Mulazimoğlu. Wikipedia Com-mons:https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12360106
Fig.68: Alaeddin Keykubad Dönemi'nde İnşa Edilmiş Tershane, Kule ve Surlar. Foto A. Kılınç.

Fig.69: Alanya Kızıl Kule ve Sur. Foto A. Kılınç.

Fig.70: Kherei'ye Ait Olan Yazıtlı Dikme Anıt Mezarı. Foto H. M. Erdoğan.

Fig.71: Kherei'ye Ait Olan Yazıtlı Dikme Anıt Mezarının Canlandırması (Çizim P. Coupel: Courtils 2003: 52)

Fig.72: Anıtın Üzerindeki Likçe Dilindeki Yazılar. Foto H. M. Erdoğan.

Fig.73: Kherei'nin Mezarı'nın Canlandırma Denemesi. (A. Dönmez)

Fig.74: Kherei Sikkesi. Ön Yüzde Başında Miğferli Athena. Arka Yüzde Başında Aslan Postu Yer Alan Kherei'nin Profilden Portresi (SNG Cop Sup_451cf).

Fig.75: Kutsal Agora'daki Mezarlar. Canlandırma (A. Dönmez)

Fig.76: Kybernis'e Ait Olduğu Düşünülen Harpy Anıt Mezarı. Foto S. Selvi.

Fig.77: Harpy Anıtı Kuzey Friz. Kybernis elindeki miğferi karşısındaki bir savaşçıya verirken. Foto Wkipedia Commons:https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3635126

Fig.78: Kuprilli Sikkesi. Ön Yüzde Karneios ya da Zeus-Ammon. Arka Yüzde Triskeles Motifi. Foto Classical Numismatic Group. Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=74410098

Fig.79: Ksanthos Akropol Dikmesi. Foto A. Hocaoğulları.

Fig.80: Kheriga Sikkesi. MÖ 440-410. Foto Classical Numismatic Group. Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=74334497

Fig.81: Persli Giyimli Erbbina. Nereidler Anıtından Bir Sahne. Foto JonaLendering: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=76718511

Fig.82: Erbbina Sikkesi. MÖ 390-380. Foto Classical Numismatic Group. https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=180053 https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=74333911

Fig.83: Erbbina'nın inşa ettirmiş olduğu düşünülen Letoon'daki Leto, Artemis ve Apollon Üçlü Tapınım Kutsal Alanı Foto S. Pamuk.

Fig.84: Fig.84: Erbbina Yazıtı (Courtils 2003, 31 Fig.6).

Fig.85: Erbbina'nın Mezarı. Nereidler Anıtı. British Museum. Wikipedia Commons:https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1415056

Fig.86: Plancia Magna. Perge. Antalya Müzesi. Foto S. Atalay.

Fig.87: Perge. Hellenistik Kuleler ve Önündeki Hadrianus Şeref Takı. Foto. G. Coşkun.

Fig.88: Opromoas'ın Memleketi Kumluca'daki Rhodiapolis Antik Kenti'nin Hava Fotoğrafı. Foto İ. Kızgut.

Fig.89: Tiyatro ve Opromoas'ın Anıt Mezarı. Foto A. Kılınç.

Fig.90: Opromoas'ın Anıt Mezarı. Foto A. Kılınç.

Fig.91: Opromoas Tapınak Mezarı'nın Canlandırma Denemesi (Çevik 2015, 103)

Fig.92: Aziz Nikolaos. Noel Baba. S. Pamuk

Fig.93: Aziz Nikolaos'un Demre'deki Heykeli. Foto S. Pamuk.

Fig.94: Üç Bakire İçin Çeyiz (Gentile da Fabriano, c. 1425, Pinacoteca Vaticana, Rome) Wikipedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=151516

Fig.95: Çocukları Yeniden Hayata Döndüren Aziz Nikolaos. Grandes Heures d'Anne de Breta gne. 1503-1508. Wikipedia Commons:https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=7961907

Fig.96: Aziz Nikolaos ikonu, 19. yüzyıl, Myra/Demre, Antalya Müzesi (İşkan – Dündar 2020, 333 Fig.1) Foto Ü. Çınar.

Fig.97: Aziz Nikolaos'un 3 Masum'u Ölümden Kurtardığı An. Ilya Repin 1888. Wikipedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=158193

Fig.98: Demre'deki Aziz Nikolaos Kilisesi Günümüzde de Ayaktadır. Foto S. Pamuk.

Fig.99: Aziz Nikolaos'a ait olduğuna inanılan kemikler, Antalya Müzesi (İşkan – Dündar 2020, 335 Fig.2)

Fig.100: Aziz Nikolaos Kilisesi. Foto S. Pamuk.

Fig.101: Aziz Nikolaos Kilisesi. Foto S. Pamuk.

Fig.102: Oinoanda Kenti'nin Bulunduğu Yüksek Tepenin Yamacında Yer Alan İncealiler Köyü. Foto S. Pamuk.

Fig.103: Diogenes Yazıtlarından Yalnızca Biri. Foto S. Pamuk.

Fig.104: Diogenes Yazıtının Bir Canlandırma Denemesi (Martin Bachman)https://www.archaeology.org/issues/180-1507/features/3344turkey-oinoanda-epicurean-inscription#art_page3

Fig.105: Diogenes Yazıtı'nın Çevrelediği Stoa Yapısının Bir Bulunduğa Alan. S. Pamuk

Fig.106: Diogenes Yazıtının Çevrelediği Stoa Yapısının Bir Canlandırma Denemesi (Martin Bachman) https://www.archaeology.org/issues/180-1507/fetures/3344-turkeyoinoanda-epicurean-inscription#art_page4

Fig.107: Pergeli Matematikçi Apollonius. Giovanni Battista Memo. (1537):https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=70830662

Fig.108: Koniklerin Arapça Çevirilerinden Sayfalar. Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=40713030

Fig.109: Francesco Maurolico Tarafından Düzenlenmiş Apollonius'un Conica Adlı Kitabının 1654 Yılı Baskısı. Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=40650737

Fig.110: Şiirin Yazılı Olduğu Adak Steli (İplikçioğlu 2018, 54).

Fig.111: Rhodiapolisten Asklepion (Hastane) Yapısının Hemen Kuzeyindeki Sağlık Tanrıçası Hygea Tapınağı ve Şiirin Yazılı Olduğu Adak Steli. Foto A. Kılınç.

Fig.112: Rhodiapolis. Asklepion. Hastane. Foto A. Kılınç.

Fig.113: Asklepion/Hastane İçerisinde Yer Alan Kütüphane. Foto A. Kılınç.

Fig.114: Hastane/Asklepion. Hava Fotoğrafı. İ. Kızgut.

Fig.115: Aspendos Tiyatrosu. Wikipedia Commons:https://commons.wikimedia.org/w/index.php%3Fcurid%3D17617210

Fig.116: Aspendos. Su Kemeri Wikipedia Commons: https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=39820291

Fig.117: Aspendos Tiyatrosu. Foto Anadolu Ajansı.

Fig.118: Kaş. Wikipedia Commons https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=87780686

Fig.119: Uyuyan Dev.

Fig.120: Eğrigöl.

Fig.121: Alanya'ya 110 km, Gündoğmuş' a 40 km olan Eğrigöl, Geyik Dağı'nın doğu yamacında 2100 metre yükseklikte yer alır. Foto Fatih Kısa: https://www.visitalanya.com/the-legend-of-egrigol/egri-gol-fatihkisa-visit-alanya5/

Fig.122: Alanya Kalesi'nin Üzerinde Yer Aldığı Uzun Burun. Foto A. Kılınç.

Fig.123: Alanya Kalesi Surları. Foto A. Kılınç.

Fig.124: Alanya Kalesi. Eleni'nin Penceresi. Foto A. Kılınç.

Fig.125: Gaius Caesar'ın Limyra'daki Kenotap Mezarı. Foto. A. Kılınç.

Fig.126: Antalya Müzesi. Gaius Caesar. Foto A. Kılınç.

Fig.127: Selinus Limanı ve Hacı Musa Çayı. Foto A. Kılınç.

Fig.128: Roma İmparatoru Marcus Ulpius Nerva Trajanus (18 Eylül 53 - 8 Ağustos 117) Perge. Antalya Müzesi. Foto. A. Kılınç.

Fig.129: Trajanus'un Anısına İnşa Edilmiş Olan Selinus'taki Anıt Mezar. Foto A. Özdizbay.

Fig.130: Hadrianus Takı (Üç Kapılar). A. Dönmez.

Fig.131: Kaleiçi

Fig.132: Hadrianus. MS 2. Yüzyıl. Perge. Antalya Müzesi. Foto. A. Kılınç. https://commons.wikimedia.org/w/index.phpcurid=884145

STEPHANI BYZANTII

ETHNICORVM

QUAE SVPERSVNT

EX RECENSIONE

AVGVSTI MEINEKII

TOMUS PRIOR

BEROLINI
IMPENSIS G. REIMERI
MDCCCXLIX

KAYNAKLAR

ANTİK KAYNAKLAR

Aelius Aristeides, Panathenicus. (Çev. A. Rogers Benner), London, 1949.

Aiskhines, The Speeches of Aeschines. (Ed. Ch. D. Adams), London, 1919.

Aiskhylos, Suppliant Women. (Ed. Herbert Weir Smyth, 2 Vol.), Cambrige, 1926.

Alciphron, Letters of Courtesans.(Çev. A. Rogers Benner), London, 1949.

Apollodoros, Library and Epitome. (Bibliotheka), (Ed. Sir J. George Frazer), London, 1921.

Apollonios Rhodios, Argonautika. (Çev. E. V. Rieu), Harmondsworth, 1959.

Aristophanes, Clouds. (Ed. Jeffrey Enderson, Newburyport), 1992.

Athenaeus, Dipnosophistarum libri. XV, (Ed. G. Kaibel, Lipsiae), 1887.

Aulus Gellius, Attic Nigths of Aulus. I-III, (Çev. J. C. Rolfe), London, 1928.

Aurelius Augustinus, De Civitate Dei. (Eds. B. Dombart and A. Kalb), 1848.

Ausonius, Mosella. (Çev. Hugh G. Evelyn White), London, 1921.

Diodoros Sikulos, Bibliothekes Historikes. (Ed. C. H. Oldfather), I-XII, London, 1967.

Dionysius Halikarnassus, Rhomaikes Arkhailogias. (Çev. E. Cary), London, 1937.

Epiktetus, Teles- Musonis. (Çev. W. A. Oldfather), London, 1926.

Euripides, Elektra. (Çev. J. Lembke and K. J. Reckford), New York, 1994.

Euripides, Rhesos. (Ed. I. Zanetto), Stuttgart, 1993.

Herodotos, Herodot Tarihi. (Çev. M. Ökten and A. Erhat), İstanbul, 1991.

Hesiodos, Hesiodos Eseri ve Kaynakları. (Çev. S. Eyuboğlu and A. Erhat), Ankara, 1991.

Homeros, İlyada. (Çev. A. Erhat), İstanbul, 1984.

Horace, Satires, Epistles, Ars Poetica. (Çev. H. Rushton Fairclough), London, 1929.

Horace, The Odes and Epodes. (Çev. C. E. Bennett), London, 1929.

Hyginus, Fabulae. (Ed. H. J. Rose), 1933.

Ionnes Antiokheus, Fragmenta. (Ed. K. Müller), FHG4, 1841-1870.

Ionnes Malalas, Chronographia. (Ed. L. Dindorf), İoannis Malalae Chronographia, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 1891.

Isokrates, Panegyrikos. (Çev. G. B. Norlin), I-III, London, 1945.

Iuvanalis, The Sixteen Satire. (Saturae), (Çev. P. Green), New York, 1974.

Kallimakhos, Hymns and Epigrams. (Çev. A. W. Mair), London, 1960.

Lukianos, Lucian Works. (Çev. A. M. Harmon), 8 Vol., London, 1961.

Lukretius, De Rerum Natura Libri Sex. (Ed. J. Martin), Stuttgat, 1992.

Marcus Terentius Varro, Res Rusticae. (G. Goetz), 1929.

Martialis, Epigrams. (Çev. D. R. Shackleton Bailey), I-III, Cambridge, 1993.

Minucius Felix, Oktavius. (Çev. B. Kytzler), München, 1965.

P. Ovidius Naso, Metamorphosen. (Çev. E. T. Page), London, 1961.

Pausanias, Periegesis Tes Hellados. (Çev. W. H. S. Jones), London, 1964.

Petronius, Seneca Apocolocyntosis. (Çev. Michael Heseltine), London, 1925.
Philostratos, Bioi Sophiston. (Çev. A. Rogers Benner), London, 1949.

Plinius, Naturalis Historia. (Çev. W. H. S. Jones), lo Vol., Cambridge, 1961.

Plutarkhos, Bioi Paralelloi. (Çev. B. Perrin), London, 1959.

Plutarkhos, Moralia. (Çev. F. C. Bobbitt and W. C. Helmbold), London, 1928, 1967.

Propertius, Sexti Properti Elegiarum Liber. (Çev. H. F. Butler), London, 1962.

Seneca, Tragedies. (Trogoediae), (Çev. F. Justus Miller), 2 Vol., London, 1929.

Sextus Pompeius Festus, De Significatu Verborum. (Ed. W. M. Lindsay), 1913.

Stephanos Byzantios, Ethnica. (Etnicorum Quae Supersunt), (Ed. A. Meineke), Stephan von Byzans, 1849.

Strabon, Coğrafya. Anadolu. XII, XIII, XIV. Kitaplar, (Çev. A. Pekman), İstanbul, 1987.

Tertullianus, Apologeticum. (Çev. C. Barker), München, 1992.

Theophilos Apol., Ad Autolyeum. (Ed. R. M. Grand), Theophilus of Antioch, 1970.

Vergilius, Aeneid. (Çev. H. Rushton Fairclough), London, 1966.

ATHENEO.
ATHANAEVS.

MODERN KAYNAKLAR

Adak, M. (2003). Olympos, Çıralı, Adrasan Gezi Rehberi

Adak, M., Önen-Tüner, N., Şahin, S., (2005); Gephyra 2, ' Neue Inschriften Aus Phaselis I', s.13, 2005.

Akgün, K. E. (2015). "II. Sofistik Dönem: Lykia, Pisidia, Pamphylia ve Kilikia-Isauria Bölgesi Filizofları, Sofistleri ve Retorları". Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2015 Antalya Sempozyum Bildirileri, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi, Antalya, 35-50.

Akyürek-Şahin, E. (2016) "Likya'da Tanrılar ve Kültler" İşkan, H. – Dündar, E. (Ed.) Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, 2016, 536-549.

Alanyalı, H. S. (2004). "Gedanken zum Kybele-Kult in römischen Pamphylien am Beispiel von Side und Perge", içinde: T. Korkut (yay. haz.), Anadolu'da Doğdu. Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag, 11-18.

Alanyalı, H. S. (2010). "Side tiyatrosunda Yeni Yapılan Araştırmalar Işığında Scaenae Frons Kaset Kabartmaları ve Dionysos Frizi", içinde: Ü. İzmirligil – G. Tanyeli – Z. Ahunbay (yay. haz.), Side'ye Emek Verenler Sempozyumu 20-22 Nisan 2007 Side, Antalya, 84-91.

Atılgan, A. K. (2010) Dünden Bugüne Antalya, Cilt 2. Antalya Valiliği.

Atik-Korkmaz, S.,(2016) "Ana Tanrıçanın Kutsal Alanı: Letoon" İşkan, H. – Dündar, E. (Ed.) Lukka"dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, 2016,186-205.

Bachmann, M. "In Search of a Philosopher's Stone". Archaeology A publication of the Archaeological Institute of America.(Access05.09.2021):https://www.archaeology.org/issues/1801507/features/3344-turkey-oinoanda-epicurean-inscription.

Bachmann, M. "Oinoanda: Diogenes"in Şehrindeki Araştırmalar". Colloquium Anatolicum 2016 /15, 294-315.

Bean, G. E. (1978). Lycian Turkey.

Bean, G. E. (1998). Eskiçağda Lykia Bölgesi. (Çev. H. Kökten), Arion Yayınevi, İstanbul.

Bostan, İ. (2009). "Barbaros Hayreddin Paşa"Türk Denizcilik Tarihi C:1 İstanbul, s. 144.

Borchhardt, J. (1999). Limyra: Zemuri Taşları. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.Çev: Gülay Yümer.

Bönish-Meyer, S. (2019). "Mitolojide Patara". İşkan, H. (Ed.). Patara: Kent, Liman, Kültür. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 38-49.

Bryce, T. R. (1983) "The Arrival of the Goddess Leto in Lycia". Historia 32: 1-13.

Bryce, T. R. (1986). The Lycians in Literary and Epigraphic Sources.

Chasles, M. (1837). Aperçu historique sur l'origine et le développement des méthodes en géométrie (Fransızca), Paris https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65439706.texteImage

Çelgin, V. (1990). Termessos Kenti Nekropolleri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Çevik, N. (2015). Lykia Kitabı. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Çevik, N. (2016) "Mür Soluyan Kent": Myra" İşkan, H. – Dündar, E. (Ed.) Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, 2016, 224-237.

Çevik, N. ve Bulut, S. (2011). "Myra ve Limanı Adriake". Aktüel Arkeoloji, Sayı 20 (Mart- Nisan), İstanbul, 50-65.

Çevik, N. ve Bulut, S. (2011). "Myra ve Limanı Adriake". Aktüel Arkeoloji, Sayı 20 (Mart-Nisan), İstanbul, 50-65.

Çimrin, H. (2002). Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi, 5. Baskı, Simge Yayınevi, Antalya.

Çimrin, H. (2012). Bir Zamanlar Antalya. Tarih Gözlem ve Anılar.

Çokbankir, N. (2010). Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya Agonları ve Sporcuları. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya.

Dorofeeva, A. V. (1988). Apollonius (ca. 260-190 BC) (Rusça), Mat. v Shkole (5), i.

Durmaz, N. (2019). Antalyalı Athenaeus'un Felsefesinde Ruh (Pneuma) ve Beden İlişkisi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 60:2, 379-393.

Demir, M. "Antalya'nın Türkiye Selçukluları Tarafından Fethi". Cedrus cilt 6, 2018, 555-571.

Dünden Bugüne Antalya, Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2012.

Elsner B. (1988). 'Apollonius Saxonicus': Die Restitution eines verlorenen Werkes des Apollonius von Perga durch Joachim Jungius, Woldeck Weland und Johannes Müller (Almanca), Göttingen

Erhat, A. (1996). Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul.
Frei, P. (1990). "Die Gotterkülte Lykiens in der Kaiserzeit". ANR W II, 18, 3.

Furley, W. D. ve Bremer, J. M. (2001). Greek Hymns: Selected Cult Songs from the Archaic to the Hellenistic Period. Vol. 1, The texts in translation. Tubingen.

Gökalp, N. (2002). "Oinoanda'dan Bir Soy: Licinnii". (Eds. S. Şahin ve M.
Adak), Likya İncelemeleri I, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Dil ve Kültürlerini Araştırma Merkezi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 91102.

Gökalp, N. (2008). Attaleia Kent Tarihi ve Yazıt Corpusu,
Antalya.(Yayınlanmamış doktora tezi)

Gökalp-Özdil, N. (2020). "Antalya Müzesi'nden Zeus Khalazios İçin Yeni Bir Adak Yazıtı". CEDRUS, VIII, 489-495.

Grimal, P. (1997). Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma. (Çev. Sevgi Tamgüç), Sosyal Yayınlar.

Gürdal, T. (2007). Anadolu'da Apollon Kültü. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Haake, M. (2019). "Philosophy and Philanthropy: Diogenes of Oenoanda and an Act of Mega-Euergetism". (Eds. O. Tekin, C. H. Roosevelt, E. Akyürek), Philanthropy in Anatolia through the Ages, The First International Suna & İnan Kıraç Symposium on Mediterranean Civilizations March 26-29, 2019, Antalya Proceedings, 121-132.

Halikarnas Balıkçısı (1983). Anadolu Efsaneleri. Bilgi Yayınevi.

Hammerstaedt, J.- Morel, P-M. – Güremen, R.(Eds.) (2017). Diogenes of Oinoanda · Diogène d"Œnoanda: Epicureanism and Philosophical Debates · Épicurisme et controverses. Leuven University Press.

Heath, T. L. (1921). A History of Greek Mathematics (2 vols.),1.Cilt, 2.Cilt, Oxford.

Heim, S. (2019). The Hyperboreans and Exotic Thaumata in Epinikian Poetry. University of Oslo Department of Philosophy, (A thesis submitted for the masters degree in classical languages), Oslo.

Hellenkemper, H. ve Hild, F. (2004). Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamphylien, Wien.

Hereward, D. (1958). Inscriptions from Pamphylia and Isauria. The Journal of Hellenic152 Studies. Vol. LXXVIII, 57- 67.

Işık, F. (2010)" Anadolu-Lykia Uygarlığı Lykia'nın "Hellenleşmesi" Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım. Anadolu / Anatolia 36, 2010, 65-125.

Işık, F. (2011) "Caput Gentis Lyciae": Patara, capital of the Lycian League, İstanbul.

Işık, F. (2016) "Lukka Ülkesi'nin Güçlü Kenti: Tlos" İşkan, H. – Dündar, E. (Ed.) Lukka"dan Likya"ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos"un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, 2016, 206-223.

Işık, F. (2019). "Tanrılar, Kahramanlar, Azizler". İşkan, H. (Ed.). Patara: Kent, Liman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

Işık, F. (2020) “Beylikler Dönemi Ksanthos’u (Arnna) Özelinde Likya Uygarlığı’nın Anadolu-İon Özü Üzerine” İşkan, H. – Dündar, E. (Ed.) Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, 2020, 213-238.

Işın, G. (1999) "Apollo of Patara", Lykia 3, 65-70.

İbci, O. (2019) Sura Apollon Tapınağı ve ilişkili kült kalıntıları. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya

İbn Bibi- El-Evâmirü’l-Alâiyye fi’l-umûri’l-Alâiyye, Selçukname II, Tercüme: Mürsel Öztürk. s.272, 273.

İplikçioğlu, B. (2018). “Herakleitos”. Eskiçağ Araştırmaları Dergisi 1:9, 53.

İşkan, H. (Ed.) (2019). Patara: Kent, Liman, Kültür. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İşkan, H. ve Dündar, E. (Eds.) (2016). Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İşkan, H. ve Dündar, E. (Eds.) (2020). Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Keen, A. G. (1998). Dynastic Lycia, A Political History of the Lykians.

Kızgut, İ. (2011). “Rhodiapolis”. Aktüel Arkeoloji, Sayı 20 (Mart-Nisan), İstanbul, 112-121.

Kızgut, İ. (2016) “Hayırsever Opramoas’ın Kenti: Rhodiapolis” İşkan, H. – Dündar, E. (Ed.) Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, 2016, 288-299.

Koçak, M. (2020) “Likya Apollonu ve Kehaneti” İşkan, H. – Dündar, E. (Ed.) Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, 2016, 324-331.

Korkut, T. (2015). Tlos: Akdağlar’ın Yamacında Bir Likya Kenti. E Yayınları, İstanbul.

Künzl, E. (2013). “Musa von Byzantion und Antiochis von Tlos: Zwei griechische Artzinnen des 2. bis 1. jh. v. Chr.” Medica - Die Artzin, 2013 35-38.
Mainz Kürkçü, M. (2011). “İskender’in fethedemediği kartal yuvası: Termessos”. Antalya Kültür ve Turizm Dergisi, 2:7, 64-70.

Leake, W. M. (1835). Travels in Northern Greece, IV. Cilt, s.507.

Lepke, A. (2019). “Yazınsal Kaynaklarda Patara”. İşkan, H. (Ed.). Patara: Kent, Liman, Kültür. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 26-37.

Lotz, H. (2017) “Xerẽ i, der Errichter des Inschriftenpfeilers von Xanthos” Kadmos 2017; 56(1/2): 139–172.

Mabie, Hamilton Wright (Ed.): “Myths Every Child Should Know” (1914)

Milner, N. P. (2000). “Notes and Inscriptions on the Cult of Apollo at Oinoanda”. AnatSt 50.

Durmaz, N. (2019). “Antalyalı Athenaeus’un Felsefesinde Ruh (Pneuma) ve Beden İlişkisi” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 60:2 (2019), 379-393

Onur, F. (2016). “Patara Yol Anıtı”. İşkan, H. ve Dündar, E. (Eds.), Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 570-577.

Önen, N. T. (2013). “Phaselis’li Entelektüeller I: Theodektes Rhetor, Tragedya Yazarı ve Bir Bilmece Ustası”. CEDRUS I: 125-150.

Robert, L. 1960 “Monnaies et dininité d”Aspendos”, Hellenica 11-12: 177188.

Özdizbay, A. (2012). Perge’nin MS 1-2. Yüzyılardaki Gelişimi. Adalya Supp.10, İstanbul Ege Yayınları.

Özdizbay, A. (2020). “Perge’nin İtalik Kökenli Hayırseverleri ve Kent Gelişimine Katkıları”. Tarih Boyunca Anadolu’da Hayırseverlik, Birinci Uluslararası Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu, 28-29 Mart 2019, Antalya 83-96

Rondholz, A. (2020). “Something to do with Sarpedon? Eine Neuinterpretation des Harpyienmonuments in Xanthos” içinde: Zimmerman, M. (Ed.) Das Xanthostal Lykiens in archaisch-klassischer Zeit. 119-140.

Saraçoğlu, A. (2005). “Hero Concept In The Tight Of Homer"s İliad and The Death Of Sarpedon, Lycian Warrior”. Anatolia 29: 57-79.

Sarı, E. (2016). Antik Kentler. Nokta EBOOK.

Sevgili-Polat, Z. – Zaimoğlu, Ö. (2019). “Antalya’nın Türkler Tarafından Fethi ve Görsellerle Anlatımı” Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sonbahar 2019, Ek Sayı Additional Number 2, 177-184.

Sevin, V. (2001). Anadolu’nun Tarihî Cografyası I.

SNG. Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals Danish Museum. Supplement. 1942-1996.

Şahin, S. (1996). “Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna, Adalya 1, 45-52.

Şahin, S. (1999). Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, 54: Die Inschriften von Perge, Teil I: Vorrömische Zeit, frühe und hohe Kaiserzeit, Bonn.

Takmer, B. (2010). “Stadiasmus Patarensis için Parerga (2),
Sidyma I. Yeni Yazıtlarla Birlikte Yerleşim Tarihçesi”. GEPHYRA 7: 95-136.

Takmer, B. ve Akdoğu-Arca, E.N. (2001) “Ogyges’in Kişiliğinde Panyasis’in Fragmanı Üzerine Bazı Yorumlar: Bellerophontes Mitosunun Yeniden Değerlendirilmesi ve Lykia’nın erken Tarihi” ADALYA No. V 2001-2002, 1-34.

Taşlıklıoglu, Z. (1963). Anadolu’da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar. İstanbul.

Turan, Ş. (1992). “Barbaros Hayreddin Paşa” T.D.V. Ġ.A , C. 5,
İstanbul, s.65.

Tüner-Önen, N., “Hadrians Reisen im östlichen Mittelmeer anhand neuer Inschriften aus Phaselis”, ADALYA, vol.XVI, pp.93-106, 2013

Tüner-Önen, N., “Yeni Yazıtlar Işığında (Patroos) Tanrı Ksanthos Kültü. Mediterrean Journal of Humanities” 7/2 (2017) 347-357.

Varkıvanç, B. (2015). Kaleiçi Rehberi. Antalya Muratpaşa Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Varkıvanç, B. “Kaleiçi”. Aktüel Arkeoloji, cilt 56, (2017), 17-27

Varkıvanç, B. “Ksanthos”. Aktüel Arkeoloji, cilt 56, (2017), 116-123
Bachmann (2012) ‘Neue Forschungen in Oinoanda; bk: M. Seyer (ed), 40 Zahre Grabung Limyra. Akten des international Symposions 2009. (2012) q vdd.

Smith, M.F. ‘Oenoanda and its Philosophical Inscription’, bk: Actes du Colloque surla Lycie antique (1980) 73 vdd.

Doğan, S. (2014). Demre - Myra Aziz Nikolaos Kilisesi. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.hasanmalay.com/index.php/felsefe/antiokhis

https://www.encyclopedia.com/science/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/athenaeus-attalia

https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/blog-yazarligi/attalia-li-athenaeus-athenaios

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/779109

https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/blog-yazarligi/pergeli-asclepiades

https://web.archive.org/web/20120307171624/

https://web.archive.org/web/20120307171624/http:/www.clarku.edu/

SARPEDON'A ŞİİRLER

KUMDAN KALE

Sen benim kumdan kalemsin
Ben seni tane tane yaptım
Uçsuz, bucaksız denizlere
Çıktım kulelerinden baktım
Kentinde gezdim, dolaştım
Hamamlarında yıkandım
Yıllardır aradığım hakikate
Tapınaklarında ulaştım

Sen benim kumdan kalemsin
Ben seve seve yaptım seni
Sakındım her şeyden
Çıktım surlarına
Düşmanlarınla savaştım.
Suçlu suçsuz anne baba çoluk çocuk
Çok öldürdüm senin için
Öldüğüm de oldu bir kere
Agorana gömdüler beni
Ritüeller yaptılar ardımdan
Yüksek mezarımda tanrılaştım
Yine sana ulaştım

Sen benim kumdan kalemsin
Ben seni tane tane ama
Bir gün yıkılacağını bile bile yaptım
Kapılarını açmayınca bir gece
Sarhoş tekmeleri attım surlarına
Ama bir türlü yıkılmadın karşımda
Duvarlarına şiirler yazdım
Gözlerim nehirler gönderdi kentine
Çocuklar tuttu beni balık balık
Sofranda beni gözlerimden tanıdın
Tanrısal merhametinle
Kapı kanatlarınla sarıldın bana
Sen benim kumdan kalemsin
Ben tane tane yaptım seni

Sergen Yolcu

Antalya Haritası

Piri Reis
(1465/70, Gelibolu – 1554, Kahire), Osmanlı Türkü denizci ve kartograf. Asıl adı Muhyiddin Piri Bey'dir. Amerika'yı gösteren dünya haritaları ve Kitab-ı Bahriye adlı denizcilik kitabıyla tanınmıştır.

Aytaç Dönmez, 2011'de, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nü dereceyle tamamladı. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmasını yapan Dönmez, 2012'de Arkeoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi oldu. Ksanthos Tiyatrosu isimli doktora tez çalışmasını tamamlamak üzere olan Dönmez, 2016-2019 arasında Ksanthos Antik Kenti'nde kazı başkan yardımcısı olarak görev yaptı. 2020'den itibaren Perge Antik Kenti'nde kazı başkan yardımcısı olarak araştırmalarına devam eden Dönmez'in uluslararası düzeyde birçok yayını bulunuyor. Dönmez, Antalya Kültür Sanat'ta Antik Yunan Mitolojisi üzerine seminerler veriyor.